

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FINANS ANA BİLİM DALI**

**KATILIM BANKACILIĞININ GSYİH VE BORSA ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: BAHREYN, KATAR, SUUDİ ARABİSTAN VE
TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2011-2020)**

Angeline KUWARE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kadir UÇAY

MAYIS – 2022

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KATILIM BANKACILIĞININ GSYİH VE BORSA
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BAHREYN, KATAR, SUUDİ
ARABİSTAN VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ (2011-2020)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Angeline KUWARE

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı

“Bu tez 18/05/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Mahmut BİLEN	Başarılı
Doç. Dr. Kenan GÖÇER	Başarılı
Dr.Öğr.Üyesi Kadir ÜÇAY	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Angeline KUWARE

18/05/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii

GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
1.1. Katılım Bankacılığının Gelişimi	7
1.2. Katılım Bankacılığının Araçları	11
1.2.1. Murabaha	11
1.2.2. Mudaraba	11
1.2.3. Müşareke	12
1.2.4. İstisna	12
1.2.5. İcare	13
1.2.6. Sukuk	13
1.2.7. Karz-ı Hasen	17
1.2.8. Vekâlet	18
1.2.9. Selem	18
1.2.10. Tekafül	19
1.3. Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankacılık Sistemi Arasındaki Temel Farklar	20
1.4. Katılım Bankacılığı Sisteminde Temel Sorunlar	21
1.5. Bahreyn’de Katılım Bankacılığı	22
1.6. Türkiye’de Katılım Bankacılığı	23
1.7. Suudi Arabistan’da Katılım Bankacılığı	26
1.8. Katar’da Katılım Bankacılığı	27
1.9. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Kişi Başı Milli Gelir ve Gini Katsayıları	29
1.10. Borsa ve Borsa Uygulamaları	31
1.10.1. Bahreyn Borsası ve Katılım Endeksi	34
1.10.2. Katar Borsası ve Katılım Endeksi	34
1.10.3. Suudi Arabistan Borsası ve Katılım Endeksi	35
1.10.4. Türkiye Borsası ve Katılım Endeksi	35
BÖLÜM 2: LİTERATÜR TARAMASI	36
BÖLÜM 3: VERİ VE METODOLOJİ	69
3.1. Veri Seçimi	69

3.2. Duraganlık Testi	69
3.3. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF, 1979).....	70
3.3.1. Elliot, Rothenberg ve Stok Nokta Optimum (ERS, 1996) Birim Kök Testi (Dickey-Fuller Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (DFGLS)).....	71
3.3.2. Regresyon Analizi	71
3.4. Kalıntı Tanılama	71
3.4.1. Seri Korelasyon Testi	71
3.4.2. Heteroskedastisite Testi.....	72
3.4.3. Normallik Testi	72
3.5. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Sınır Testi.....	73
3.6. Hata Düzeltme Modeli (ECM)	73
3.7. Toda-Yamamoto (1995) Granger Nedensellik Testi	74
3.8. Analiz Sonuçları	75
3.8.1. Birim Kök Testi Sonuçları	75
3.8.2. Regresyon Analizi Sonuçları.....	77
3.8.3. Seri Korelasyon Testi Sonuçları.....	78
3.8.4. Heteroskedastisite (Değişken Varyans) Testi Sonuçları	79
3.8.5. Normallik Testi Sonuçları	79
3.8.6. ARDL Sınır Testi Sonuçları.....	80
3.8.7. Hata Düzeltme (ECM) Modeli Sonuçları.....	82
3.8.8. Toda Yamamoto Granger Nedensellik Testi Sonuçları	84
SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	91
ZGEÇMİş	103

KISALTMALAR

AAOIFI	: İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions)
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri (United States of America)
ADF	: Artırılmış Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller)
ARDL	: Otoregresif Yeniden Dağıtılmış Gecikme (Autoregressive Distributed Lag)
BLUE	: En İyi Doğrusal Yansız Tahminci (Best Linear Unbiased Estimator)
BPG	: Breusch Pagan Godfrey Testi (Breusch Pagan Godfrey)
CBB	: Bahreyn Merkez Bankası (Central Bank of Bahrain)
CIBAFI	: İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (General Council for Islamic Banks and Financial Institutions)
DEYISAB	: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DF GLS	: Dickey Fuller Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (Dickey Fuller Generalized Least Squares)
DJIMI	: Dow Jones İslami Piyasa Endeksleri (Dow Jones Islamic Market Index)
ECM	: Hata Düzeltme Modeli (Error Correction Model)
FTSE	: Financial Times Menkul Kıymetler Borsası (Financial Times Stock Exchange)
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (Gross Domestic Product)
PB	: Katılım Bankacılığı (Participation Banking)
IDB	: İslami Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank)
IFSB	: İslami Finansal Hizmetler Kurulu (Islamic Financial Services Board)
IFDI	: İslami Finans Gelişme Göstergesi (Islamic Financial Development Indicator)
IIT	: İslam İşbirliği Teşkilatı (The Organisation of Islamic Corporation)
IIFM	: Uluslararası İslami Finans Piyasası (International Islamic Financial Market)
JB	: Jarque Bera
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Middle East and Northern Africa)

MSCI	: Morgan Stanley Uluslararası Sermaye (Morgan Stanley Capital International)
OLS	: Sıradan En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares)
ÖFK	: Özel Finans Kurumları
QCB	: Katar Merkez Bankası (Qatar Central Bank)
QFCRA	: Katar Finans Merkezi Düzenleme Kurumu (Qatar Financial Centre Regulatory Authority)
QFMA	: Katar Finansal Piyasalar Otoritesi (Qatar Financial Markets Authority)
ROA	: Varlık Getirisi (Return on Assets)
ROI	: Öz Kaynak Kârlılığı (Return on Investments)
ROTI	: Toplam Endeks Getirisi (Return on Total Index)
SAMA	: Suudi Arabistan Para Ajansı (Saudi Arabia Monetary Agency)
S&P	: Standard & Poor's
VAR	: Vektör Otoregresif (Vector Autoregression)

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Katılım Bankacılığı ve Geleneksel Bankacılık Arasındaki Farklar.....	20
Tablo 2: Türkiye’de Katılım Bankacılığının Tarihsel Süreci.....	26
Tablo 3: Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye Kişi Başı Milli Gelir 2011-2020 Dönemi (USD).....	30
Tablo 4: 2011-2020 Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye İnsan Gelişim Endeksi.....	30
Tablo 5: Katılım Endekslerinin Tarama Prosedürü.....	32
Tablo 6: Literatür Özetleri Tablosu.....	49
Tablo 7: Araştırmaya Dahil Edilen Bankaların Listesi.....	75
Tablo 8: Birim Kök Testi Sonuçları.....	67
Tablo 9: Regresyon Analizi Sonuçları.....	78
Tablo 10: Breusch Godfrey Otokorelasyon Testi Sonuçları.....	78
Tablo 11: Harvey ve Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedastisite Testi Sonuçları.....	79
Tablo 12: Jarque Bera Testi Sonuçları.....	80
Tablo 13: ARDL Sınır Testi Sonuçları.....	82
Tablo 14: ECM Testi Sonuçları.....	84
Tablo 15: Toda Yamamoto Granger Nedensellik Testi Sonuçları.....	85

ÖZET	
Tezin Adı: Katılım Bankacılığının Gsyih ve Borsa Üzerindeki Etkileri: Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye Örneği (2011-2020)	
Yazar: Angeline KUWARE	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Kadir ÜÇAY	
Kabul Tarihi: 18/05/2022	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) +103 (tez)
Günümüz dünyasında katılım bankacılığı, varlığı göz ardı edilemeyecek kadar hızla büyümektedir. Bankacılık sektörünün büyümesi, büyük bankaları özellikli niş pazarlara hizmet etmek için katılım bankacılığı gibi farklı pencereler açmaya zorlamaktadır. Katılım bankacılığı sektörü birçok ülkede ivme kazanmış olsa da, ekonomik büyümeye katkısı pek çok ülke için yeterince ilgi çekici olmamıştır. Bu çalışmanın amacı katılım bankacılığının finansal piyasalara ve ekonomik büyümeye olan katkısını araştırmaktır. Belirtilen hedefe ulaşmak amacıyla katılım bankacılığı uygulayan dört ülke; Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye incelenmiştir. Finansal ve ekonomik gelişimin ölçülmesi amacıyla ilgili ülkelerin katılım bankaları, borsa katılım endeksleri ve GSYİH'lerinin çeyreklik verileri analize tabi tutulmuştur. Varlık kârlılığı ve öz kaynak kârlılığı açıklayıcı değişkenlerdir. Elde edilen veriler 2011 ile 2020 arasındaki on yıllık bir zaman serisine aittir. Zaman serisi veri setinde Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modeli ve Toda Yamamoto Granger Nedensellik testi kullanılmıştır. Bulgularda Bahreyn için; GSYİH ile katılım bankalarının yatırımlarının getirisi (ROI), borsanın toplam endeks getirisi (ROTI) ve ROI arasında güçlü bir tek yönlü ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Katar'da GSYİH ile ROI, ROTI ve katılım bankaları varlık kârlılığı (ROA) ile ROTI ve ROI arasında güçlü ve çift yönlü bir ilişki ve ayrıca GSYİH ve ROA arasındaki güçlü tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Suudi Arabistan için ROTI ve ROA, ROTI ve ROI arasında tek yönlü bir ilişki mevcuttur. Türkiye'de ise GSYİH ve ROI, ROTI ve ROA ile ROTI ve ROI arasında güçlü ve çift yönlü bir ilişki olduğu gösterilmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, GSYİH, Borsalar	

ABSTRACT	
Name of Thesis: The Effects of Participation Banking on GDP and Stock Markets: Evidence Bahrain, Katar, Saudi Arabia and Turkey (2011-2020)	
Author of Thesis: Angeline KUWARE	
Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Kadir ÜÇAY	
Accepted Date: 18/05/2022	Number of Pages: vii (pretext) + 103 (main body)
Participation banking is growing rapidly in today's world that its existence cannot be ignored. The growth of the banking sector has forced big banks to open Islamic windows to serve the niche market. Although the sector has gained momentum in several countries, its contribution to financial markets and economic growth has not been of much interest to many countries. The aim of this study is to investigate the contribution of participation banking to financial markets and economic development. Four countries that implement participating banking namely, Turkey, Saudi Arabia, Qatar and Bahrain. Gdp and return on stock indexes serve as proxies to the measurement of economic and financial development. Quarterly data from participation banks, stock market participation indices and GDP of the relevant countries is analyzed. Return on assets and return on investments are the explanatory variables. The ten-year time series data between 2011 and 2020 was used. The Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model and the Toda Yamamoto Granger causality model are used on the time series dataset. The findings for Bahrain concluded that a strong unidirectional relationship between GDP and Return on Investments (ROI), Return On Total Index (ROTI) and ROI. Qatar had a bidirectional relationship between GDP and ROI, ROTI and ROA and ROTI and ROI, also strong one-way relationship between GDP and ROA. A one-way relationship between ROTI and ROA, ROTI and ROI for Saudi Arabia exists. In Turkey existence of a bidirectional strong relationship between GDP and ROI, ROTI and ROA, and ROTI and ROI was shown.	
Keywords: Participating Banking, GDP, Stock Markets	

GİRİŞ

Katılım finansı, katılım ekonomisi ve katılım bankacılığı sistemi, İslam hukukunun rehberliğinde yürütülen bir faaliyetler bütünüdür. Geleneksel bankacılık gibi, katılım bankacılığının da amacı tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasında sorunsuz bir fon akışı sağlamaktır. Bilindiği üzere geleneksel bankacılık sisteminde fon talep edenlere sağlanan finansman için alınan faiz ve fon fazlası olanlara verilen faiz katılım bankacılığı sisteminde mevcut değildir, onun yerine kâr ve zarar paylaşım sistemi kullanılmaktadır. Bunun yanında katılım bankacılığı sisteminde alkol, kumar, domuz eti, pornografi türü benzeri faaliyetlerin finansmanına da izin verilmemektedir.

Katılım finansı sistemi son on yılda uluslararası finansal sistemin önemli bir parçası haline gelmiş ve en hızlı büyüyen bileşenlerinden birisi olmuştur. İslami Finans Geliştirme Raporu'na göre, 2019 yılında, katılım finansı endüstrisinin varlıkları 2017'de % 3'lük bir artışla 2018'de 2,5 trilyon dolara yükselmiştir. Buna ek olarak dünya bankası verilerine göre, katılım finans endüstrisi son on yılda hızlı bir şekilde genişleyerek yıllık % 10-12 kadar büyümüştür (Mohamed & Taitoon, 2019). Katılım bankacılığı sadece halkının çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde değil, halkının çoğunluğu gayrimüslim olan birçok ülkede de uygulanan bir sistemdir.

Finansal piyasalarda yaşanan 2008 finansal krizi sonrasında, katılım finansının küresel finans sisteminin istikrarlı hale getirilmesinde oynayabileceği rol üzerine özellikle katılım finansının dayandığı güçlü etik ilkeler bağlamında tartışmalar çoğalmıştır. Büyük finans piyasaları, katılım finansının küresel finans sistemi içinde hâlihazırda yaygınlaştığına ve yoksulluğu sona erdirmeye paylaşılan refahı artırma sorunlarına çözüm bulma potansiyeline sahip olduğuna dair sağlam kanıtlar ortaya koymuştur (Ulussever, 2018). Özellikle doksani yılların sonu ve ikibinli yılların başında, pek çok ülke giderek faizsiz bir sistemin uygulanabilir olduğunu benimsemeye başlamış, böylece katılım finansı uluslararası piyasalarda da dikkat çekmeye başlamıştır. (Askari, Iqbal, & Mirakhor, 2010).

Katılım finansı sektörü ekonomik ve demografik büyüme, tasarrufların arttırılması, rekabetçi baskılar, yasal ilerlemeler ve artan finansal katılım gibi faktörlerin yardımıyla güçlü bir şekilde büyümektedir (Soage, 2020). Katılım finansı, dünya çapında takdir gören ve toplumun iyiliğine katkıda bulunmaya çalışan bir finans anlayışı bağlamında

yeni bir segment olarak ortaya çıkmıştır (Ahmad, Ihsan: 2018). Aynı zamanda, küresel bankacılık sektörünün en hızlı büyüyen sektörlerinden biridir ve kendine özgü özellikleriyle son zamanlarda öne çıkmıştır (Tabash & Dhankar, 2014).

Küresel İslami Finans Raporu (2016)'na göre Katılım bankalarının amacı, sosyal adaleti ve müşterilerinin İslam hukukuna uyumlu yatırım fırsatlarına yönelik ihtiyaçlarını karşılamaktır s.57). Bu bağlamda, katılım bankacılığı, borcun genişlemesini önlemeye yardımcı olan gerçek ekonomik faaliyetlerin finansmanı için belirli koşullara bağlı kalmakta (Chapra 2011) ve faiz yasağı dışında, katılım bankacılığının gelirlerini yatırımcılar arasında adil bir şekilde dağıtmayı, kârı ve zararı paylaşmayı, kredi geri ödemelerinden çok projelerin değerine odaklanmayı amaçlamaktadır (Göncüoğlu ve Karaahmetoğlu, 2014).

Sektör, farklı ülkelerde katılım finansı ürünlerinin standardizasyonunu sağlamakta zorluk yaşasa da, dünya çapındaki katılım finansına ait işlemlere rehberlik etmek için uluslararası düzenleyici kurumlar oluşturmaktadır (Gelbard ve Ark: 2014). Küresel katılım bankacılığı piyasası, katılım bankacılığı, katılım sigortası, (Tekafül), Katılım Tahvilleri (Sukuk) ve Katılım Fonları (Sermaye Piyasası) gibi farklı yönleri kapsamaktadır. Bütün bu yapı içerisinde katılım bankacılığı, sektörün en göz önünde olan ve en büyük paya sahip olan kısmıdır. Mordor Intelligence (2022) raporuna göre piyasalara ilişkin istihbarat raporu, katılım bankacılığının tüm sektörde piyasaların %71'ine (1,72 trilyon ABD doları) sahip olduğunu ve tüm ticari bankacılık sektörünün de büyümesine katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Çünkü bu tür bir yapının geleneksel bankacılığa ek olarak faaliyete geçmesi ilgili ülkelerde, bankaların sahip olduğu müşteri sayısının artmasına yardımcı olmakta, bankanın pazar payında artış yaşaması ve rekabet avantajına sahip olmasını sağlamaktadır. Bu sayede de katılım finansı araçlarının kitlelere ulaşması kolaylaşmaktadır.

Küresel katılım finansı piyasası, gelişmekte olan pazarın önemli bir kısmını kapmaya çalışan çok sayıda oyuncu ile bölünmüştür. Sektör, Asya ve Afrika gibi bazı bölgelerde, çok sayıda yerel oyuncu ve bazı büyük oyuncuların varlığıyla orta derecede büyümektedir. Thomson Reuters 2018 Katılım Finans Geliştirme Raporu'na göre Afrika, katılım bankacılığı sektöründe hali hazırda büyüyen bir pazardır, pek çok geleneksel banka Afrika'da katılım bankacılığı sektöründe pencereler açmaya devam etmektedir ve

hükümet bu büyümeye izin vermektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde ise katılım finansı hizmetlerinin 2013 yılında yaklaşık 50-60 milyar ABD doları olarak tahmin edilen küresel katılım finansı varlıklarına yaptığı marjinal katkı ile hâlâ gelişiminin çok erken bir aşamasında (Malezya Uluslararası Katılım Finans Merkezi, 2015) olduğu söylenebilir.

Katılım bankacılığının geleneksel bankacılığa göre iki önemli avantajı bulunmaktadır. Birincisi; Katılım bankalarının daha yüksek ahlaki standartlara bağlı oldukları algısı ve sorumsuz yüksek risk almamalarıdır. İkincisi; kazançların, türev ve menkul kıymetlerin şeffaf olmayan birleşimlerinin yerine bunların tanımlanabilir varlıklardan oluşturularak elde edilebilmesidir.

Katılım bankacılığının başarılı bir şekilde uygulanmasına rağmen, bazen geleneksel bankacılık sisteminin birebir aynısı olduğu algısı toplumda gözlemlenmektedir. Oysa önemli farkları olan bir yapısı mevcuttur ve aynı zamanda katılım bankacılığı düzenlemelerinin İslami kuralları ön plana almayan bir ülkede uygulanabilir olması da önemlidir. Teorik olarak, geleneksel finanstan önemli ölçüde farklılık gösteren katılım finansı ve bu farklılıklar nedeniyle fonlama yapılarına ilişkin geliştirilen çeşitli uygulamalar, geleneksel finanstan tamamen farklı bir yapı olarak ön plana çıkmaktadır. Katılım finansı sektöründe faiz ödemelerini, indirimli ücretler ve koşullu ödeme yapıları ile değiştiren geleneksel finans ürünlerine benzeyen ürünler de geliştirilmiştir. Buna ek olarak, kiraya benzer ürünler (leasing) geleneksel işlemlerle doğrudan bağlantılı oldukları için katılım bankaları arasında popülerdir.

Teorik anlamda katılım finansı ve ekonomisi faaliyetleri pek çok defa çalışılmış olsa da, ampirik yönü hakkında çok az şey yazılmıştır. Bu nedenle bu çalışma, gayri safi yurtiçi hasıla ve borsaları bağımsız değişken olarak kullanarak katılım bankacılığının ülke ekonomilerini nasıl etkilediğine ilişkin ampirik kanıtlar tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bahsedilen hedefe ulaşmak amacıyla Türkiye, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Katar olmak üzere dört farklı ülkeden 2011-2020 yılları arasına ait veriler incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde; katılım bankacılığı, piyasa endeksleri ve gayri safi yurtiçi hasıla kavramlarının tanımlarına yer verilmiş, Türkiye, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Katar'da katılım finansı ve ekonomisi sisteminin tarihsel ve ampirik belirleyicileri bu bölümde özetlenmiştir. İlk bölümde aynı zamanda gayri safi yurtiçi hasıla ve borsaların

ülke ekonomisindeki yeri ve önemi tartışılmakta, katılım finansının büyümesi ve ekonomiye etkileri de anlatılmaktadır.

İkinci bölümde; katılım finansı sistemine dönük daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenmiş ve katılım bankacılığı, gayri safi yurtiçi hasıla ve borsalar ile ilgili araştırma, inceleme ve bulgular bölüm içerisinde özetlenmiştir. İkinci bölümün sonunda ise yapılan bu tez çalışmasının literatüre sağlayabileceği katkılar açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde; çalışmada kullanılan veriler ve çalışmanın yöntemi açıklanmakta olup bu çalışmada uygulanan araştırmanın yöntemleri tanıtılmaktadır. Araştırma, çalışma sonucunda elde edilen bulgular ve bulguların ortaya koyduğu sonuçlara göre geliştirilen öneriler ve gelecekte bu alanda yapılması planlanan çalışmalara olası katkıların ifade edilmesi ile sona ermektedir.

Çalışmanın Konusu

Bu araştırma katılım finansı ile yakından ilişkili faktörleri belirlemeye çalışmaktadır. Çalışmada, katılım finansı endüstrisini etkileyebilecek faktörler araştırılmış ve sektörün Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn olmak üzere dört ülkenin gayri safi yurtiçi hasıla ve borsalarına olan etkilerini tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen faktörlerden bazıları pazar büyüklüğü, pazar payı ve müşteri memnuniyetidir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amaçları; (1) dört ülkede katılım bankacılığının temel değişkenlerini (ekonomik, politik, sosyal ve coğrafi) ölçmek ve (2) katılım bankacılığının genel eğilimleri ile dört ülkedeki büyümesini karşılaştırmaktır. Aynı zamanda çalışmada, Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve Bahreyn'de katılım bankacılığını etkileyen faktörleri tespit etmek amaçlanmıştır.

Çalışmanın Önemi

Ekonomik ve demografik büyümenin, tasarrufların arttırılmasının, rekabet baskısının, yasal gelişmelerin ve giderek yükselen katılım finansı ve ekonomisinin daha çok katılım bankacılığı tarafından teşvik edildiği varsayılmaktadır (ancak katılım bankacılığı araçlarının kullanımı için müşteri ve personel eğitimi eksikliği bu sektörün büyümesini

yavaşlatmaktadır). Çalışmanın, analiz kapsamındaki ülke sayısı, dikkate alınan zaman aralığı ve farklı panel veri yöntemlerinin kullanımı açısından ve ayrıca katılım finansının dünyadaki ekonomik ve politik yönleriyle bütünleştirmeye çalışması bakımından özel ve önemli yönleri bulunmaktadır. Ayrıca iş dünyası, ilgili kurum ve kuruluşlar, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde katılım finansı uygulamasından sorumlu politika yapıcılar için de önem arz etmektedir. Çalışma, etkin bir katılım bankacılığı sisteminin oluşturulmasına, yeni finansal araçların inovasyonuna ve tanıtılmasına yardımcı olacak ve aynı zamanda katılım finansı kurumlarının karşılaştığı zorluklarla başa çıkmak için yeniden ilgi uyandırılmasına yön verilebilecektir. Yine bu çalışmada yer alan bazı öneriler, bankacılara katılım finansı sektörünün büyümesini nasıl destekleyecekleri konusunda yeni yollar sunulmasına ve bugün karşılaşılan sorunların üstesinden gelinmesine yardımcı olabilecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Katılım bankacılığının hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler üzerindeki rolüne ışık tutmak amacıyla çalışma, katılım finansı etki faaliyetlerini etkileyen bazı değişkenlerin rolünü incelemektedir. Bunlar, diğer bazı değişkenlerin yanı sıra politik, sosyal ve ekonomik faktörleri içermektedir. Ek olarak, ilgili değişkenler arasındaki ilişki üzerine daha önce yapılan ampirik çalışmalar özetlenmiş ve araştırılan konu hakkında temel bir fikir verilmesi amaçlanmıştır. Analizde, İslam Kalkınma Bankası göstergelerinden elde edilen veriler ile Dünya Bankası'ndan Türkiye, Suudi Arabistan Bahreyn ve Katar gibi ülkeler için 2011-2020 yılları arasında yer alan ilgili veriler, sektör için önemli olan faktörleri test etmek amacıyla kullanılmıştır. Varsayılan ilişkileri doğrulamak amacıyla regresyon ve seri korelasyon, birim kök testi, Toda-Yamamoto Granger Nedensellik ve Otoregresif Dağıtılmış Gecikme yöntemleri kullanılarak yapılan panel veri analizinden elde edilen sonuçlar ortaya konulmuştur.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışma, katılım bankacılığı ile ekonomik büyümenin ekonomik, sosyal ve politik faktörleri arasındaki ilişkiyi ülkelerin yapısına göre test etmeyi amaçladığı için, uzun zamandır ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluşan bir toplum yapısına sahip olan ülkelere

ait veriler içerisinde en güncel (2011-2020) olanları elde edilmiş ve katılım finansı sektörü konusunda ciddi atılımlar yapmayı hedefleyen dört ülke analize tabi tutulmuştur.

BÖLÜM 1: KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Katılım Bankacılığının Gelişimi

Katılım bankacılığı, katılım ekonomisi ve finansı bünyesinde önemli bir yere sahip olan ve (Fıkıh el Muamelat) İslam hukukunun himayesinde çalışan bir bankacılık sistemidir (İslam hukuku, Kuran-ı Kerim, Hadis ve yorumlara dayalı muhakeme uygulamalarını içeren kaynakların kuralları ve görüşleri bütünüdür). Katılım ekonomisi ve finansı sistemi, geleneksel ekonomik ve finansal yapının aksine parayı bir meta olarak görmemektedir. Ali ve Ahmad (2004) Katılım bankacılığını, finansın öz sermaye karşılığında para şeklinde veya gelecekteki ticari kârlarda paylaşma hakları ya da bir taahhüt karşılığında sunulan mal ve hizmetler olarak sağlandığı ve değerinin ileri bir tarihte geri ödendiği bir yapı olarak tanımlamaktadır. Katılım finansı sisteminde ve dolayısıyla katılım bankacılığında riskin paylaşılması yoluyla adil bir dağılım elde edilmesi esastır. Risk paylaşımı, finansın reel ekonomiyle olan bağlantısını güçlendirmekte, ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmakta ve finans sektörü ile reel ekonomi arasındaki köprünün sağlam bir şekilde kurulmasına yardımcı olmaktadır (Aziz, 2013). Bilindiği üzere katılım bankacılığının temel özelliği faizsiz (riba) faaliyet göstermesidir. Riba'nın İslam hukukunda yasaklanmasının temel sebebi ise toplumu aşırı borçlanmaya karşı korumak ve ekonomiye pasif katılımı teşvik edecek ticari girişimlerde bulunmaktan caydırmaktır (Archer & Abdel Karim, 2002). İslam dünyasında faiz kazanmak, kumar oynamak ve manipülasyon yapmak üretken olmayan bir ekonomik faaliyettir ve İslam hukuku bunu uygun görmemektedir (Ahmad A. K.-u.-R., 2011). Borca dayalı geleneksel bankacılık işlemlerinden farklı olarak, katılım bankacılığının işlemleri varlık tabanlıdır. Ayrıca Habib (2018), katılım bankalarının borçlunun kredi notuna ve teminatına odaklanmak yerine daha çok borçlunun iş ve yönetim becerilerinin verimliliği üzerine odaklandığını belirtmektedir (s.48).

Yoksulların sömürülmesini önlemek, finansal sistemi daha sağlıklı ve istikrarlı hale getirmek adına, diğer büyük dinler de riba uygulamasını yasaklamıştır. On sekizinci ve yirminci yüzyılın ilk yarısı arasında neredeyse tüm İslam dünyası Avrupa'nın etkisi altında kalmış ve sonuç olarak bu kolonilerin ekonomik ve finansal işlemleri sömürgeci devletlerin kurallarına uygun şekilde yönetilmeye başlanmıştır (Ahmad: 2007). İslam ülkelerinin çoğunun Avrupalı sömürgecilerden ayrılıp bağımsızlığını kazanmasından

sonra finansal hizmetler endüstrisini yeniden ele aldıkları ve İslam hukuku ilkelerine uygun finansal bir yapı tesis etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu gelişime paralel olarak Habib (2018) katılım bankacılığının 3 ayrı dönem içerisinde geliştiğini belirtir; kavramsallaştırma dönemi (1950-1975), deney dönemi (1975-1990) ve tanıma dönemi (1990-günümüz) (s.15). Kavramsallaştırma sürecinde Müslüman bilim adamları, dini açıdan faiz yasağı konusunda kamuoyunu bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Deney dönemi ise katılım finansı araçlarının geliştirmesini, katılım bankaları vb. kurumların oluşturulmasını ve geleneksel banka uygulamalarına karşı faizsiz alternatiflerin üretilmesini içermektedir. Tanıma döneminde de hem yurtiçi hem de yurtdışında sistemin tanınması ve güvenilirliğinin artması ile birlikte ürünlerin inovasyonu ve standardizasyonu gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Katılım bankacılığı uygulamaları daha çok 1960'larda başlamış olsa da, İslam dünyasında faizli bir sistem olmaksızın insanların birikimlerini değerlendirmesinin daha uygun bir yolunu arama çalışmaları çok daha erken dönemlere dayanmaktadır. Daha önce vurgulandığı üzere sömürge sonrası İslam ülkeleri, İslam hukukunun ana kaynakları olan Kuran ve Sünnet ile uyumlu bir finansal sistemin nasıl tesis edileceği üzerinde çalışmışlardır. Üzerinde çalışılan bu yaklaşım, toplumda daha adil bir ekonomik dağılımı test etmeyi hedeflemektedir. Bu amaca binaen Pakistan, Malezya ve Mısır, 1950'lerde ve 1960'larda kırsal alanlarda yaşayanlar için faizsiz finans projeleri ihdas etmiş, daha adil ve eşitlikçi bir toplum yaratmak için, geleneksel bankalara erişimi olmayan yoksullara kredi ve finansal hizmetler sağlamıştır. Bu uygulamalardan birisi de Mısır'da 1963 yılında Nil kentinde, faizsiz bir tasarruf bankası olan Mit Ghamr bankasını kuran Dr. Najjar tarafından başlatılmıştır. Banka, adında "İslam" eki olmamasına rağmen İslami kurallara uygun faaliyet göstermiş ancak siyasi nedenlerle 1967 yılına kadar ayakta kalabilmiştir. Mit Ghamr bankasının kapanmasından sonra, diğer İslam ülkelerinin katılım bankacılığını uygulamak için kullanabilecekleri örnek bir çözüm bulmak amacıyla çeşitli ülkeler bir araya gelmeye başlamışlardır. Eylül 1963'te Malezya, sadece hacca gidenler için İslam hukukuna uygun bir tasarruf ve yatırım planı olan Tabung Haji adlı uygulamayı başlatmış, ancak Ali ve Ahmad'e göre (2004), bu uygulama henüz o yıllarda akademik çevrelerde bilinmediğinden daha çok 1990'lar sonrasında kullanılmaya başlayan başarılı bir uygulama olarak kabul edilmektedir.

Petrolden elde edilen gelirin 1970'lerde artması ile birlikte Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki katılım finansı kurumlarının hızlı büyümesi tetiklenmiştir (Habib, 2018). Yine yetmişli yılların başlarında, Suudi Arabistan Kralı Faysal, Pan-İslamic bankasının kurulması fikrini ortaya atmıştır. Arkasından 1973-1974 döneminde petrol fiyatlarının dört katına çıkmasıyla birlikte, birçok petrol üreticisi ülkede bunun yeni bir uluslararası ekonomik düzenin başlangıcı olduğuna inanılmış ve bu koşullar katılım bankacılığı sisteminin İslam dünyasının siyasi ve ekonomik geleceği üzerinde önemli bir yere sahip olacağı düşüncesi oluşmaya başlamıştır. Bununla birlikte, dini kurallarla uyumlu ama aynı zamanda modern ekonomide de uygulanabilir bir sistem tasarlamının çok güç olduğu anlaşılmıştır.

Cidde'de düzenlenen 1972 İslam Konferansı'nda, katılımcı ülkelerin bakanlarına İslam hukukuna uygun olarak parasal ve finansal sistemlerin yeniden yapılandırılmasına ilişkin bir plan sunulmuştur. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)'da 1974'te, ileride katılım bankacılığı sisteminin temel taşı olacak olan İslam Kalkınma Bankası'nın (IDB) kurulması kararı alınmıştır (Warde, 2000). Banka, 1977 yılında İslam hukuku ilkelerine uygun olarak üye ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve sosyal ilerlemesini desteklemek amacıyla faaliyetlerine başlamıştır. Ayrıca Dubai İslam Bankası 1975 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nde kurulan dünyanın ilk tam teşekküllü katılım bankası olmuştur (Dar, ve diğerleri, 2017).

Bahreyn ve Malezya, katılım finansı alanında araştırma, yenilik ve geliştirmeyi arttırmada çok önemli rol oynayan ülkelerdendir. Katılım bankacılığı sektörünün büyümesiyle birlikte ortak bir yönetim birliğinin varlığı gerekli hale gelmiş ve bu amaçla 1990 yılında, İslami kurumlar ve katılım finansı endüstrisi için muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartlarını hazırlamak amacıyla Bahreyn'de İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) kurulmuştur. Katılım finansı endüstrisinin altyapısını sağlamlaştırmak amacıyla ilke ve standartları yayınlayan İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) ise 2002 yılında Malezya'da faaliyete geçmiştir. İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), Basel komitesinin banka denetimi, uluslararası sigorta denetçileri birliği ve uluslararası menkul kıymetler komisyonu organizasyonu konusundaki çalışmalarını yakından takip etmektedir (Karim, 2006).

İngiltere, Fransa, ABD vb. nüfusunun çoğunluğu Müslüman olmayan ülkelerde de katılım finans ve katılım bankacılığı uygulamaları ilgi görmekte, katılım finansı araçları Müslüman olmayan yatırımcılar arasında da kullanılmaktadır. Ayrıca pek çok mudinin Müslüman olmadığı Malezya gibi bazı ülkeler katılım finansının gelişme ve büyümesine tanıklık etmiştir (Al Amine, 2016). Katılım finansı uygulamaları Amerika ve İngiltere gibi batılı merkez bankalarının, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının, yine Harvard, Rice, Loughborough ve Durban Üniversiteleri gibi prestijli öğrenim merkezlerinin ilgisini çekmektedir (Alharbi, 2016). 1970'lerin sonlarında, katılım finansı uygulamaları Avrupa'da gelişme göstermeye başlamış ve birçok Avrupa finans kurumu bunu yeni iş olanakları yaratmak için karlı bir fırsat olarak görmüştür. Batı dünyasında katılım bankacılığı alanındaki ilk girişim ise bir katılım finansı kurumu olan Universal Holding S.A'nın kurulduğu 1978 yılında Lüksemburg'da gerçekleşmiştir (Alharbi, 2016). İngiltere Merkez Bankası ve Birleşik Krallıktaki Finansal Hizmetler Otoritesi, 2002 yılından beri sektörü teşvik etmek, geliştirmek ve Londra'yı İslam dünyası dışında önemli bir uluslararası katılım finansı merkezi yapabilmek amacıyla çeşitli yöntemler geliştirmiş ve ülke içerisindeki birkaç bankaya katılım bankacılığı lisansı vermiştir (Habib, 2018). Geleneksel bankalar müşterilerini ve dolayısıyla pazar paylarını kaybetmemek için katılım bankacılığı sistemini kendi içlerinde bir pencere açarak uygulamaya başlamış ve bu sayede katılım finansının yayılmasına da destek olmuşlardır (Katılım bankacılığı pencereleri; geleneksel bankalar tarafından verilen katılım finansı hizmetlerini ifade etmektedir).

Katılım bankacılığı, 2007-2008 küresel finansal krizi ve sonrasında krize karşı gösterdiği direnç sayesinde önemli bir ivme kazanmıştır. Karwowski'ye (2009) göre, 2008 küresel krizi esnasında katılım bankalarının hiçbirisi kâr ve paylaşım modeli nedeniyle iflas ilan etmemiştir. Her ne kadar katılım bankaları kriz sonrası likidite riski yaşamışlarsa da özellikle aşırı kaldıraç kullanımı ile ilgili yasaklar, katılım bankalarının daha az zarar görmesini sağlamıştır. Ahmed (2010) 2008 krizine rağmen katılım bankacılığının genişlemesinin bu krizden nispeten etkilenmediğini ve küresel anlamda finansman sağlamakta giderek artan bir rol oynayabileceğini belirtmektedir.

Katılım bankacılığı %71'lik pazar payı ve 1,76 trilyon dolar değeri ile katılım finansı sektörüne büyük bir katkı sağlamaktadır. Katılım Finansı Kalkınma Raporu (2018); 72 ülkede, 301'i tam teşekküllü katılım bankası ve 219'u geleneksel bankalarda katılım

bankacılığı penceresi uygulamalarını kullanarak faaliyet gösteren toplam 520 katılım finansı kuruluşu olduğunu belirtmektedir (s.26). Pakistan, İran ve Sudan sadece katılım bankacılığı sistemini uygularken, diğer ülkeler hem katılım bankacılığı hem de geleneksel bankacılık sistemiyle birlikte faaliyet göstermektedir.

1.2. Katılım Bankacılığının Araçları

Katılım bankacılığı sistemi, günümüzde pek çok ürüne sahiptir. Geleneksel bankalardan farklı olarak katılım finansı ürünlerinin piyasaya sürülmeden önce İslam hukukuna uygun olup olmadığı ilgili danışma kurulları tarafından özel olarak incelenmektedir. Katılım bankaları, ürünlerinin kullanımını düzenleyen şartları belirlemek için IFRS gibi uluslararası kurulları kullanmak yerine AAOIFI ve IFSB'nin düzenlemelerini kullanmayı daha çok tercih etmektedir. Katılım bankacılığının sunduğu ürün ve hizmetler arasında murabaha, mudaraba, müşareke, selem, sukuk, karz-ı hasen, istisna, tekafül ve icare yer almaktadır.

1.2.1. Murabaha

Katılım bankacılığı ürünleri arasında en yaygın kullanılan ürün olan murabaha uygulamasında; bir ticaret sözleşmesi uyarınca banka, müşterisi adına bir emtia satın almakta ve bunu anlaşılan fiyattan aynı müşteriye taksitli olarak satmaktadır. Bir başka deyişle murabaha sözleşmesi kapsamında yapılan ödemeler taksitlidir ve banka ile müşteri arasında bu konuda mutabık kalınmıştır. İki tür Murabaha mevcuttur; bunlardan ilki 'Sıradan Murabaha' ve ikincisi ise "Murabaha Vaadi Gerektiren Satış" tır. Sıradan Murabaha, bankanın müşterinin ihtiyaç duyduğu varlığı satın aldığı, ancak müşterinin satın alma sözü vermediği Murabaha şekli iken, Murabaha Vaadi Gerektiren Satış ise banka tarafından satın alındıktan sonra müşterinin o varlığı satın almayı taahhüt ettiği bir satış şeklidir. Güvenlik nedeniyle birçok banka, ikinci yöntemi yani murabaha satışını vaat sözleşmesi yaparak uygulamaktadır. Murabaha sözleşmeleri katılım finansı araçlarının yaklaşık %75'ini oluşturmaktadır (Hussain, Shahmoradi, & Turk, 2015).

1.2.2. Mudaraba

Mudaraba, bir ortağın ticari bir işletmeye yatırım yapmak için diğerine para verdiği bir ortaklık çeşididir. Yatırım, yatırımcıdan (Rab-ul-Maal) gelirken, yönetim ve iş,

girişimcinin (Mudarib) münhasır sorumluluğundadır ve elde edilen kârın dağıtımını önceden belirlenmiş bir orana göre yapılmaktadır. Zarar durumunda, yatırımcı sermaye kaybederken, Mudarib ise projeye yatırılan iş gücü ve yönetim becerilerini kaybetmektedir. Genellikle bir mudaraba sözleşmesinin geleneksel finans piyasalarındaki öz sermaye ortaklığına eşdeğer olduğu düşünülmektedir (Mannan, 1993). Ancak mudaraba, katılım finans sistemi içerisinde, ‘daha yakın bir ortaklık’ anlamında kullanılmaktadır (Hearn, Piesse, & Strange, 2011).

‘Sınırlı Mudaraba’ ve ‘Sınırsız Mudaraba’ olmak üzere iki tür mudaraba uygulaması mevcuttur. Sınırlı Mudaraba sözleşmesi uyarınca yatırımcı; Mudarib için belirli bir işi veya belirli bir yeri belirtmekte ve bu durumda, sağladığı fonu uygulanan ‘Sınırlı Mudaraba’ sözleşmesinde belirlenmiş olan işletmeye veya yere yatırmaktadır. ‘Sınırsız Mudaraba’, yatırımcının Mudarib'e uygun gördüğü her işi üstlenmesi için tam yetki verdiği sınırsız bir sözleşmedir. Ancak Mudarib, yatırımcının izni olmadan kimseye borç veremez ve ayrıca mudarib normal rutininin dışında fazladan bir iş yapmak isterse, bunu yatırımcının onayı olmadan yapamaz. Yine Mudarib’in, yatırımcının onayı olmaksızın işe başka bir ortak alması veya sözleşmeye kendi yatırımını karıştırması mümkün değildir (Bećirović, 2014).

1.2.3. Müşareke

Tüm tarafların sermayeye ortak olduğu, katılım bankasının ise sermaye koymanın yanında yönetim becerilerine de katkıda bulunduğu ortaklık sözleşmesi bir Müşareke sözleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Yönetim becerileri ve uzmanlığı sunan taraf, hizmetleri için ayrıca bir ücret talep edebilir. Bu sözleşme kapsamında, elde edilen kâr, ortakların ortaklığa katkısı oranında dağıtılırken, kayıplar yalnızca katkıda bulunan sermayeyle orantılı olarak paylaşılmaktadır (Bećirović, 2014).

1.2.4. İstisna

Katılım bankasının mülk satın alıp geliştirdiği ve bunu müşteriye önceden belirlenmiş bir fiyattan sattığı ticari sözleşmeye İstisna sözleşmesi denilmektedir. Sözleşme yalnız varlık sahibi ile yapılabileceği gibi günümüz katılım bankacılığında, sözleşme daha çok müşteri, banka ve üretici olmak üzere üç tarafla birlikte yapılmaktadır. Banka önce istediği ürünün özelliklerini listeleyen müşteri ile bir sözleşme yapmakta ancak bankanın imalat

sektöründe olmamasından dolayı, imalatçı ile müşterinin ihtiyaç duyduğu varlığın üretimi hususunda da ayrı bir sözleşme yapmaktadır. Bu uygulamada bankaların kârı, üretici tarafından tahsil edilen tutar ile müşteriden tahsil edilen tutar arasındaki fark kadardır (Bećirović, 2014).

1.2.5. İcare

İcare, bankanın varlığı satın aldığı ve müşteriye önceden kararlaştırılmış fiyattan kiraladığı bir leasing sözleşmesi gibidir. Kiralanan varlıklar sözleşme süresi sonunda kalıcı olarak müşteriye devredilir. Bu tür kiralama, geleneksel kiralamaya (leasing) benzemekte ve daha çok uçaklar, gemiler, büyük ölçekli ekipman ve iş makineleri gibi yüksek fiyatlı varlıklar için uygulanmaktadır. Her ne kadar konvansiyonel leasing sözleşmelerine çok benzer görünse de, İslam hukukuna uygun hazırlanmış bir İcare sözleşmesinde varlığın kirasının kiracıya kullanıma sunulduğunda tahsil edilmesi bakımından farklılık bulunmaktadır. Oysa konvansiyonel leasing kapsamında, varlığın hemen kullanılıp kullanılmadığına bakılmaksızın sözleşme imzalandıktan sonra ilk kira tahsil edilmektedir (Kamali, 2007). Habib (2018) leasing uygulamasında, varlığın ilk kullanımında kiracı yükümlü hale gelirken, İcare uygulamasında ise kiraya verenin risk ve sorumlulukları taşıdığını belirtmektedir.

1.2.6. Sukuk

İslami Finansal Kurumlar Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (AAOIFI) (2008) tarafından maddi varlıklar, intifa hakları, hizmetler, özel projeler veya özel yatırım faaliyetlerinde bölünmemiş hisse senedi sahipliğini temsil eden eşit değerde bir sertifika olarak tanımlanan Sukuk, katılım finansı sermaye piyasası ürünlerinin en önemlilerinden birisidir (s.307). Anaparayı faizi ile birlikte geri ödemeyi vaat eden geleneksel tahvilin aksine Sukuk, bir varlık, borç, proje, yatırım veya işletme üzerinde kısmi mülkiyet hakkı sağlamaktadır. Kerimzadeh (2012), konvansiyonel finansın hâkim olduğu küresel bir piyasada likidite sağlamanın katılım finansı kurumları için bir engel oluşturduğunu, Sukuk sertifikalarının verilmesinin ise katılım finansı kuruluşlarının daha önce erişilemeyen veya verimsiz olan daha geniş bir varlık havuzlarını genişletmeye bir olanak sağladığını söylemektedir.

Bilindiği gibi tahvil sağlamanın bir yolu olarak hükümet, özel şirket veya banka tarafından önceden belirlenmiş bir fiyat ve tarihte akdedilen bir sözleşme ile yatırımcılara tahvil ihraç etmektedir. Sukuk uygulaması ise daha çok, büyük projeler için finansman arayan ancak faizli borçlanmak istemeyen yatırımcılara hizmet vermek için ortaya çıkmıştır. Kârlılığı faiz oranına bağlı olan geleneksel tahvillerin aksine, sukukun kârlılığı, sukuku destekleyen varlığın değerlendirilmesine bağlıdır.

“Uygulamada Endeksleme Şekline Göre Sukuk” ve “Kullanılan Finansmanın Türüne Göre Sukuk” olmak üzere iki tür sukuk bulunmaktadır. Endeksleme Şekline Göre Sukuk kapsamında; proje endeksli, varlık endeksli ve bilanço endeksli sukuk türleri mevcuttur (Sercan, 2014). Bunun yanında ‘Kullanılan Finansmanın Türüne Göre Sukuk’ kapsamında ise mudaraba, müşareke, murabaha, icare, istisna, selem, vekâlet, joala, karz-ı hasen ve hibrit sukuk türleri mevcuttur. Sukuk, katılım finansı piyasalarına en büyük katkıda bulunan ikinci üründür (Sercan, 2014). Tarihsel olarak bakıldığında Malezya, 1990 yılında sukuk ihraç eden ilk ülke olmuş ve onu 2001 yılında Bahreyn izlemiştir. Sukuk pazarı, geçtiğimiz on yılda muazzam bir büyüme göstermiştir (Jaffer, 2011).

Sukuk Türleri:

- **Proje Endeksli Sukuk:** Bu sukuk türünde finansman, gerçekleştirilmek istenen projeye dayalıdır ve projenin uygulanabilmesi için özel proje ortak girişimleri oluşturulmaktadır. Projeye endeksli sistemde, özel amaçla kurulan girişim önce varlığın tüm haklarını satın alırken ardından hisseleri çeşitli yatırımcılara satmaktadır.
- **Varlık Endeksli Sukuk:** Varlık endeksli sukuk, girişimcilerin hâlihazırda sahip oldukları varlıklar nedeniyle elde edebilecekleri muhtemel getirilerin haklarının satışı olarak tanımlanabilir. Varlık endeksli sukuk ihracının yapılabilmesi için gerçek bir varlık enstrümanının olması şarttır. İşletmeci ilgili varlıktan kısa vadede kazanç elde etmek ve finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla sukuk ihraç edebilmektedir.
- **Bilanço Endeksli Sukuk:** Bu sukuk türü üzerine aynı anda çokça proje finanse edilebilir. Örneğin bir banka, müşterilerinin çeşitli projelerini finanse etmek amacıyla sukuk ihraç ederek bu projelerin finansmanını uluslararası piyasalardan temin edebilecektir.

- **Mudaraba Sukuk:** Mudaraba temelinde yönetilen projelerde veya faaliyetlerde sahipliği temsil eden sertifikalardır. Risk Sermayesi Endeksli Sukuk olarak da tanımlanan Mudaraba Sukuk'un özellikleri şöyledir:
 - Mudaraba Sukuk girişimcilerin ve sermaye sahiplerinin ortak mülkiyetini ifade eder.
 - Gelirlerden kesinti yapılara olası sorunlarla karşılaşıldığında kaynak ihtiyacı giderilebilir.
 - Sukuk alıcıları isterse bu varlığı borsada satabilir veya mülkiyetini başkasına devredebilir.
 - Sukuk ihracı yapılırken hazırlanacak sözleşmede ihraçla ilgili sermayenin türü, muhtemel getiri oranı vb. hususların yanında ve yapılan sözleşmenin İslami kural ve usullere uyumlu olduğunu ifade eden cvegösteren bilgiler de bulunmamaktadır.
 - Sukuk ihracıyla kaynak sağlayan şirketler kendi fonlarına da yatırım yapma imkânına ve hakkına sahiptir. Bu sayede sukuk ihracı yapan ve kaynak sağlanmasına yardımcı olan yönetici firma, elde edilecek olası kârdan alacağı paya ek olarak katıldığı sermayesi oranında da ayrıca bir gelir de elde edebilecektir.

“Mudaraba sukukunun sahipleri sermayedarlardır ve oluşabilecek bir zararı tamamen bu sermayedarlar üstlenmek zorundadırlar. Unutulmaması gereken önemli bir nokta da kârın önceden belirlenmiş oransal bir bazda olması gerektiğidir. Bu kâr oranı yatırımcılar arasındaki anlaşmaya bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Mudaraba sukukunda bir kayıp meydana gelirse sermayedarın (Rabbül-mal) kaybı anapara ile sınırlı kalacaktır. İşletmecinin (mudarip) kaybı ise harcadığı emek ve zamanla sınırlıdır” (Rıdvan, 2014).

- **Müşareke Sukuk:** Sukuk sahipleri, payları oranında proje veya varlıkların sahibi olmaktadır. Müşareke sukuk projesi katılım, mudaraba veya yatırım acentesi bazında yönetilebilmektedir.
- **Murabaha Sukuk:** Murabaha sukuk, bir murabaha sözleşmesine dayalı olarak mal alımını finanse etmek amacıyla ihraç edilen eşit değerdeki sertifikalardır. Sukuk sahipleri dayanak malın sahibi olup, ihraçtan elde edilen fonlar dayanak malları satın almak için kullanılmaktadır. Malın alıcıya tesliminden sonra Murabaha Sukuk ticareti yapılamamaktadır.
- **İcare Sukuk:** İcare sukuk kapsamında, taraflardan biri olan varlık kiralama şirketi, müşterisinin normal şartlarda kira ücreti ödeyerek kullanmak istediği varlığı satın

almakta, müşteriye kira ücreti karşılığında kiralamakta, kira süresi ve ücreti önceden belirlenmekte ve sözleşmenin konusu olan varlığın mülkiyeti varlığı kiralayanda kalmaktadır. Bu sukuk türü sahibine kiradaki bir gayrimenkulün eşit ortaklığının sahipliğini veya gayrimenkulün mülkiyet hakkını öncelikli satın alma, kirasını alma ve sukuku kiracının haklarını etkilemeyecek bir şekilde elden çıkarılması (ikincil piyasada alım-satımı) hakkını tanır. Ayrıca icare sukuk sahipleri söz konusu gayrimenkulün bakım maliyetlerini de üstlenmektedir. Bir icare sözleşmesi yapılırken söz konusu varlığın kiralanabilir olduğu ve kira miktarının sonraki dönemler için de ne kadar olacağı belirlenebilir. İcare sukuk sertifikaları bilançoda tanımlanan duran varlıklar üzerine ihraç edilebilir. İlgili varlıklar arazi olabileceği gibi uçak, gemi vb. ekipmanlar da olabilir. Bu sertifikaların kira getiri oranları değişken ya da sabit şekilde olarak belirlenebilir (Avcu, 2015)

- **İstisna Sukuk:** İstisna sukuk kapsamında, katılım bankaları tarafından malzeme ve işçilik maliyetlerinin ödenmesi için fonlar avans olarak verilmekte, proje tamamlandığında, projeden elde edilen gelirden avanslar geri ödenmektedir. İstisna sukuk uygulaması ilk olarak malların satılmadan önce üretilmesi ve maliyetlerin karşılanması gerektiği için üretimi finanse etmenin uygun bir yolu olarak görülmüştür.
- **Selem Sukuk:** Selem (ileriye dönük satın alma) uygulaması belirli bir mal ya da hizmetin bedelinin tamamının peşin olarak ödenip ileri bir tarihte satın alınması işlemidir. Yani selem uygulamasında banka peşin ödeme yaparak gelecekte üretilecek olan malı/hizmeti satın almaktadır. Ancak bu malı satmak için vadesini beklemelidir. Kısacası bu işlem “hâlihazırda var olmayan ve gelecekte üretilecek bir malın satılması işlemidir. Selem Sukuk ise, işleme konu olan selem bazlı malın alımı için fon toplamak amacıyla çıkarılmış sertifikalardır. Selem sözleşmesi, genellikle tahıl, petrol, demir ve benzeri ölçülebilir ve standartlaştırılabilir emtia üzerine yapılmaktadırlar. Bu sözleşmelerin finansmanı için çıkarılan sukuklar ikinci el piyasada nominal değer üzerinden işlem görebilmekte olup, emtianın teslim tarihindeki fiyatına yönelik beklentiler doğrultusunda alınıp satılabilmektedir” (Erdal, 2014).
- **Vekâlet Sukuk:** Vekâlet sukuk, yatırımcının yatırımını diğer yatırımlar havuzuna yerleştiren bir vekil tayin ettiği ve uzmanlığını tahvil süresince anaparayı yönetmek için kullandığı, geleneksel bir iş ortamında acentelik sözleşmesi gibi çalışmaktadır. Vekâlet sukukun bu yapısı, atanan temsilcinin bir yatırım portföyüne sahip olduğu ve

uzmanlığını yatırımcı için bir getiri yaratmak üzere yatırımları yönetmek için kullanabildiği bir yapıdır.

- **Joala Sukuk:** AAOIFI Joala sözleşmesini, daha önceden taraflar arasında belirlenmiş bir işi yerine getirene ödül olarak belirli bir kazanç sağlayan, iki taraf arasındaki bir anlaşma olarak tanımlamaktadır. (AAOIFI, 2015). Joala sukuk ise bu sözleşme temelinde tasarlanan bir değerli kâğıt olup belirlenen iş ya da proje tamamlandığında proje getirilerinden önce aracı firmaya ödemenin yapıldığı daha sonra da joala sukuk sahiplerinin kalan kârı paylaştığı bir uygulamadır.
- **Karz-ı Hasen Sukuk:** Bu sukuk yöntemi, ihtiyaç sahiplerine faiz ödemeden borç vermek için kullanılmakta ve geri ödemesi, iki tarafça kararlaştırılan sürelerde yapılmaktadır. Bu tür fonlar acil durumlarda, evlilikte, hastalıkta, çocukların eğitim ve öğretiminde ve ayrıca küçük sanayi girişimcilerinin projelerini başlatmada kullanılmaktadır. Sözleşmenin tarafı, geçerli sebeplerle borçlarını ödeyemezse, söz konusu borç bankanın sosyal fonundan karşılanmaktadır.
- **Hibrit Sukuk:** Dayanak varlık havuzunun iki veya daha fazla katılım finansı sözleşmesinden oluştuğu bir sukuk çeşididir. Hibrit sukuta, daha önce sayılan sukuklar arasından en az iki veya daha fazla katılım finansı ürünü bir araya getirilerek bir varlık havuzu oluşturulmakta ve bu şekilde bir karma sukuk sertifikası elde edilmektedir. Hibrit sulukların ikincil piyasada işlem görebilmesi için en az %51 oranında varlığa dayalı suluklardan oluşması beklenmekte ve oluşturulan sukukların getirisi önceden belirlenmiş (sabit getirili) olabilmektedir. Hibrit sukuk sayesinde faizsiz yapıları gereği ikincil piyasası oluşturulamayan katılım finansı araçlarının da ikincil piyasaları oluşturularak piyasalardaki likiditenin artırılması hedeflenmektedir (Hakan, 2012). Hibrit sukuk kullanan kişi maddi varlıklarını yatırımcılara sukuk ihraç eden özel amaçlı kuruluşa devretmekte ve karşılığında sukuk geliri elde etmektedir.

1.2.7. Karz-ı Hasen

Karz-ı Hasen, bankanın müşterilerine ihtiyaç duyulan noktada verdiği faizsiz bir kredi çeşididir. Bu kredi kapsamında banka, kredinin ihracından kaynaklı olarak ne doğrudan ne de dolaylı olarak hiçbir kazanç sağlayamamaktadır. Ancak, borçlu kişi isterse önceden bir söz vermemesi koşuluyla, ödeme yaparken fazladan bir miktar ödeyebilir. Sözleşme

gereği borçlu, borç veren taraf talep ettiğinde veya sözleşmeye dayalı olarak anlaşmada belirtildiği tarih ve şekilde krediyi geri ödemekle yükümlüdür (Canbaz, 2019).

Sadr (2015), bir karz-ı hasen sözleşmesinden kazanç elde etmemesine rağmen bu tür bir uygulama sayesinde bankaların müşterileriyle sürdürülebilir ve güvenilir bir ilişki kurmasına yardımcı olduğunu söylemektedir. Geleneksel bankaların kredi uygulamasında teminat gereklilikleri nedeniyle finansmana yeterince erişemeyen topluluklara karz-ı hasen kredilerin verilmesi, aynı zamanda ülke ekonomisinin canlanmasına yardımcı olabilecektir. Bunun yanında Iqbal ve Shafiq (2015) ise, karz-ı hasen yöntemiyle finansmanın yoksullar arasında uygulanmasının finansal dışlanmayı azaltmada uygulanabilir bir yöntem olarak kullanılabileceğini iddia etmektedir.

1.2.8. Vekâlet

Vekâlet sözleşmesi, bir çeşit acentelik sözleşmesidir ve müvekkilin kendi adına hareket etmesi için acenteye haklarını devretmesini içermektedir. Genellikle müvekkilin sözleşmeyi kendi başına yapacak zamanı veya uzmanlığı olmadığında kullanılır. Bununla birlikte, sözleşme, herhangi bir zamanda vekil veya müvekkil tarafından feshedilebilecek şekilde hazırlanmış bağlayıcı olmayan bir sözleşmedir.

Acentenin hizmetleri arasında satış ve satın alma, ödünç verme ve ödünç alma, borç temliki, garanti, hediye etme, dava açma ve ödeme yapma yer alabilir ve aynı zamanda vekâlet müşareke, mudaraba, murabaha, selem ve icare vb. çok sayıda katılım finansı ürünü ile ilişkilendirilebilir. Böyle bir sözleşme ancak yapılacak iş yasadışı bir iş ise veya İslam hukuklarına uymuyorsa geçerli olmamaktadır (Suhaimi, ve diğerleri, 2016).

1.2.9. Selem

Selem sözleşmesi, iki taraf arasında, önceden belirlenen fiyattan önceden belirlenmiş bir zamanda bir ürünü teslim etmek için yapılan bir sözleşmedir ve alıcının dayanak varlığı teslim almadan önce satması yasaktır. Selem sözleşmesi aslında her ikisinin de ertelenmiş sözleşmeler olması bakımından forward sözleşmesine benzer, ancak bir selem sözleşmesi İslam hukukuna uygunluğu ve haram ürünlere izin vermemesi bakımından forward sözleşmelerden farklılık göstermektedir. Selem sözleşmesi çoğunlukla, katılım bankasının belirli bir ürünü üretmeyi ve teslim etmeyi taahhüt eden çiftçilere sermaye

sağladığı tarımsal işletmelerde kullanılmakta ve işlem sonunda katılım bankaları teslim edilen mahsulü satmakta ya da elden çıkartmaktadır.

1.2.10. Tekafül

Tekafül, kazalar, yaralanmalar vb. durumlar yoluyla maddi kayıpların riskini azaltan geleneksel sigorta sistemine alternatif olarak ortaya çıkan bir katılım finansı ürünüdür. Sigortalı, bir şirkete prim ödemek yerine, bir yönetici tarafından denetlenen belirli bir fon havuzuna katkıda bulunmakta ve fonun yatırımlarından kâr payı almaktadırlar. Eğer poliçe sahibi zarara uğrarsa, tüm poliçe sahipleri zararı karşılamak için hesaplarıyla orantılı olarak zarara katkı yaparken eğer oluşturulan havuzda birikmiş primler de herhangi bir fazlalık, olursa bu da yine orantılı olarak sigorta yaptırımlara dağıtılmaktadır.

Tekafülün farklı modelleri mevcuttur ve bunlar; mudaraba, vekâlet ve vakıf, sözleşmeleri olarak sayılabilir (Dalkılıç & Altun Ada, 2013).

- **Mudaraba Tekafül:** Tekafül işletmecisi (mudarib); katılımcıların (sigortalı) sermaye sağlayıcı olarak tekafül işletmecisine fon bağışladığı, tekafül işletmeciliğini yürütmekle sorumlu olan girişimci olarak kabul edilir. Yatırım vekili olarak da adlandırılan tekafül işletmecisi şirket tarafından elde edilen kâr payından ödenecek bir kazanç sağlamaktadır.
- **Vekalet Tekafül:** Tekafül işletmecisi (mudarib), katılımcılara karşı bir acente gibi hareket etmekte ve verilen hizmetler için ücret almaktadır. Tekafül işletmecisi (vekil), tekafül fonunu, hizmetleri için kendisine bir ücret verecek olan katılımcıların bir temsilcisi olarak yönetecektir. Tekafül fonunun yönetiminden elde edilen kârın tamamı katılımcılara (sigortalı) aitken tekafül işletmecisinin ihmali veya suistimalinden kaynaklanmadıkça zararın tamamı da yine katılımcılara aittir.
- **Vakıf Tekafül:** Tekafül işletmecisi, tekafül sigorta şirketi tarafından kurulan vakıf fonunun işletilmesi ve vakıf olarak katılımcılardan fon toplanması işini yapmaktadır. Vakıf fonu, üyelere zarar durumunda mali destek sağlamak için kullanılmakta ve yapılan destekler vakıf senedine göre verilmektedir. Yine tekafülün yüklenim ve işletme giderleri ile birlikte tüm masraflar vakıf fonundan tahsil edilmektedir. Tekafül işletmecisi yönetici olarak, katılımcıların bağışladığı katkı payından düşülmesi gereken bir vekâlet ücreti karşılığında vakfın işleyişi için gerekli tüm işlevleri yerine getirmektedir.

1.2. Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankacılık Sistemi Arasındaki Temel Farklar

Toplumda yer alan pek çok kişi katılım bankacılığını geleneksel bankacılığın bir aynası olarak görse de, katılım bankacılığı sistemi ile geleneksel bankacılık sistemi arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. Aşağıdaki tablo iki yapı arasındaki bu farklılıkları göstermektedir.

Tablo 1: Katılım Bankacılığı ve Geleneksel Bankacılık Sistemi Arasındaki Farklar

Faktör	Geleneksel Bankacılık (Konvansiyonel)	Katılım Bankacılığı
Risk Alma	Mevduat sahiplerinden ve bankadan, borçlulara veya girişimcilere risk transferine dayalı olarak çalışır.	Mevduat sahipleri, banka ve borçlular veya girişimciler arasında risk paylaşımına dayalı olarak çalışır.
Ekonomik ve Sosyal Odak	Ekonomik refah ve kâr maksimizasyonu ilkelerine odaklanmaktadır	Toplum odaklı, girişimciliği, toplumda adaleti teşvik eden etik, sosyal ve ahlaki çerçeveye dayanmaktadır.
Paranın Fiyatı	Paranın zaman değeri, paranın fiyatıdır.	Para bir meta değildir ve fiyatı yoktur.
Gelir Paylaşımı	Mevduat sahipleri sabit faiz alırlar ve mevduatlar borç olarak kabul edilir.	Yatırım hesabı mevduat sahipleri, bankanın ortaklarıdır ve kâr/zararda pay sahibidirler. Bu hesaplar hem borç hem de öz sermaye niteliğindedir.
Hesap Garantisi	Tüm hesaplar garantilidir.	Sadece cari hesaplara yatırılan mevduatlar garanti edilmektedir.
Gelir	Bankanın birincil geliri, borç finansmanından elde ettiği sabit faiz gelirleridir.	Finansman reel sektöre bağlıdır ve finansal işlemlerin getirisi reel ekonomiden kaynaklanmaktadır.
Varlık Bağlantısı	İşlemler, gerçek varlıklarla bağlantı kurma zorunluluğu olmaksızın tamamen finansal olabilir.	Tüm finansal varlıkların mal ve hizmet alışverişiyle birlikte varlığa dayalı olması gerekir, bu

		da sistemi daha istikrarlı hale getirir.
Banka Büyüklükleri	Küresel konvansiyonel bankalar çok büyük işletmelerdir.	Katılım bankaların çoğu genellikle orta büyüklükte işletmelerdir.
Banka-Müşteri İlişkisi	Banka müşteri ilişkisi alacaklı ve borçlu ilişkisidir	Sözleşme türüne bağlı olarak ortaklar; asıl ve acente, yatırımcı ve yönetici, alıcı ve satıcı, kiraya veren ve kiracı olabilir.
Ödeme Cezası	Ödeme temerrüdü faizin artırılmasıyla cezalandırılır	Temerrüt durumunda, ödemelerin geri kazanılma maliyeti dışında hiçbir ceza uygulanamaz, ek bir ceza tahsil edilirse hayır kurumuna bağışlanmalıdır.
Kısıtlamalar	Finanse edilen proje ve yatırımlar üzerinde hiçbir kısıtlama yoktur.	Yalnızca İslam hukukuna uygun yatırım ve projeler finanse edilebilir.

Kaynak: (Habib, 2018)

1.3. Katılım Bankacılığı Sisteminde Temel Sorunlar

Katılım bankacılığının ortaya çıkışı, bazı ülkelere ve toplumlara bir takım avantajlar getirse de, birçok ülke katılım finansının ve katılım bankacılığının işlevselliğini henüz kabul etmemiştir. Bunun nedeninin, katılım finansı sisteminin geleneksel bankacılığın bir nevi benzeri olarak görülmesi ve dolayısıyla hala geleneksel bankacılık sisteminin kullanımının tercih edilmesi olarak düşünülebilir.

İkinci bir sorun olarak görülen katılım finansı sektörünün yavaş büyümesinin nedenlerinden biri olarak insanların sisteme henüz güvenmemesi söylenebilir. Bunun nedeni olarak da insanların katılım finansı ürünlerinin nasıl çalıştığını yeterince anlayamamaları ve dolayısıyla geleneksel bankacılıktan katılım bankacılığına geçmeyi istememeleri sayılabilir.

Üçüncü olarak katılım finansı uygulamaları için genel kabul görmüş ortak bir hukuk danışma kurulunun henüz oluşturulmamış olması, yatırımcıların ve akademisyenlerin finansal hususlarda farklı bakış açısına sahip olmaları katılım finansı ürünlerinin nasıl fiyatlandırıldığını anlamayı güçleştirmekte ve böylelikle benzer bir ürünün tedariki bankadan bankaya kafa karıştırıcı hale gelmektedir. Ayrıca, konvansiyonel bankalar bazı finansal ürünlerinde katılım bankacılığının metodolojisini benimsemiş olsalar da, bu finansal ürünleri İslam hukukuna uygun yapılandırmadıkları ve zaten yapısını da tam olarak bilmedikleri için hizmetlerini katılım finansına uygun bir şekilde sunamamaktadırlar.

Katılım bankacılığı alanında yeni bir ürünün piyasaya sürülmesi, ürünün uygun olup olmadığı konusunda danışma kurulunun onayına ihtiyaç duyduğundan uzun zaman almaktadır. Porzio (2010)'a göre, katılım bankalarının faiz yasağı, bankalar arası piyasaya tam erişimi ve güvenli, kârlı, hazır bir likiditeye sahip hazine bonoları ve devlet tahvilleri gibi kısa vadeli ve düşük riskli geleneksel araçlara yatırım yapmayı imkânsız hale getirmekte ve bu durum katılım bankacılığı sisteminin rakiplerine karşı rekabet avantajını yitirmesi ile sonuçlanmaktadır. Malezya'daki yabancı bankaların rekabetiyle karşı karşıya kalan katılım bankalarının rekabet gücü üzerine yaptıkları çalışma da Rosnan, Osman ve Nor (2015), Malezya'daki katılım bankalarının başarılı olabilmek için güvenilirliği, yeterliliği ve bilgi vermeyi teşvik etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

1.4. Bahreyn'de Katılım Bankacılığı

Resmi olarak Bahreyn Krallığı adıyla bilinen Bahreyn, Basra Körfezi'nde bulunan bir ada ülkesidir. Ülkenin nüfusu 1.783.983 milyon (Birleşmiş Milletler: 2022) ve nüfusun %70'i Müslümanlardan oluşmaktadır. Bahreyn anayasası, İslam dinini ülkenin resmi dini olarak belirtmiş ve hukuk sistemini de buna göre düzenlemiştir. Bahreyn GSYH'sinin %27'sinden fazlasını oluşturan finansal hizmet sektörü, Bahreyn ekonomisine en büyük ikinci katkıyı sağlayan sektördür (Bahreyn Merkez Bankası, 2020). Bahreyn bankacılık sistemi, hem katılım hem de geleneksel bankacılık uygulamalarının yan yana çalışmasına izin vermektedir ve katılım finansı endüstrisinin gelişiminde aktif olarak, yer alan ülkelerden birisidir. Bahreyn Merkez Bankası (CBB) katılım bankacılığı ve katılım sigortasının belirli kavramları ve ihtiyaçları için özel olarak hazırlanmış ayrı bir düzenleyici çerçeve yayınlamıştır.

İslam Konferansı Örgütü (İİT) 1978 yılında Bahreyn'i, katılım bankacılığı ve finansının gelişmesi için doğal bir yer olarak tanımlamış ve (Al-Sadah, 2005) Bahreyn'in ilk katılım bankasının 1979 yılında kurulması bu hareketi takip etmiştir. Kurulan Bahreyn İslam Bankası'nın başarısı diğer katılım finansı kurumlarının sektöre girmesine ve katılım bankacılığı pencereleri sunabilecek geleneksel bankalara örnek teşkil etmiştir. Katılım bankacılığı uygulamalarının başarısını arttırmak amacıyla Bahreyn Para Ajansı (BMA) tarafından, İslam hukuku gerekliliklerini karşılayan birkaç düzenleme oluşturmuş ayrıca katılım bankacılığı ve katılım finansı ürünlerini tercih eden müşterilerine kaliteli hizmetler sunmaları için teorik ve uygulamalı eğitim vermek amacıyla Bahreyn Bankacılık ve Finans Enstitüsü- İslami Finans Merkezi oluşturulmuştur. Buna ek olarak CBB, Bahreyn'deki İslami Kurumlar ile birlikte 2006 yılında bir Vakıf Fonu kurmuştur. Fonun amacı, katılım finansı alanında eğitim, öğretim ve araştırma faaliyetleri yoluyla katılım finansı sektörünün geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Ayrıca, 2011 yılında Bahreyn Borsası, katılım finansı piyasasına, borsada işlem gören çözümler sunmak amacıyla Bait Al Bursa adlı bir platformu hizmete almıştır (Emirates 247: 2010).

Bahreyn Krallığı, AAOFI, Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIM), İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı ve İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (CIBAFI) gibi çeşitli akredite uluslararası İslami kurullara ev sahipliği yapmaktadır. İslami Kalkınma Raporu (2019)'na göre Bahreyn, katılım finansının gelişimine katkı anlamında Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA)'da birinci, küresel olarak ikinci sırada yer almaktadır. Bugün, Bahreyn katılım bankacılığı sistemi 6 bireysel banka, 13 kurumsal banka ve 9 İslami pencere üzerinden hizmet veren bankadan oluşmaktadır. İslami Finans Kurumları İstikrar Raporu (2019)'na göre Bahreyn, küresel katılım bankacılığı varlıklarında %0,7'lik bir paya sahiptir (Danbatta, 2019). Bahreyn'de yer alan katılım bankalarının pazar payı 2000 yılında %1,8'den, 2020 yılında %15,5'e yükselmiştir (Bahreyn Merkez Bankası, 2021)

1.5. Türkiye'de Katılım Bankacılığı

Yaklaşık seksen beş milyon nüfusa sahip Türkiye'deki Müslümanların sayısı, toplam nüfusun %90'dan fazlasını oluşturmaktadır. Ancak, ülkenin büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşmasına rağmen, finans sektörüne geleneksel bankacılık sistemi hakimdir (Varsak, 2017). Katılım bankacılığının hem Türkiye'de hem de dünyada sosyal

nedenlerle ortaya çıktığını ifade eden Okumuş (2005) ve Karapınar'a (2015) göre Türkiye geçmişte MENA bölgesinden fon çekebilmek için faizsiz kurumlar oluşturmuştur. Türkiye'de katılım bankacılığı sisteminin ilk örnekleri, Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın kurulmasıyla 1913 yılına kadar uzanmaktadır. Ancak bunu destekleyecek yeterli literatür olmaması nedeniyle, katılım bankacılığının tarihi henüz bu bankayı bir öncü olarak kabul etmemektedir.

Türkiye'de 1975 yılında Devlet Sanayi ve İşgücü Yatırım Bankası'na ilişkin 13 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Devlet Sanayi ve İşgücü Yatırım Bankası (DESIYAB), faizsiz bir yöntemle özel sektörü desteklemek amacıyla vatandaşların birikimlerini kullanmayı hedeflemiştir. Özdemir ve Aslan (2018), bankanın katılım bankası olmamasına rağmen, kâr paylaşımı ve reel ekonominin finansmanı gibi temel faaliyetleri nedeniyle katılım finansı alanında atılan en önemli kurumsal adım olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. DESİYAB, günümüzde adını Türkiye Kalkınma Bankası olarak değiştirmiştir ancak faizsiz bir yapıda hizmet vermemektedir.

Türkiye 1983 yılında Bakanlar Kurulu'nun 83/7506 sayılı özel finans kurumları kurulması için Kararname çıkarmasıyla Özel Finans Kurumları şeklinde bir yapı (ÖFK) uygulamaya koymuştur (Varsak, 2017). Egresi ve Belge (2015) ÖFK düzenlemesinin Ortadoğu'dan sermaye çekmek amacıyla getirildiğini belirtmekteyken Türkiye Katılım Bankacıları Birliği, ÖFK düzenlemesinin düşük seviyelerdeki özel tasarrufları teşvik etmek ve bunları reel ekonomiye kazandırmak amacıyla yapıldığını ifade etmektedir. Geleneksel bankalardan farklı olarak kurulan, ÖFK'lar merkez bankalarının sigorta programından teminat almazlar, ayrıca ÖFK'lar devlet tahvillerine yatırım konusunda bir kısıtlama ile karşı karşıyadırlar ve bu durum rekabet dezavantajına neden olmaktadır. Özdemir ve Aslan (2018), hükümetin katılım bankalarına yönelik bu tutumunun büyümelerini engellediğini iddia etmektedir.

Yaşanılan olumsuzluklara rağmen, Özel Finans Kurumları hızlı bir şekilde faaliyete başlamış ve 1985 yılında Türkiye'nin ilk katılım bankası olan Albaraka Türk Katılım Bankası, ardından Faisal Finans (1985), Kuveyt Türk (1989), Anadolu Finans (1991), İhlas Finans ve Asya Finans Katılım Bankası (1996) açılmıştır. Katılım bankalar, ürünlerinin “İslam hukukuna uygun veya İslami ürünler” adı altında reklam yapmalarının yasaklanması sebebiyle (bu tür terimleri kullanmak yerine daha çok ‘faizsiz ürünler’

terimi tercih edilmektedir) Özel Finans Kurumları Yönetmeliğine göre faaliyet göstermişlerdir.

Türkiye’de 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan finansal krizler özel finans kurumlarını da etkilemiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, 2001 finansal krizi sonrası likidite sorunları yaşaması ve zayıf bir yönetim göstermesi nedeniyle İhlas Finans Kurumu’nun faaliyetlerine son vermiştir (Varsak, 2017). Anadolu Finans ve Family Finans Kurumu 2005 yılında Türkiye Finans altında birleşmişlerdir. 2006 yılında çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu uyarınca, ekonomiye katkılarından dolayı kabul görmüş olan tüm ÖFK’lar (Özdemir ve Hakan, 2018) katılım bankacılığı adı altında bankacılık sistemine dâhil edilmişlerdir (Ata ve Buğan, 2016). Ulusal bankacılık sistemine katılmasının ardından katılım finansı sektörü devlet eliyle tesis edilen Ziraat Katılım Bankası, Vakıf Katılım Bankası ve Türkiye Emlak Katılım Bankası’nın 2015, 2016 ve 2019 yıllarında katılım bankacılığı ailesine katılmasıyla genişlemiştir. Finansal katılımı desteklemek amacıyla Türk hükümeti, mudaraba gibi ürünlerde çifte vergilendirmeyi önlemek istemiş ve çift damga vergisinden feragat ederek katılım bankacılığı sektörüne destek vermiştir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası düzenlemesi altında yer alan katılım bankaları, döviz işlemlerini, zorunlu karşılıkları ve likidite düzenlemelerini yapabilmektedir. Buna ek olarak, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) küresel katılım finansının gelişiminde aktif olarak yer almaktadır. TCMB, Uluslararası İslami Likidite Kuruluşu (IILM)’nin yönetim kurullarının ve çalışma gruplarının aktif bir katılımcısı ve İslam Kalkınma Bankası’nın eski bir üyesidir. Ayrıca, Türkiye Katılım Bankaları Birliği 2018 yılında, katılım bankacılığı ürünlerinin uluslararası katılım bankacılığı uygulamalarına paralel bir standardizasyonunu sağlamak amacıyla ülke çapında TKBB Danışma Kurulu oluşturmuştur. Bu kurulun katılım finans işlemlerine ait karar süreçlerinde farklılık gösteren banka uygulamalarının ve bu uygulamaların bankaların müşterilerde neden olduğu kafa karışıklığını azaltmaya yardımcı olması beklenmektedir.

Türkiye’deki katılım bankaları 2005 yılında bankacılık sektörünün sırasıyla; %2,4 ve 2015 yılında% 5,1’ini temsil etmektedirler (Artal vd., 2016). Türkiye, İstanbul’u katılım finans merkezi yapmak amacıyla 2022 yılında açılması planlanan İstanbul Finans Merkezini inşa etmek için çalışmaktadır. Merkezin katılım bankacılığı sektörünün

büyümesi için katalizör alması planlanmaktadır. Bugüne kadar, Türkiye'de altı katılım bankası kurulmuş ve bu altı bankanın ikisi yabancı sermayeli iken geri kalanı ise yerel bankalardan oluşmaktadır. Katılım bankacılığı sektörü, ülkenin toplam banka varlıklarının yaklaşık %5'ine (Aslan & Özdemir, 2015) ve küresel katılım bankacılığının varlıklarını %3'üne katkıda bulunmaktadır (Göncüoğlu & Karaahmetoğlu, 2014). Türkiye Katılım Bankacılığı 2015-2025 Strateji Belgesi (2015) göre, Türk katılım bankacılığı sektörü, 2025 vizyonu çerçevesinde katılım bankacılığı sektörünün pazar payını %15'e getirmeyi hedeflemektedir (s. 3).

Tablo 2: Türkiye'de Katılım Bankacılığının Tarihsel Süreci

YIL	FAALİYET
1984	Özel Finans Kurumları Düzenlenmiştir.
1985	Albaraka Türk Finans Kurumu Faaliyete Geçmiştir.
1985	Faisal Finans Kurumu Faaliyete Geçmiştir.
1989	Kuveyt Türk Finans Kurumu Faaliyete Geçmiştir.
1991	Anadolu Finans Kurumu Faaliyete Geçmiştir.
1995	İhlas Finans Kurumu Faaliyete Geçmiştir (2001'de Kapanmıştır).
1996	Asya Finans Kurumu Faaliyete Geçmiştir (2016'da Kapanmıştır).
2005	Türkiye Finans Kurumu (Anadolu Finans ve Family Finans Birleşmesi).
	Özel Finans Kurumları İsimlerini Katılım Bankası Olarak Değiştirmiştir.
2010	İlk Sukuk İhracı Gerçekleştirilmiştir.
2015	Ziraat Katılım Bankası Faaliyete Geçmiştir.
2016	Vakıf Katılım Bankası Faaliyete Geçmiştir.
2019	Emlak Katılım Bankası Faaliyete Geçmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

1.6. Suudi Arabistan'da Katılım Bankacılığı

Suudi Arabistan Krallığı çok eski zamanlardan beri İslam hukuku ile yönetilme iddiasında olan bir ülke olmuştur. Batı Asya bölgesinde yer alan Suudi Krallığının Kâbe'den dolayı İslam dünyasının kalbi olduğuna inanılmakta ve ülke katılım bankacılığının öncüleri arasında yer almaktadır. Tarihsel olarak bakıldığında aslında ülkedeki faizsiz bankacılık uygulaması, gayri resmi olmasına rağmen on sekizinci yüzyıla kadar uzanmaktadır. Resmi anlamda ise Suudi Arabistan Para Ajansı (SAMA) artan işlem ihtiyacı sebebiyle 1952 yılında kurulmuştur. Ajansın amacı, 1966 tarihli bankacılık

kontrol yasası kapsamında İslam hukuku sınırları içerisinde hizmet vermektir. Suudi Arabistan'da 1987 yılında Al Rajhi Bankası'na tartışmalı olacağı için 'İslami' kelimesini kullanmamak şartıyla İslam hukuku ile uyumlu bir banka olarak çalışma izni verilmiştir. Günümüzde Suudi Arabistan'da toplam 12 banka mevcuttur ve bunlardan 4'ü tam teşekküllü katılım bankası, geri kalanı ise İslami pencerelere sahip bankalardır. Hem İslam hukukuna uygun bankalar hem de geleneksel bankalar SAMA'nın rehberliğinde faaliyet göstermektedir. Küresel İslami Kalkınma Raporu'na göre, 2017 yılı itibariyle Krallıktaki katılım bankaları küresel katılım finansı varlıklarının %35'ine ve ülkenin toplam bankacılık finansmanının üçte ikisine sahiptir (Dar & Azmi, 2017). Ayrıca, geleneksel bankalara kıyasla yeni bir girişim olmasına rağmen, Suudi Katılım Bankaları, bankacılık sektörünün toplam aktiflerinin yarısından fazlasını, yani %51,3'ünü temsil etmektedirler (Hassan, Khan, Amin, & Khokhar, 2018).

Nüfusu Müslüman ağırlıklı bir ülke olmasına rağmen, Suudi Arabistan'da katılım bankacılığı faaliyetleri için ulusal düzeyde hukuki bir yönetim organı mevcut değildir. Bunun yerine her kuruluşun İslam hukukuna uygun kendi yönetim organlarına sahip olması gerekmektedir. Sadece dördünün tamamen katılım bankası olduğu ifade edilse de ülkedeki tüm bankalar katılım bankası olarak kabul görmektedir. Suudi Arabistan, katılım finansı sektörünün yurtiçinden ziyade uluslararası gelişimine aktif olarak dâhildir ve dünyanın en büyük katılım finansı kurumlarından biri olan İslam Kalkınma Bankası'na ev sahipliği yapmaktadır.

1.7. Katar'da Katılım Bankacılığı

Katar, katılım bankacılığın gelişmesinde önemli oyuncular arasında yer almaktadır. Basra Körfezi'nin Arap Yarımadası'nda yer alan Katar devleti, ekonomisinin %70'ini oluşturan petrol ve doğal gaz açısından zengin bir ülkedir. Katar Katılım Bankası'nın 1982 yılında kurulmasıyla Katar'da ilk katılım bankacılığı faaliyetleri başlamış ve ülkedeki ilk katılım bankasının kurulmasından on yıl geçtikten sonra Katar devletinin yasaları katılım bankacılığını resmi olarak da mevzuatta tanımlamıştır. Katar Uluslararası İslami Bankasının 1991 yılında kurulmasının ardından Masraf Al Rayan (2006) ve Barwa bankasının (2009) kuruluşu gerçekleşmiştir. Katılım finansı uygulamaları, 2005 yılında oluşturulan Katar Merkez Bankası (QCB) himayesinde İslam hukukuna uygun bir yapı ve çerçevede Katar Finans Merkezi Düzenleme Kurumu (QFCRA) tarafından

yönetilmektedir. Katar Finans Merkezi Düzenleme Kurumu 2007 yılında katılım finansı uygulamalarına ilişkin kuralları ve düzenlemeleri içeren Katılım Finans Kural Kitabı'nı yayınlamış ve kural kitabının yayınlanmasının ardından Katar, 2011 yılında geleneksel bankaların İslami pencerelerini kapatmıştır. Bunun nedenini QCB, denetim sorunlarının ve banka risklerinin yanında katılım ve geleneksel bankacılığa ait sermaye yeterliliği ve finansal istikrarı yöneten uluslararası standartlardaki farklılıklar nedeniyle tutarsız finansal raporlardan kaynaklandığını savunmuştur. Ayrıca, devlet içinde faaliyet gösteren geleneksel bankaların katılım finansına uygun olan ve olmayan uygulamaları nedeniyle para politikası sorunlarının arttığı düşünülmektedir (QCB, 2011). QCB bu hamleyi likidite yaratma kabiliyeti, para arzı artışı ve bazı para politikalarının uyarlanması ile ilgili sorunları çözmenin tek yolu olarak görse de birçok kuruluş bu konuda olumsuz görüşlere sahiptir. Al Tamimi & Co, QCB kararının mevcut İslami bankaların konumunu güçlendireceğini ancak Katar'ı, Katar'da yeni kurulmaya çalışılan bir dizi geleneksel ticari banka için daha az çekici hale getirmesinin muhtemel olduğu görüşündedir (Al Tamimi, 2011). Katılım bankacılığın pencere yasağından iki yıl sonra, 2012 tarihli 13 Sayılı Kanun ile yürürlüğe giren mevzuatla birlikte katılım uyumlu bankacılığın kapsamı belirlenmiş, katılım bankacılığının QCB tarafından yönetildiği ve geleneksel muadilleriyle aynı düzenleyici rejime tabi olacakları belirtilmiştir.

Katar'da katılım finansının gelişimini teşvik etmek amacıyla, üç düzenleyici otoritenin (QCB, QFCRA & QFMA) başlattığı stratejik plan, yüksek standartlarda düzenleme ve denetimle çalışan esnek bir finans sektörü oluşturmak amacıyla katılım finansı dâhil finans sektörü için düzenleyici bir çerçeve oluşturmaktır. Ek olarak, Katar Merkez Bankası (QCB), İslam hukukuna uygun merkezi bir denetleme organının kurulduğunu duyurmuştur. Organ, sektörde katılım finansı için uyumlu ve tutarlı bir yönetim çerçevesi oluşturacaktır. Ayrıca ülkede katılım bankacılığını desteklemek amacıyla, katılım bankacılığı ile ilgili kurslar sunan katılım finansı eğitim kurumları bulunmaktadır (Kumar, 2020). Katılım varlık yönetimi sektörünü desteklemek amacıyla Katar, Katar'da işlem gören şirketlerdeki yabancı mülkiyet sınırını %25'ten %49'a çıkarmıştır (Kumar, The Peninsula Qatar, 2020). Katar'da tüm bankacılık sektörünün pazar payının dörtte birini oluşturan dört katılım bankası bulunmaktadır.

1.8. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, Kişi Başı Milli Gelir ve Gini Katsayıları

GSYİH, bir ülkenin bir yıl boyunca ürettiği mal ve hizmetlerin toplam değerinin bir ölçüsüdür ve dolayısıyla ülkelerin ekonomik anlamda ilerleyişlerinin izlenmesinde kullanılan anlamlı bir gösterge olarak nitelendirilmiştir. GSYİH rakamı bir ülkenin toplam üretimini ve büyümesini temsil etmesi sebebiyle yatırımcı güveninin de bir göstergesidir. Çünkü yatırımcılar herhangi bir ülkenin ekonomisine yatırım yapmadan önce genellikle yatırımcılar GSYİH rakamları üzerinden ekonominin performansını değerlendirirler ve bu sayede GSYİH'yı bir ülke için değerli bir yatırım ölçüsü aracı haline getirmiş olurlar.

Gayri safi yurtiçi hasıla ölçümü enflasyona (Reel GSYİH) göre ayarlanabilir veya cari fiyatlar (Nominal GSYİH) kullanılarak hesaplanabilir fakat çoğu ekonomist reel GSYİH kullanımını tercih etmektedir. GSYİH, makroekonomik anlamda ülkede neler olup bittiğini gösterdiğinden politika yapıcılarının ve bireysel tüketicilerin karar verme süreçlerini etkilemektedir. Buna karşın Ngunjiri (2017), GSYİH'nin ülke ekonomisinin büyüklüğünü, değerlendirme açısından iyi bir ölçüt olmasına rağmen, sosyal maliyetleri, çevresel etkileri ve gelir eşitsizliğini göz ardı ettiğini savunmaktadır. Sosyal huzursuzlukla karşı karşıya olan bir ülke, daha iyi bir GSYİH kaydedebilir fakat bu durumda ülke vatandaşlarının güvenlik sorunları artacak ve bu da yatırımları olumsuz etkileyecektir.

Katılım ekonomisi ve finansı sisteminin temel amaçlarından birisi, bankacılık yöntemleri yoluyla ortalama bir insanı finansal olarak istikrarlı hale getirmektedir, fakat gayri safi yurtiçi hasıla ölçümü, kişilerin ekonomik durumunu göz önüne almadığı için bu girişimin başarısı tam anlamıyla ortaya konamamaktadır. Bu tür eksiklikleri gidermek amacıyla “kişi başı milli gelir”, “Gini Katsayısı” vb. yöntemleri de içine katarak daha geniş manada ölçüm yapmaya çalışan “İnsan Gelişim İndeksi” gibi yöntemler bireylerin ekonomik durumlarını daha doğru ifade etmek amacıyla geliştirilmiş ve literatürde yer almıştır.

• Kişi Başı Milli Gelir (Per Capita Income)

Kişi başı milli gelir, bir ülke veya coğrafi bölgede kişi başına ortalama gelir düzeyinin bir ölçüsüdür ve bu sayede ilgili ülkenin yaşam standardı ile yaşam kalitesini ifade etmek amacıyla bir değerlendirme ve karşılaştırma yapmayı amaçlar. Tablo 3'te 2011-2020

yılları için Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye’de kişi başına düşen milli gelir rakamları bulunmaktadır.

Tablo 3: Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye Kişi Başı Milli Gelir 2011-2020 Dönemi (USD)

Ülke	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Bahreyn	1816 0	2201 0	2379 0	2407 0	2258 0	2157 0	2125 0	2200 0	2223 0	1990 0
Katar	6695 0	7288 0	7939 0	8089 0	7344 0	6455 0	5692 0	5883 0	6121 0	5599 0
Suudi Arabistan	2088 0	2404 0	2544 0	2555 0	2371 0	2161 0	1999 0	2161 0	2284 0	2193 0
Türkiye	1131 0	1196 0	1260 0	1263 0	1203 0	1126 0	1097 0	1051 0	9690	9050

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?locations>

Bahreyn için 2011-2020 yılları arasında kişi başına düşen milli gelirden %9,6’lık artış varken, Katar’da %17,4’lük azalma, Suudi Arabistan’da %5’lik artış ve Türkiye’de %20’lik bir azalış kaydedilmiştir. Bu bağlamda ilgili tarih aralığında Bahreyn ve Suudi Arabistan’ın GSYİH’da bir artış olduğu görülürken, Katar ve Türkiye’nin GSYİH’da ise düşüş azalma yaşadığı anlaşılmaktadır.

• İnsani Gelişim Endeksi (Human Development Index)

Birleşmiş Milletler, özellikle son yıllarda bir ülkedeki beşeri (insani) anlamda gelişmişliği değerlendirmek amacıyla daha çok insani gelişme endeksini kullanmaktadır. Çünkü beşeri gelişme, ekonomilerin sağlığı için çok önemlidir. İnsani gelişme endeksi, bir ülkedeki yaşam standardının durumunu gösteren ve 0-1 arası hesaplanan bir ölçekle ifade edilen endekstir. Aşağıdaki tablo 2011-2020 yılı için Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye için İnsani Gelişim Endeksi (İGE)’ni göstermektedir.

Tablo 4: 2011-2020 Bahreyn, Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye İnsan Gelişim Endeksi

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Bahreyn	0.801	0.802	0.815	0.82	0.848	0.853	0.854	0.852	0.852	0.838

Katar	0.84	0.854	0.842	0.835	0.839	0.845	0.848	0.845	0.848	0.848
Suudi Arabistan	0.823	0.835	0.845	0.852	0.859	0.859	0.852	0.854	0.854	0.857
Türkiye	0.753	0.765	0.785	0.796	0.801	0.808	0.814	0.817	0.82	0.806

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

1.8. Borsa ve Borsa Uygulamaları

Finansal piyasalar bir ülke ekonomisinin nasıl bir performans gösterdiğinin anlaşılmasına ve gelecekte nasıl performans göstereceğinin tahmin edilerek yatırımcıların iş kararları almasına olanak sağlayan önemli bir yapıdır. Finansal piyasaların en önemli aktörlerinden birisi olan borsa ise bir ülkenin ekonomik kalkınmasında çok önemli rol oynamaktadır. Borsa en iyi şekilde, finansal araçların alıcılarının ve satıcılarının bulunduğu bir yer olarak tanımlanabilir ve borsa sadece tasarruflar ve yatırımları teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda kurumsal yönetimi ve sosyal sorumluluğu da geliştirir (Arshad: 2017). El-Wassal (2013), hisse senedi piyasalarını, “tasarrufları reel sektör için finansmana dönüştürme mekanizması” olarak görmekte ve bu piyasaların yurtiçi tasarrufları harekete geçirerek, yatırımın miktarını ve kalitesini iyileştirme yoluyla ekonomik büyümeyi hızlandırılabileceğini söylemektedir. Masoud (2013), ise borsanın güçlü ve rekabetçi bir ekonominin yaratılmasında ve geliştirilmesinde merkezi bir konumunda yer aldığını belirtmektedir, ayrıca verimli hisse senedi piyasaları tarafından likidite sağlanmasının yatırımcıları çekmek için güçlü bir araç olduğunu ve bu sayede ülkenin ekonomik büyümesini hızlandığını iddia etmektedir.

İşletme sahiplerinin işletmelerin büyütmek istemesi ve büyük miktarlarda sermaye toplama arzusu borsaların ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden birisi olmuştur. Bu amaçla oluşturulan ilk resmi borsanın Dutch East India Co.'nun ilk hisse senetlerini çıkarmasıyla 1602 yılına kadar dayandığı söylenebilir. Zamanla artan hisse senetleri hacmi, iyi organize edilmiş bir hisse senedi piyasasına olan ihtiyacın artmasına neden olmuş, birçok tüccar Londra'da kahvehanelerde buluşarak bazı mekânları pazar (piyasa) haline getirmeye başlamış ve böylece 1773 yılında eski bir kahve dükkânı olan mekân daha sonra Londra Borsası olmuştur (Stringham E. , 2002).

Borsalar, hemen her ülkenin neredeyse kendi borsasına sahip olmasıyla birlikte dünyanın pek çok ülkesine ve bölgesine yayılmış durumdadır. Piyasalardaki hisse senedi talebi bankaların kredi teklifleriyle ters orantılı olduğundan bir banka uygun oranlarda kredi

veriyorsa, hisse senedi talebi azalmakta ve bu durumun tam tersi de borsa işlemlerinde düşüşe neden olmaktadır. Bu anlamda bankalar ile borsalar arasında negatif bir ilişkinin var olduğu düşünülebilir.

Bir ülkenin İslam hukukuna uygun ürünler arayan yatırımcıları için onların beklentilerine uygun endekslere sahip olunması gerekmektedir. Katılım finansı tarihindeki ilk katılım endeksi iki özel banka (Faisal Finance ve Bank Vontobel) tarafından Nisan 1998'de başlatılmış, bu endeksin oluşturulması için fonların yönetimi, ücret ödemeleri ve etik olmayan transferlerden kaçınmak gibi hususlarda katı düzenlemeler yapılmıştır. (Fun Ho ve diğerleri, 2014). Günümüzde yaygın olarak bilinen katılım endeksleri; Dow Jones İslami Piyasa Endeksi (DJIMI), FTSE İslami Pazar Endeksi, Morgan Stanley Capital Uluslararası İslami Endeksi (MSCI), Standart ve Poor Endeksi'dir (S&P 500 Shariah). Diğer pek çok ülke de kendi piyasalarında katılım endekslerini oluşturmaya başlamışlardır ve bu sayede yatırımcılar için yeni bir alan açmayı hedeflemektedirler.

Hisse senetlerinin İslam hukukuna uygun olarak nitelendirilebilmesi için belirli bir tarama sürecinden geçmeleri gerekmektedir. Süreç, Ticari Faaliyet Kriterleri ve Finansal Oran kriterleri olmak üzere temelde 2 kategoriye ayrılmıştır. Birçok ülkenin katılım endeksleri bu kriterlere paralel olarak hazırlanmaktadır. Tablo 1.5 iki kriter için gereksinimleri göstermektedir.

Tablo 5: Katılım Endekslerin Tarama Prosedürü

Tarama Ölçütleri	Dow Jones İslami Piyasa Endeksi (DJIMI)	FTSE İslami Pazar Endeksi	Morgan Stanley Capital İslami Endeksi (MSCII)	Standart & Poor Endeksi (S&P 500 Shariah)
İş Faaliyetleri Taraması	<i>Aşağıdaki Şirket Türleri Hariçtir.</i>	<i>Aşağıdaki Şirket Türleri Hariçtir.</i>	<i>Gelirlerinin %5'ten Fazlasını Aşağıdakilerden Elde Eden Şirket Türleri Hariçtir.</i>	<i>Aşağıdaki Şirket Türleri Hariçtir.</i>
	Alkol ve tütün ürünleri	Alkol ve tütün ürünlerinin imalatı veya dağıtımı	Alkol ve tütün ürünleri	Alkol ve tütün ürünleri

	Domuz ürünleri vb.	Domuz ürünleri vb.	Domuz ürünleri vb.	Domuz ürünleri vb.
	Konvansiyonel finansal hizmetler	Faizli finansal hizmetler (bankacılık, sigortacılık, döviz, türev ürün vb.)	Konvansiyonel finansal hizmetler	Konvansiyonel finansal hizmetler
	Eğlence (otel, kumar, kumarhane, müzik, sinema pornografi)	Kumar türü oyun ve pornografik malzemeler.	Kumar, kumarhane, müzik, oteller ve sinema	Reklam ve medya, kumar / kumarhane ve pornografi
	Savunma silahları	Silah ve savunma ürünlerinin imalat ve dağıtımı	Savunma silahları	Vadeli ve nakit olarak altın ve gümüş ticareti
Finansal Oran Taraması	<i>Şunlardan fazlasına sahip şirketler hariç</i>	<i>Şunlardan fazlasına sahip şirketler hariç</i>	<i>Şunlardan fazlasına sahip şirketler hariç</i>	<i>Şunlardan fazlasına sahip şirketler hariç</i>
	Son 12 aylık ortalama borç toplam borcun %33'ünü geçmemeli.	Toplam borç/ Toplam aktif oranı %33'ü geçmemeli.	Toplam borç toplam varlıkların %33'ünü geçmemeli.	Şirketin son 12 aylık ortalama borcu şirket piyasa değerinin %33'ünü geçmemeli.
	Alacaklar toplam aktiflerin %45'ini geçmemeli.	Toplam alacaklar toplam aktiflerin %50'sini geçmemeli.	Alacaklar, nakit toplam varlıkların %33'ünü geçmemeli.	Toplam alacaklar özkaynakların piyasa değerinin %49'unu geçmemeli.

		Uyumsuz gelirler toplam gelirlerin %5'ini geçmemeli.		Uyumsuz gelirler son 12 aylık gelirlerin ortalamasının %5'ini geçmemeli
--	--	--	--	---

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

1.8.2. Bahreyn Borsası ve Katılım Endeksi

Bahreyn Borsası, 1987 yılında kurulmuş ve resmi olarak 1989 yılında Bahreyn Menkul Kıymetler Borsası adı altında işlem gören 29 şirketle, birlikte faaliyetlerine başlamıştır. Bahreyn Borsası, Bahreyn Merkez Bankası Başkanı'nın başkanlık ettiği bağımsız bir Yönetim Kurulu tarafından denetlenen özerk bir kurum olarak faaliyet göstermektedir. Daha sonra, Bahreyn Menkul Kıymetler Borsası'nın (BSE) yerini almak üzere 2010 tarihli 60 Sayılı Kanun kapsamında Bahreyn Borsası (BHB) faaliyetlerine başlamıştır. Bahreyn Tüm Hisse Endeksi ve Bahreyn Katılım Endeksi, Bahreyn borsasında işlem gören iki ana endekstir (Bahreyn Borsa, 2022). Bahreyn Borsası'nda İslam hukukuna uygun işlem yapan şirketlerin hisse senedi alım satımını yapmak isteyen yatırımcılar için oluşturulan Bahreyn Katılım endeksinde 16 şirket işlem görmektedir. (Bahreyn Borsa, 2022).

1.8.3. Katar Borsası ve Katılım Endeksi

Katar Menkul Kıymetler Borsası (QSE) 1995 yılında kurulmuş ve 1997 yılında Doha Menkul Kıymetler Piyasası (DSM) adı altında 17 şirketle resmi olarak faaliyete başlamıştır. Katar'da halka açık şirketlerin hisselerinin 2005 yılında halka açıklık oranının %25'ine kadarlık kısmının yabancı yatırımcılar tarafından satın alınabilmelerine izin veren bir kararname yayınlanarak ülkede yabancı yatırımın önü açılmıştır. Katar Yatırım Otoritesi (QIA) ve NYSE Euronext, 2009 yılında Katar'da dünya standartlarında bir hisse senetleri piyasası oluşturmak için anlaşma imzalamıştır. Anlaşma ile birlikte DSM adını Katar Menkul Kıymetler Borsası (QSE) olarak değiştirmiştir. Borsada İslam hukukuna uygun hareket eden şirketlerin hisse senetlerinin alım satımını yapmak isteyen yatırımcılar için QE Al Rayan Katılım Endeksi bulunmaktadır (Katar Borsa , 2022). QE Al Rayan Katılım Endeksi'de 20 şirket işlem görmektedir (Masraf Al Rayan , 2022).

1.8.4. Suudi Arabistan Borsası ve Katılım Endeksi

Suudi Arabistan’da hisse senedi satışları ilk olarak Car Arabian Şirketi’nin 1935 yılında hisse senedi satışlarıyla başlamışsa da bu yapı uzun süre ayakta kalamamıştır. Suudi Arabistan’da hisse senetleri piyasası kavramı ise 1970’lerin sonlarında hisse senedine ilişkin alım-satım anlaşmaların doğrudan satıcı ve alıcı arasında veya birkaç aracı (broker) aracılığıyla gerçekleşmeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Hisse senetlerinin piyasasındaki işlem hacimlerinin artışı nedeniyle Suudi hükümeti 1980’lerde düzenleyici kurallar koymaya başlamış ve 1985 yılında hisse senedi ticaretini Suudi Arabistan Para Otoritesi’nin (SAMA) gözetimi ve kontrolü altına alarak mevcut broker tabanlı ticaret sistemini sonlandırmıştır. Suudi Menkul Kıymetler Borsası (Tadawul), 2001 yılında SAMA tarafından verilen izinle, hisse senedi alım satımı, takas ve uzlaşma amacıyla faaliyetlerine başlamıştır. Sistem verimli, doğru ve kısa bir ticaret döngüsü ve hızlı uzlaşma sağlamaktadır. Tadawul Bütün Hisse Senetleri Endeksi (TASİ), Suudi borsa piyasasındaki ana endekstir (Suudi Borsası, 2022). Aynı zamanda IdealRatings isimli Suudi Katılım Endeksi, Suudi Menkul Kıymetler Borsası’nda İslam hukukuna uygun işlem gören şirketlerden oluşmakta ve endekste 135 şirket yer almaktadır (Rimes, 2022).

1.8.5. Türkiye Borsası ve Katılım Endeksi

Borsa İstanbul (BIST), İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul Altın Borsası ve İzmir Vadeli İşlemler Borsası’nı tek çatı altında birleştiren Türkiye’nin tek borsa kuruluşudur. Ülkede ilk hisse senetleri piyasası aslında 1866 yılında Dersaadet Menkul Kıymetler Borsası adı altında kurulmuş daha sonra çeşitli sebeplerle kapanmış ve 1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) olarak faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Yabancı yatırımcılara Türkiye’de her türlü menkul kıymete yatırım yapma ve kârlarını transfer etme imkânı veren 32 Sayılı Kararname ise 1989 yılında yayınlanmıştır. İMKB, İzmir Vadeli İşlemler Borsası ve İstanbul Altın Borsası, 2013 yılında “Borsa İstanbul” (BIST) adıyla tek çatıda birleştirilmiştir. Borsa İstanbul’da İslam hukukuna uygun işlem gören şirketlerin hisse senetlerinin alım satımını yapmak isteyen yatırımcılar için çeşitli katılım endeksleri bulunmaktadır. Bu katılım endeksleri arasında; BIST Katılım 30, BIST Katılım 50, BIST Katılım 100, BIST Katılım Tüm ve BIST Sürdürülebilirlik Katılım Endeksleri mevcuttur (Borsa İstanbul, 2022).

BÖLÜM 2: LİTERATÜR TARAMASI

Bilindiği üzere bankalar, ekonominin gelişmesinde ve ilerlemesinde önemli bir rol oynamakta, fonları toplama ve kullanma rollerinde piyasa istikrarını korumaya ve ekonomide büyümeyi teşvik eden düşük maliyetli sermaye sağlamaya yardımcı olmaktadır (Ahmed, 2010). En yaygın kullanılan ve bilinen bankacılık sistemi geleneksel bankacılık ise de son yıllarda katılım bankacılığı faaliyetlerinde de önemli gelişmeler meydana gelmiştir (faiz kavramı katılım bankacılığı ile geleneksel bankacılık arasındaki temel farktır). Geleneksel bankacılıktan çok daha sonraki bir süreçte ortaya çıkması sebebiyle katılım bankacılığı ile ilgili literatür henüz yeterince geniş değildir. Katılım bankacılığı sistemi, 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizinde geleneksel bankalar kadar büyük bir darbe almadığının ortaya çıkmasıyla katılım bankacılığı ivme kazanmaya başlamıştır. Katılım bankaları, faizli ve kaldıraçlı işlemlere maruz kalmadıkları ve reel sektörle yakın bağlarını sürdürdükleri için 2008 finansal krizinin kötü etkilerinden nispeten korunmuştur (Mohiuddin, 2012).

Katılım bankacılığının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelerken, El-Galfy (2012), katılım bankacılığının bir ülkenin istikrarına olumlu katkıda bulunduğu sonucuna varmış. Mohieldin (2012) de katılım finansının, genel finansal sistemin istikrarına katkıda bulunduğunu iddia etmiştir. Katılım bankaları, kendilerini iflastan korumak ve sorunsuz operasyonlar gerçekleştirmek amacıyla iç ve dış faktörleri dengelemeye çalışırlar (Masood, 2020), bu yüzden de katılım bankalarının varlık kalitesi büyük ölçüde sağlamdır ve bu sayede yüksek kazançlar elde ederken, tahsili gecikmiş alacakları daha az olacaktır (Venardos, 2010).

Rosly ve Abu Bakar (2003), Malezya'daki katılım ve ana akım bankaların performansını incelemişler ve katılım bankacılığı sisteminin, ana akım bankalara göre varlıklardan daha yüksek bir getiri elde ettiklerini tespit etmişlerdir.

Mokhtar ve diğerleri (2006) Malezya'daki tam teşekküllü katılım bankalarının, İslami pencere uygulamalarının ve konvansiyonel bankaların etkinliğini araştırmıştır. Stokastik Sınır Yaklaşımını kullanarak yaptıkları analiz ile bankaların teknik ve maliyet etkinliğini ölçmüşler; tam teşekküllü katılım bankalarının İslami pencerelerden daha verimli olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Djojogito (2008), karşı karşıya olduğu yasal risk ilkelerinin ana hatlarını çizmek amacıyla ideal katılım bankacılığı kavramını ve uygulamalarını incelemiş ve tespit edilen riskleri azaltmak için gerekli bazı adımlar önermiştir. Çalışma, katılım bankalarının İslam hukuku ve genel finansal ilkeler arasındaki bir takım farklılıklar nedeniyle seçilen yasal yapıdan kaynaklanan risklerle karşı karşıya olduğunu göstermiştir.

Ahmad (2008), nitel bir analiz yöntemi olan mülakat tekniği kullanarak Birleşik Krallık'ta katılım bankacılığının önündeki temel zorlukların yanı sıra gelişme ve büyüme fırsatlarını araştırmak için bir çalışma yürütmüştür. Araştırmanın sonuçları, Birleşik Krallık'ta katılım finansı sisteminin gelişimi ve büyümesi için daha büyük fırsatlar olmasına rağmen, Müslüman toplumun katılım bankacılığı ürünlerine yönelik eğitime ihtiyacı olduğunu ifade etmektedir.

Hasan ve Dridi (2010), küresel krizin katılım bankacılığı ve konvansiyonel bankalar üzerindeki etkilerini incelediklerinde, bir grup ülkedeki kârlılık oranları, kredi varlık büyümesi ve dış derecelendirmelere bakarak, katılım bankaları üzerindeki olumsuz etkiyi geleneksel bankalardan farklı bulmuşlardır. İkili, katılım bankalarının iş modeliyle ilgili faktörlerin 2008'de kârlılık üzerindeki olumsuz etkiyi sınırlamaya yardımcı olurken bazı risk yönetimi uygulamalarının ise 2009 yılı için kârlılıkta bir düşüşe yol açtığı sonucuna varmıştır.

Hem nitel hem de nicel yöntemlerin bir kombinasyonu ile Jammeh (2010), ABD'de katılım bankacılığı finansmanının karşılaştığı zorlukları incelemiş ve katılım finansı kuruluşlarının son küresel finansal krizden öğrenebilecekleri bazı dersler olduğunu iddia etmiştir. Bulgular, katılım finans kuruluşlarının küresel finansal kriz sırasında büyük bir kayıp yaşamamasına rağmen, yine de önemli zorluklarla karşı karşıya olduğunu göstermiştir. Bu zorluklar, düzenleyici / denetleyici çerçevenin yetersizliğini, kriz sonrası dönemde mortgage piyasasında olası yasal ve düzenleyici değişiklikleri ve katılım ev finansmanı şirketleri için kısıtlı finansman kaynaklarını içermektedir.

Alaro ve Hakeem (2011), katılım finansı sisteminde finansal riskten korunma stratejilerini analiz ederek ve bunları geleneksel risk yönetimi stratejileriyle karşılaştırarak, katılım finansı sisteminin finansal krizi hafifletebilecek ve ekonomik kalkınmayı sağlayabilecek daha istikrarlı bir sistem olabileceğini öne sürmüştür.

Sadr ve Yazdan (2012), katılım finansmanın ekonomik performans üzerindeki etkisini göstermek için ampirik sonuçları 2000 yılının ilk çeyreğinden 2010 yılının son çeyreğine kadar olan üç aylık verileri kullanarak İran ve Endonezya'daki katılım bankacılığının gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki hem kısa hem de uzun vadeli ilişkileri ampirik olarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, katılım bankacılığının gelişimi ile ekonomik büyüme arasında hem kısa hem de uzun vadede önemli bir çift yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Abduh ve Chowdhury (2012), Bangladeş için eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testlerini kullanarak 2004-2011 dönemi için ekonomik büyüme ile katılım bankacılığı arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemiştir. Analitik bulgular; ekonomik büyüme ile katılım bankacılığı arasında uzun ve kısa vadede pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışma, katılım bankacılığının ulusal ekonomi politikalarının geliştirilmesinde önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir.

Abduh ve Omar (2012) ARDL yaklaşımını kullanarak katılım finansı sisteminin gelişimi ile Endonezya'daki ekonomik büyüme arasında 2003-2010 dönemi arasında çift yönlü, uzun vadeli ve anlamlı bir korelasyon olduğunu belirlemişlerdir.

Abduh, Brahim ve Omar (2012), 2000-2010 dönemi için Bahreyn'deki ekonomik büyüme ile katılım finansı ve geleneksel finansal sistemleri arasındaki kısa ve uzun dönemli bağlantıyı ve ilişkiyi analiz etmek için Johansen ve Juselius ortak eşbütünleşme testlerini kullanmıştır. Çalışma, katılım finansı sistemi ile ekonomik büyüme arasında kısa vadeli bir korelasyon olduğuna dair önemli bir kanıt bulunmadığı, ancak uzun vadede anlamlı ve pozitif bir nedensellik bulunduğu sonucuna varmıştır. Geleneksel finansal sistem için ise hem uzun hem de kısa vadede anlamlı bir korelasyondan bahsetmek mümkündür.

Tajgardoon, Behname ve Noormohamadi (2013), katılım bankacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü ilişkiyi belirlemek için 1980-2009 dönemi için Asya ülkelerini Granger Nedensellik Testini kullanarak incelemişlerdir. Çalışma sonuçları, katılım bankacılığı ile ekonomik büyüme arasında ve ekonomik büyüme ile ihracat arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Güney Afrika'daki katılım bankacılığı algısını incelerken, Vawda (2013), hem Müslüman hem de gayrimüslim muhasebeciler üzerinde katılım bankacılığı algıları, farkındalıkları ve banka seçim kriterleri üzerine nicel analiz uygulamıştır. Araştırmanın bulguları,

Müslüman ve gayrimüslim muhasebecilerin çoğunluğunun katılım bankacılığı terimleri ile ilgili düşük düzeyde bilgiye sahip olduğunu göstermiştir.

Batı Afrika Alt bölgesindeki 16 ülkeyle yapılan bir araştırmada Adbullahi (2013); katılım bankacılığının henüz tam anlamıyla ekonomiye katkı sağlayamadığı çünkü bu ülkelerde katılım finansı sisteminin işleyişinde hâlâ birçok iç engel olduğu sonucuna varmıştır. Bu engeller; Batı Afrika'daki Hristiyan toplulukların muhalefeti, Müslüman nüfusun zayıf ekonomik durumu, vasıflı insan gücünün yetersizliği, sistemin işlerliği konusundaki bilgisizliği olarak sayılmış ve hükümet politikalarının da sistemin başarısı için yetersiz kaldığı ileri sürülmüştür.

Katılım finansı sisteminin finansal sistemin büyümesini ve dönüşümünü etkileyip etkilemediğini görmek için; Sarwer, Ramzan ve Ahmad (2013) Pakistan'daki katılım bankacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki dinamik etkileşimleri incelemiştir. Çalışmada Pakistan'daki katılım finansı altyapısının iyileştirilmesinin ekonomik kalkınmaya fayda sağlayabileceği ve katılım bankalarının Pakistan'da önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ortalama, mod ve medyan gibi tanımlayıcı istatistik verilerini kullanan Kinyanjui (2013), Kenya'dan katılım bankacılığının gelişimi sırasında karşılaştığı zorlukları incelemiştir. Çalışma dört katılım bankası, ilgili bankalardaki 33 hesap sahibi ve 11 banka yöneticisine odaklanmıştır. Kullanılan frekans tablosu ve çapraz tablolar, katılım bankacılığı uyumluluğunun, dini uyum ve müşterilerin ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sağlandığını ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda çalışma; seriata uygun ürünlerin sürekli olarak gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesinin pazar nişinin çeşitlendirilmesiyle birlikte katılım bankacılığı ürünlerinin hızlı bir şekilde geliştirilmesine ve pazarlanmasına yol açacağını iddia etmiştir.

Savaşan (2013), Türkiye'deki katılım finansı algısını araştırmak için 1045 işadımı ile anket çalışması yapmıştır. Anket soruları dört kategoriye ayrılmıştır; İslami ilke ve kuralların yorumlanması ve uygulanması ile ilgili sorular, geleneksel bankalara karşı rekabetle ilgili sorular, yerel yasa ve yönetmeliklerle ilgili sorular ve beşeri sermaye ve kurumsal yönetişim ile ilgili sorular. Katılım finansı sektöründe yaşanan çeşitli sorunlara olası çözümler arasında; katılım ekonomisi hakkında sağlam bir anlayış geliştirmek, denetim sürecini daha etkin ve şeffaf hale getirmek, katılım finansı kurumlarının İslami

ilkelere dayalı yapılar geliştirmesi ve uygulaması için düzenlemeleri kolaylaştırmak gösterilmiştir. Ayrıca, konvansiyonel bankalarla adil rekabet olanakları sağlanması, hem teorik çerçevenin geliştirilmesi hem de sektöre nitelikli insan kaynağının sağlanması için özellikle üniversitelerde eğitim programlarının yaygınlaştırılmasının önemini ve bu iyileştirmelerin sektörün sorunlarına destek olabileceğini iddia edilmiştir.

Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri üzerine yaptıkları çalışmada Tabash ve Dhankar (2014a) katılım bankalarının ekonomik büyümeyi destekledikleri sonucuna varmışlardır. Test sonuçları, ekonomik büyüme ile katılım bankacılığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu gösterirken; Katar ve Bahreyn için çift yönlü bir korelasyon ve Birleşik Arap Emirlikleri için katılım bankacılığından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir korelasyon olduğunu göstermiştir.

Tabash ve Dhankar (2014b), ekonomik büyüme ile katılım finansı arasında ki korelasyonu belirlemek için Granger Nedensellik Testine dayanarak 1990-2010 döneminin verilerini kullanarak Birleşik Arap Emirlikleri'ni çalışmışlardır.

Tabash ve Dhankar (2014), Orta Doğu'da katılım finansının gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik Testi, birim kök testi ve eş bütünleşme testi kullanarak araştırmıştır. Sonuçlar, uzun vadede katılım bankaları finansmanının olumlu katkılarının olduğunu, iyi işleyen katılım bankacılığı sisteminin ekonomik büyümeyi desteklediğini ve seçilmiş ölkelerdeki ekonomik büyüme ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu göstermiştir.

Mohagheghniya vd. (2014), katılım bankacılığı finansmanının farklı çeşitlerinin İran'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) üzerindeki etkisini 2000 ile 2010 arasındaki dönemde incelemek amacıyla ARDL ve VAR yaklaşımı benimsemiştir. Çalışmanın sonuçları, farklı katılım bankacılığı sözleşmelerinin İran'da GSYİH üzerinde anlamlı ve olumlu etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Gheeraert ve Weill (2015), 2000–2005 dönemi için 70 ölkeden oluşan bir örneklem kullanarak katılım bankacılığının gelişiminin makroekonomik verimlilik üzerindeki etkisini incelemiş ve katılım bankacılığının gelişmesinin makroekonomik verimliliği desteklediğini bulmuşlardır. İkili; doğrusal olmayan ilişkiyi incelerken, kanıtlar katılım bankacılığının gelişimindeki artışın makroekonomik verimliliği yalnızca belirli bir

düzeye kadar arttırdığını ve bu düzeyin ötesinde katılım bankacılığının genişlemesinin verimliliği olumsuz etkileyebileceğini öne sürmüştür.

İmam ve Kpodar (2015) 1990-2010 dönemine ait verileri kullanarak düşük ve orta gelirli ülkelerden oluşan bir örnekleme katılım bankacılığının gelişimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Ekonominin ve finansal sistemin genel büyüklüğüne göre nispeten küçük boyutuna rağmen katılım bankacılığının, finansal derinlik seviyesi de dâhil olmak üzere çeşitli faktörler kontrol edildikten sonra ekonomik büyüme ile olumlu ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu iddia etmişlerdir.

Karapınar ve Doğan (2015), Türkiye'deki katılım bankalarının performansını CAMELS yaklaşımını kullanarak incelemiş ve piyasa risklerine duyarlılık açısından katılım bankalarının iyi bir performans gösterdiği sonucuna varmışlardır.

Radouani (2015), katılım bankalarının istikrarını ampirik olarak incelemiş, performanslarını Avrupa'daki katılım bankaları ile çeşit finansal kurumlarından toplanan verileri kullanarak yatırımcılar tarafından algılanan riskleri değerlendirmiştir. Çalışma, katılım bankalarının Avrupa'daki geleneksel bankalardan daha istikrarlı olduğu sonucuna varmıştır.

Hailu (2015), Etiyopya'da katılım bankacılığının sorunlarını ve beklentilerini incelemiştir. Katılım bankalarının yatırımcıları çekmesi, yatırımları teşvik etmesi ve ekonomik büyümeye katkıda bulunması için; farkındalık yaratması, personel yetiştirmesi, daha iyi pazarlama teknikleri kullanması, ortak bir yasal çerçeve oluşturması ve İslam hukuku ilkelerine bağlı kalması gerektiği sonucuna varmıştır.

Rabaa ve Younes (2016), katılım bankalarının performansının 2001-2012 arası dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemek amacıyla panel veri analizini kullanmıştır. Çalışma, katılım bankalarının gösterdiği performansın 2001-2012 döneminde finansal serbestleşme açısından ekonomik büyüme üzerindeki etkilerin anlamlı ve olumlu olduğunu göstermiştir.

Abedifar, Hasan ve Tarazi (2016) 1999-2011 döneminde ikili bankacılık sistemine sahip nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan 22 ülkeden oluşan bir örneklem kullanarak, katılım bankalarının; bankacılık, finansal kalkınma ve ekonomik refah açısından geleneksel emsalleriyle karşılaştırmalı olarak faaliyetlerini araştırmışlardır. Sonuçlar; katılım bankalarının pazar payı ile, özellikle düşük gelirli ya da ağırlıklı olarak Müslüman ülkeler

nispeten daha yüksek belirsizlikten kaçınma endeksine sahip ülkelerde finansal aracılık, finansal derinleşme ve ekonomik refahın gelişimi arasında anlamlı bir pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Hossain (2016), enflasyonist şokların tam teşekküllü katılım bankacılığına sahip dokuz ülkenin reel ekonomisine aktarımını incelemek amacıyla 1970-2014 yıllarına ait yıllık verileri kullanarak yapısal vektör otoregresif çerçeveye yöntemini kullanmıştır. İncelenen ülkeler Bahreyn, Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Malezya, Pakistan, Suudi Arabistan ve Türkiye'dir. Çalışma; enflasyonist şokların reel faiz ve döviz kurlarını etkilerken reel çıktı büyümesini de etkilediğini, daha istikrarlı bir makroekonomik ortamın katılım finans sektörünün gelişmesine fayda edeceğini ve dolayısıyla ekonomik büyümeye olumlu bir katkısı olacağını iddia etmektedir.

Tunay (2016), 2000-2013 döneminde 19 katılım bankasının toplam varlıkları, fonları ve toplanan mevduatları ile GSYİH ve gayri safi yurtiçi sermaye oluşumu arasındaki nedensellik ilişkisini test ederek katılım bankacılığının büyüme ve kalkınmadaki rolünü incelemiştir. Çalışma katılım bankaları ve GSYİH ile ilgili değişkenler arasında doğrudan ve güçlü bir nedensellik olmadığını keşfetmiştir.

Sakarya (2016), Türkiye'deki katılım bankalarının istikrarını incelemek için panel veri çerçevesinde Z-skor değerlerini kullanmıştır. Sonuçlar, Türkiye'deki katılım bankalarının geleneksel bankalara nazaran önemli ölçüde daha yüksek bir istikrar düzeyine sahip olduğunu göstermiştir.

Zirek, Çelebi ve Hassan (2016), katılım finansı sistemi ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ve anlamlı ilişkiyi belirlemek amacıyla 1999-2011 dönemi İslam İşbirliği Teşkilatı'nın 14 üyesini panel veri analizi kullanarak incelemiştir. Yapılan çalışmada; katılım mevduatlarının, kredilerin ve varlıkların genişlemesinin daha yüksek bir ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca, ekonomik büyümenin uzun vadede katılım finansı enstrümanlarındaki şoklara olumlu tepki verdiği çalışmada gösterilmiştir.

Wahab, Müftü, Murad ve Haq (2016) Malezya ve Pakistan için 2006-2014 döneminde katılım bankacılığı ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı değerlendirmek amacıyla Engle-Granger Eşbütünleşme Yaklaşımı, ARDL Analizi, Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik testlerini uygulamıştır. Çalışmada Malezya'da katılım finansı ile

ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmişken Pakistan için ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Rabaa (2016) 2001-2012 döneminde katılım finansı ve katılım bankacılığı uygulamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla panel veri analizini kullanmış ve çalışma sonucunda katılım bankalarının ekonomik büyüme üzerinde anlamlı pozitif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Younes (2016) 2001-2012 dönemine ait panel verileri kullanarak katılım bankaların performanslarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiş, finansal serbestleşme ile birlikte katılım bankalarının performansının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmaya göre aynı zamanda finansal ve ekonomik anlamda iyi performans göstermesine rağmen katılım bankacılığı da tıpkı diğer kurumlar gibi bazı sorunlarla karşı karşıyadır.

Yıldırım ve Çakar (2016) “İslami Finans Kabul Modeli” isimli bir model geliştirerek finansal tüketicilerin katılım bankacılığına bakış açısını etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Sonuçlar, tüketici hizmet kalitesinin katılım bankacılığı kurumlarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur.

Afrika'daki katılım bankacılığının sorunlarını ve fırsatlarını birlikte değerlendirmek amacıyla Ali (2016); katılım ekonomisi ve finansı hususunda kamuoyunda farkındalığın yaratılmasının, katılım bankacılığı ve finansı sisteminin nasıl işlediği hakkında personele eğitim verilmesinin katılım finansı sektörünün gelişmesine yardımcı olacağı sonucuna varmıştır. Ayrıca çalışma; hükümetler, politika yapıcılar, düzenleyici kurumlar, meslek birlikleri ve ilgili kurumların katılım bankacılığının geliştirilmesi ve kolaylaştırılmasına destek olmasının öneminden bahsetmiştir.

Genç, Okumuş ve Artar (2016), hane halkı ve kurumsal müşterilerin katılım bankacılığı ilkeleri; ürünleri, müşteri farkındalığı faktörleri ve bu sayılan değişkenlerin Türk Katılım Bankaları tarafından sağlanan ürün ve hizmetlerden memnuniyet derecesi hususundaki farkındalıklarını ampirik olarak incelemişlerdir. Bulgular, katılım bankacılığı ilkelerine yönelik müşteri farkındalık düzeyinin genel olarak faizli finansal ürünler hususunda iyi düzeyde olduğunu, ancak yatırımcıların çoğunun mudarebe ve müşareke vb. katılım finansı araçlarından habersiz olduğunu göstermiştir.

Er ve Mutlu (2017), katılım finansı uygulamalarının iyileştirilmesi için bir araç oluşturmak amacıyla İslami finansal okuryazarlık anketi uygulamıştır. Bulgular, İslami finansal okuryazarlık endeksi değerinin çeşitli araştırmalarda gösterilen finansal okuryazarlık endeksi değerlerinin altında olduğunu ortaya koymuştur. İkili, katılım bankacılığı konusundaki farkındalık düzeyinin artırılması amacıyla “katılım finansı için finansal okuryazarlık” içerikli çalışmalar yapılmasını tavsiye etmiştir.

Jobarteh ve Hakan (2017), katılım finansının gelişimini ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla Granger Nedensellik ile Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanmışlar ve çalışma sonucunda katılım finansının gelişmesinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, hem kısa hem de uzun vadeli bir nedensellik saptamışlardır.

Koçak (2017), Türkiye’de 2005: 4. Çeyrek-2015 2. Çeyrek dönemi için katılım finansı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada, birim kök testleri, yapısal kırılma ve eş bütünleşme testleri uygulanmıştır. Katılım finansının ekonomik büyüme üzerindeki uzun vadeli etkisini test etmek amacıyla vektör hata düzeltmesine ve dinamik sıradan en küçük kareler tahminine dayalı Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Eşbütünleşme testi, dinamik sıradan en küçük kareler tahmincisi ve nedensellik testi sonuçları; katılım finansının Türkiye’deki ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve tek yönlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, katılım finansı uygulamalarının ekonomik büyümeye olumlu etkisinin olduğuna dair bir işaret olarak algılanabilir.

Yüksel ve Canöz (2017), 2005-2016 döneminde katılım bankacılığının Türkiye’de ekonomik büyüme ve endüstriyel kalkınma üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla VAR Granger Nedensellik analizini kullanmıştır. Çalışmanın sonuçları, katılım bankası kredilerinin Türkiye ekonomisinin ve sanayinin gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olmadığını göstermiştir. Bunun sebebinin, katılım bankacılığının Türk bankacılık sektörü içerisindeki düşük payından kaynaklandığı ileri sürülebilir.

Kholvadia (2017), Güney Afrika’daki katılım bankacılığı işlemlerinin ekonomik etkisini tespit etmek için katılım bankacılığı ürünleri sunan dört Güney Afrika bankasının temsilcileriyle bir dizi röportaj gerçekleştirmiş ve ekonomik etkilerle yasal biçim arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Sonuç olarak; İslam hukuku ilkeleri dikkate alınmasına ve bunun katılım bankalarının yasal yapısına dâhil edilmesine rağmen, ekonomik

gerçeklikler katılım bankalarının yasal biçimlerinden farklıdır ve geleneksel bankacılık işlemlerini kopyaladığı sonucuna varılmıştır.

Kholvadia (2017), Güney Afrika'daki katılım bankacılığı işlemlerinin ekonomik etkisini tespit etmek için katılım bankacılığı ürünleri sunan dört Güney Afrika bankasının temsilcileriyle bir dizi röportaj gerçekleştirmiş ve ekonomik etkilerle yasal biçim arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Sonuç olarak; İslam hukuku ilkeleri dikkate alınmasına ve bunun katılım bankalarının yasal yapısına dâhil edilmesine rağmen, ekonomik gerçeklikler katılım bankalarının yasal biçimlerinden farklıdır ve geleneksel bankacılık işlemlerini kopyaladığı sonucuna varılmıştır.

Koçak (2017), birim kök testi, eş bütünleşme testi, sıradan en küçük kareler tahmini ve vektör hata korelasyonuna dayalı Granger Nedensellik Testi kullanarak 2005-2015 dönemi için katılım finansı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçlar, katılım finansının Türkiye'deki ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Shaikh, Ismail, Shafiai, Ismail ve Shahimi (2017) katılım bankacılığının finansal tabana yayılmadaki rolünü İKT ülkelerinin performanslarına bakarak incelemiştir. Banka hesaplarına sahip yetişkin nüfusun çoğunluğunun az sayıda olduğunu farkına vardıkdan sonra Shaikh ve diğerleri, katılım bankalarının teknolojiyi kullanarak, öz sermaye temelli finansmanı çeşitlendirmeyi ve mikro finansa olan ilgiden yararlanmayı tavsiye etmiş, bu sayede ekonomik gelişmenin artabileceğini iddia etmişlerdir.

Bangladeş'teki katılım bankacılığı faaliyetlerini ve sorunlarını analiz eden Alamgir (2017), ilgili ülkede katılım bankacılığı faaliyetleri için kapsamlı eylem ve standartların bulunmamasının, bu faaliyetlerin İslam hukukuna uyumu gibi konularında çeşitli şekillerde zorluklar yarattığını keşfetmiştir. Bunun dışında çalışmada katılım bankacılığı alanında yer alan beşeri sermayenin sektörün talebi doğrultusunda eğitilmesine de ihtiyaç olduğu görüşünü ortaya konmuştur.

Hamid, Najibullah ve Habibullah (2017), Malezya'daki beş katılım bankasının ve beş konvansiyonel bankanın üç aylık verileri üzerinde sabit etkili panel regresyonunu kullanarak pazarlama çabalarının performans üzerindeki etkisini araştırmıştır. Katılım bankalarının yeterli gelişme elde etmek amacıyla pazarlama çabalarını kullanma konusunda iyi performans gösterdiğini bulmuşlardır.

Ali ve Azmi (2017), katılım bankacılığının gelişiminin ekonomik büyüme ve oynaklık üzerindeki etkisini incelemek için 2007-2013 döneminde 21 İKT üye ülkesindeki hem katılım hem de konvansiyonel bankalardan oluşan bir örneklem kullanmıştır. GSYİH büyümesi ve oynaklığı bağımlı değişkenleri ile farklı kredi ve mevduat değişkenlerine (tcredit/tdeposit, icredit/ideposit ve ccredit/cdeposit) panel veri modeli uygulanmıştır. Küçük olmasına rağmen, katılım bankacılığının ekonomik büyümeye elverişli olduğunu, ancak ekonomik dalgalanmaya neden olmadığını keşfetmiştir. Sonuçlar ayrıca katılım bankacılığının seçilmiş ülkelerdeki geleneksel bankacılık uygulamalarını tamamladığını da ortaya koymuştur.

Işık (2018), 2001-2015 döneminde beş Körfez Arap ülkesi (Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Suudi Arabistan) verilerini kullanarak katılım bankacılığı, ekonomik büyüme ve inovasyon arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Değişkenler üzerinde birim kök testi ve eşbütünleşme testi ile panel veri analizi yapılmış ve çıkan sonuçlara göre; katılım bankacılığı fonlarının ve seçilen Körfez Arap ülkelerindeki inovasyonun ekonomik büyüme ile olumlu ve anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Habib (2018), “The Fundamentals of Islamic Banking and Finance adlı kitabında, dünya finans piyasalarının faize dayalı, katılım bankalarının ise kâr-zarar paylaşım sistemi ile çalıştığını belirtirken; kâr ve zarar paylaşım sisteminin, sektör veya müşteriler tarafından tam olarak benimsenmemiş veya anlaşılmamış, benzersiz bir operasyonel mekanizma olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre bu durum katılım ekonomisi ve finansı sisteminin işlevselliğini geliştirmek için yapılması gereken daha pek çok şeyin olduğunu göstermektedir.

Erdoğan, Gedikli ve Genç (2018) Bahreyn'deki katılım bankacılığı ve katılım finansı uygulamalarının performansını incelemişler ve ülkedeki katılım bankacılığının makul bir büyüme göstermesine rağmen yaşanan bir takım sorunların ele alınması gerektiği sonucuna varmışlardır. Bu bağlamda katılım finansı sisteminde; özel eğitim yoluyla insan kaynaklarında iyileştirme ihtiyacı olduğu, katılım finansı araçlarından ise müşterilerin yeterince bilgi sahibi olmadığı sonucuna varmışlardır.

Berger, Boubakri, Guedhami ve Li (2019), 2000-2014 dönemine ait 24 ülkeden alınan verileri kullanarak katılım bankacılığının likidite yaratma performansı ve finansal istikrar ile ilişkisini ele almıştır. Sonuçlar, katılım bankalarının, özellikle bilançonun varlık

tarafında, geleneksel bankalardan varlık birimi başına daha fazla likidite yarattığını göstermiştir. Çalışmanın diğer sonuçlarında geleneksel bankaların likidite yaratmasının, özellikle yüksek gelirli ülkelerde, ulusal finansal istikrarın azalmasına yol açabilirken katılım bankalarının likidite yaratmasının ise finansal istikrarın azalmasına yol açmadığı iddia edilmiştir.

Boubakri, Chen, Guedhami ve Li (2019) geliştirmekte olan ekonomilerde katılım bankalarının ve konvansiyonel bankaların hisse senedi likiditesini incelemişler ve katılım bankalarının geleneksel bankalardan daha yüksek hisse likiditesine sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışma, küçük katılım bankaları ve küresel finansal kriz esnasında likidite etkilerinin önemini de gözden geçirmiştir.

Aldalaien (2019), katılım bankalarının Dubai'deki gayri safi yurtiçi hasıla üzerindeki etkisini araştırmıştır. Dubai'deki iki katılım bankasının kredi geliştirme birimindeki 100 çalışanlardan oluşan örneklem için anket yoluyla bir yapmışlar, katılım bankaları ve sağladıkları finansmanın gayri safi yurtiçi hasılayı (GSYİH) önemli ölçüde artırabileceğini bulmuşlardır. Araştırmacı, müşterilerin taleplerini karşılamak için alternatif yeni finansman olanakları meydana getirilmesini, bankacılık ve yatırım ürünlerinin geliştirilmesi ve yenilenmesini önermiştir.

Peediyekkal (2019), toplumun adil kalkınması ve refahı için Hindistan'da katılım bankacılığının yürütülebilmesi amacıyla ele alınması gereken yenilikleri, gelişmeleri ve bu bağlamda yaşanan sorunları incelemiş ve Hindistan'da katılım bankacılığının uygulanmaya başlanmasının Hindistan ekonomisinin küresel ekonomi ile entegrasyonuna doğru önemli bir adım olacağını iddia etmiştir. Ancak, yine farkındalık eksikliği Hindistan'da da katılım bankacılığının uygulanmasında önemli bir engel olarak görülmüştür.

Katılım bankacılığının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine ilişkin gelişen literatüre rağmen, bu ilişkinin dinamikleri henüz yeterince keşfedilmemiş ve nadiren incelenmiş durumdadır. Literatürde de görüldüğü üzere herhangi bir finansal piyasa gibi katılım finansı piyasası da bir ülkenin finansal ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmaktadır ve bu nedenle sistemin analizi kaçınılmazdır. Bu çalışma, katılım bankacılığının GSYİH ve hisse senedi piyasaları üzerindeki etkilerini seçilmiş dört ülke üzerinden ampirik olarak

analiz etmeyi ve böylece hem gelecekteki araştırmacılar için akademik bir katkı sağlamayı hem de katılım finansının gelişimini göstermeyi amaçlamaktadır.

Tablo 6: Literatür Özetleri Tablosu

Çalışmayı Yapanlar	Ülke ve Dönem	Yöntem	Değişkenler	Sonuç
Rosly ve Abu Bakar (2003)	Malezya (1996-1999)	Tanımlayıcı İstatistikler ve T-testi	Aktif kârlılığı, mevduat kârlılığı, varlık kullanımı, faaliyet verimliliği oranı, yatırım/faiz marjı oranı ve kâr marjı	Katılım bankacılığı sisteminin, ana akım bankalara göre varlıklardan daha yüksek bir getiri sağladığı tespit edilmiştir.
Mokhtar vd. (2006)	Malezya (1997 -2003)	Stokastik Sınır Yaklaşımı	Toplam mevduat, toplam genel giderler, toplam varlık kazancı ve toplam maliyetler.	Tam teşekküllü katılım bankaları “İslami Pencere” kullanan bankalardan daha verimlidir.
Ahmad (2008)	Birleşik Krallık (2008)	Nitel Analiz Yöntemi	Bankacılık kurumları katılım bankacılığının müşterileri ve katılım bankacılığının müşterisi olmayanlar gibi üç farklı insan grubu.	Birleşik Krallık'ta katılım finansı sisteminin gelişimi ve büyümesi için daha büyük fırsatlar olmasına rağmen, Müslüman toplumun katılım bankacılığı ürünleri için eğitilmeye ihtiyacı bulunmaktadır.
Djojosugito (2008)	Malezya, Endonezya, Bahreyn (1999-2004)	Nitel Analiz	Katılım bankalarının finansal tablo ve ekleri.	Katılım bankaları, uygulamada İslam hukukuna uygun kurallar ve hukuk ilkeleri arasındaki farklılıklar nedeniyle

				seçtikleri hukuki yapıdan kaynaklanan risklerle karşı karşıya kalmaktadır.
Hasan ve Dridi (2010)	Bahreyn, Ürdün, Kuveyt, Malezya, Katar, Suudi Arabistan, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri (2008-2009)	Karşılaştırmalı Analiz (katılım bankaları ve geleneksel bankalar)	Kârlılık, kredi büyümesi, varlık büyümesi ve dış derecelendirme	Katılım bankalarının iş modeliyle ilgili faktörler 2008'de kârlılık üzerindeki olumsuz etkiyi sınırlamaya yardımcı olurken bazı risk yönetimi uygulamaları ise 2009'da kârlılıkta bir düşüşe yol açmıştır
Venardos (2010)	Güneydoğu Asya (2001-2009)	Olay Analizi	Katılım bankaları ve finans enstitüleri	Katılım bankalarının varlık kalitesi büyük ölçüde sağlamdır ve bu sayede yüksek kazançlar elde ederken, tahsili gecikmiş alacakları daha az olacaktır.
Jammeh (2010)	Amerika Birleşik Devletleri (1999-2009)	Nitel ve Nicel Yöntemler	Finansal durum ve performanstaki değişiklikler, katılım ve geleneksel konut ipoteği işlemleri, katılım bankacılığı ve konut finansmanı sağlayıcılarının ürünleri.	Katılım finansı sistemi, küresel finansal kriz sırasında büyük bir kayıp yaşamamasına rağmen, düzenleyici/denetleyici çerçevenin yetersizliği, kriz sonrasında konut ipoteği piyasasında olası yasal ve düzenleyici değişiklikler ve kısıtlı finansman kaynakları gibi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.

Alaro ve Hakeem (2011)	Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa (1980 Petrol Krizi-2008 Küresel Finans Krizi)	Nitel Karşılaştırma Tekniği	Katılım finansmanı riskten korunma stratejileri ve geleneksel yönetim teknikleri	Katılım finansı sistemi finansal krizi hafifletebilecek ve ekonomik kalkınmayı sağlayabilecek daha istikrarlı bir sistem olarak kabul edilebilir.
Sadr ve Yazdan (2012)	İran ve Endonezya 2000-2010	ARDL Modeli Çerçevesinde Geliştirilen Eşbütünleşme ve Hata Düzeltme Modellerinin Sınır Testi Yaklaşımı	Reel GSYİH büyümesi, (GSYİH), brüt sabit sermaye oluşumu (GFCF) ve katılım bankacılığının toplam finansmanı (FIN)	Katılım bankacılığının gelişimi ile ekonomik büyüme arasında hem kısa hem de uzun vadede anlamlı çift yönlü bir ilişki mevcuttur.
Abduh ve Omar (2012)	Endonezya 2003-2010	ARDL Analizi	Toplam finansman, GSYİH ve brüt sabit sermaye oluşumu	İslami değerleri içeren bir finansal sistemin gelişimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü, uzun vadeli ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.
El Ghalfy ve Khiyar (2012)	Mısır, Bahreyn, İran, Lüksemburg, Malezya, Sudan, İngiltere (1986-2012)	Literatür Taraması Analiz Metodu Kullanılmıştır	Katılım ve geleneksel bankacılık arasındaki karşılaştırmalı performansı tartışan literatür.	Katılım bankacılığı bir ülkenin istikrarına olumlu katkı sağlamaktadır.
Abduh ve Chowdhury (2012)	Bangladeş (2004-2011)	Granger Nedenselik Testi	Toplam mevduat, toplam finansman ve GSYİH	Uzun ve kısa vadede ekonomik büyüme ile katılım bankacılığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Mohieldin (2012)	Malezya, Dubai, S. Arabistan, Endonezya, Kuveyt, Tayland (2012)	Nitel Analiz Yöntemi	Küresel katılım finansı varlıkları; küresel sukuk ihraçları, kümülatif sukuk ihraçları ile katılım bankacılığı ve geleneksel bankacılık varlıklarının büyüme oranı	Katılım finansmanı, finansal sistemin istikrarına katkıda bulunmuştur.
Abduh, Brahim ve Omar (2012),	Bahreyn (2000-2010)	Johansen ve Juselius Eşbütünleşme Testleri	Katılım bankalarının verdiği toplam krediler ve toplam mevduat ile geleneksel bankaların verdiği toplam krediler ve toplam mevduat, GSYİH	Katılım finansal sistemi ile ekonomik büyüme arasında kısa vadeli bir ilişki olduğuna dair önemli bir kanıt bulunmazken, uzun vadede anlamlı bir pozitif nedensellik tespit edilmiştir.
Sarwer, Ramzan ve Ahmad (2013)	Pakistan (2013)	Nitel Analiz Yöntemi (Yönetici ve danışmanlarla)	Pakistan da bulunan farklı 6 yönetici ve danışman	Katılım finansı altyapısının iyileştirilmesinin ekonomik kalkınmaya fayda sağlayabileceği ve katılım bankalarının Pakistan'da önemli bir rol oynadığı ortaya konmuştur.
Tajgardoon, Behname ve Noormohamadi (2013)	Asya Ülkeleri (1980-2009)	Granger Nedensellik Testi	Katılım bankacılığının kredileri, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)	Katılım bankacılığı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir korelasyon tespit edilmiştir.

Abdullahi (2013)	Batı Afrika Alt Bölgesi'nin 6 ülkesi: Nijerya, Senegal, Gine, Gana, Mali ve Fildişi (2011-2012)	Anket Tekniği	GSYİH büyüklüğü, nüfus ve Müslüman halkın oranı	İlgili ülkelerde katılım finansı sisteminin işleyişinin önünde hâlâ birçok yerel engel bulunduğundan, katılım bankacılığı henüz tam olarak gelişmemiştir. Engeller arasında; Batı Afrika'nın Hristiyan topluluklarının muhalefeti, Müslüman nüfusun zayıf ekonomik statüsü, vasıflı insan gücünün kıtlığı, sistemin çalışabilirliği konusundaki cehalet, hükümetlerin katılım finansı sisteminin başarısına veya başarısızlığına kayıtsız kalmaları olarak sayılmaktadır.
Vawda (2013)	Güney Afrika (1997-2008)	Nicel Analiz Yöntemi	Müslüman ve gayrimüslim muhasebeciler	Hem Müslüman hem de gayrimüslim çoğunluk katılım bankacılığı terimleri hakkında düşük düzeyde bilgi sahibidir.
Kinyanjui (2013)	Kenya (2013)	Nicel Analiz Yöntemi (Tanımlayıcı istatistikler, ortalama, mod ve medyan)	İlgili bankalarda hesap sahibi 33 müşteri ve 11 yönetici	Pazar nişini çeşitlendirmekle birlikte İslam hukukuna uygun ürünlerin sürekli olarak gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi, katılım bankacılığın ürünlerinin geliştirilmesine ve pazarlanmasına yol açacaktır.

Savaşan (2013)	Türkiye (2013)	Nitel Analiz Yöntemi	1045 iş adamı	İslami ilke ve kuralların yorumlanması ve uygulanması sorunları, geleneksel bankalarla rekabete ilişkin sorunlar, yerel kanun ve düzenlemelere ilişkin sorunlar, beşeri sermayeye ilişkin sorunlar ortaya konmuştur.
Tabash ve Dhankar (2014)	Orta Doğu (Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)) (1990-2008), (1990-2010)	Granger Nedensellik Testi	GSYİH ve katılım bankacılığının finansmanı, özel sektör kredileri	İyi işleyen katılım bankacılığı sisteminin ekonomik büyümeyi desteklediği ve seçilmiş ülkelerdeki ekonomik büyüme ile anlamlı ölçüde ilişkili olduğu gösterilmiştir.
Tabash ve Dhankar (2014a),	Katar (1990-2008)	Johansen Eşbütünleşme Analizi	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu (GFCF), katılım bankalarının sağladığı toplam finansman	Ekonomik büyüme ile katılım finansmanı arasında tek yönlü güçlü bir ilişki mevcuttur.
Tabash ve Dhankar (2014b)	Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri (1990-2010)	Birim kök testi, Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testleri	Katılım bankacılığının özel sektöre sağladığı finansman ve GSYİH	Test sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile katılım bankacılığı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir; Çalışma, Katar ve Bahreyn için çift yönlü korelasyona, Birleşik Arap Emirlikleri için katılım bankacılığından

				ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir korelasyona atıfta bulunmaktadır.
Mohagheghniya vd. (2014)	İran (2000-2010)	ARDL ve VAR Analizi	Katılım Bankaları ve GSYİH	Katılım bankacılığı sözleşmelerinin İran'ın GSYİH'sı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi bulunmaktadır.
İmam ve Kpodar (2015)	52 ülke (1990-2010)	Panel Veri Analizi	Real GSYİH, katılım bankacılığının kredilerinin, varlıklarının ve mevduatlarının oranı	Ekonomik ve finansal sistemin büyüklüğüne kıyasla nispeten küçük boyutuna rağmen katılım bankacılığının, finansal derinlik seviyesi de dâhil olmak üzere çeşitli faktörler kontrol edildikten sonra ekonomik büyüme ile pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Karapınar ve Doğan (2015)	Türkiye (2015)	CAMELS Metodu	Sermaye yeterliliği standart oranı, özkaynak/toplam yükümlülükler, özkaynak/krediler, ödenmiş sermaye/özsermaye, krediler/toplam varlıklar, taşınmaz varlıklar /toplam aktifler, donuk krediler/toplam	Piyasa risklerine duyarlılık açısından katılım bankaları daha iyi performans göstermektedir

			krediler, donuk kredi rezervleri/toplam krediler, aktif kârlılığı, toplam aktifler, şube başına net gelir, çalışan başına net gelir, faiz dışı gelirler/toplam aktifler, faiz dışı gelirler/faiz dışı giderler, net kâr/toplam aktifler, net kâr/özsermaye, net faiz marjı, likit varlıklar/toplam varlıklar, likit varlıklar/toplam yabancı yükümlülükler, mevduat/öz kaynak, yabancı para likit varlıklar/yabancı para borçları, menkul kıymetler portföyü/toplam varlıklar, net faiz geliri/toplam varlıklar, yabancı para toplam varlıklar/yabancı para toplam yükümlülükler	
--	--	--	---	--

Radouani (2015)	Fransa, Almanya, Lüksemburg, İsviçre, Türkiye, İngiltere, İtalya, Belçika, İspanya, Yunanistan, Hollanda, İsveç (2010-2014)	CAMELS, Tek Yönlü Anova, Doğrusal Regresyon, Z-skoru	Aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı, net faiz marjı, net kredinin toplam aktiflere oranı, net kredinin müşteri mevduatına oranı, özkaynakların toplam aktiflere oranı, faaliyet gelirlerinin toplam aktiflere oranı	Katılım bankalarının Avrupa'daki geleneksel bankalardan daha istikrarlı olduğu sonucu ortaya konmuştur.
Gheeraert ve Weill (2015)	70 Ülke (2000-2005)	Stokastik Sınır Yaklaşımı	Katılım kredinin GSYİH'ya oranı, konvansiyonel kredilerinin GSYİH'ye oranı	Katılım bankacılığının gelişmesi makroekonomik verimliliği desteklemektedir. Ancak katılım bankacılığının gelişiminin artması makroekonomik etkinliği belirli bir düzeye kadar artırmakta ve bu düzeyin ötesinde katılım bankacılığının yaygınlaşması etkinliği olumsuz etkileyebilmektedir.

Hailu (2015)	Etiyopya (2015)	Anket	Bankaların çalışanları, yöneticileri ve denetçileri	Katılım bankalarının yatırımcıları çekmesi, yatırımı teşvik etmesi ve ekonomik büyümeye katkıda bulunması için farkındalık yaratması, personel yetiştirmesi, iyi pazarlama teknikleri kullanması, yasal bir çerçeve oluşturması ve İslam hukukuna uyumlu olması gerekmektedir.
Sakarya (2016)	Türkiye (2016)	Z-skor testi	Katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar	Türkiye'deki katılım bankaları, geleneksel bankalara göre önemli ölçüde daha yüksek istikrar düzeyine sahip olma eğilimindedir.
Abedifar, Hasan ve Tarazi (2016)	Türkiye, Bahreyn, Yemen Gambia, Bangladeş, Irak, Brunei, Endonezya, BAE, Ürdün, Kuveyt, Senegal Lübnan, Malezya, Tunus, Pakistan, Suriye, Cezayir, Katar, Mısır,	Panel veri analizi	Ticari bankaların mevduat top. / GSYİH, toplam mevduat/GSYİH, özel kredi oranı, kişi başına düşen milli gelir, Gini Katsayısı, uluslararası yoksulluk oranı, ulusal yoksulluk oranı	Katılım bankalarının pazar payı ile, özellikle düşük gelirli ve nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan aynı zamanda nispeten yüksek belirsizlikten kaçınma endeksine sahip ülkelerde finansal aracılık, finansal derinleşme ve ekonomik refahın gelişimi arasında anlamlı pozitif bir ilişki gösterilmiştir.

	Moritanya, Arabistan, (1999-2011)			
Tunay (2016)	Endonezya, Malezya, Pakistan ve Türkiye (2000-2013)	Panel Granger Nedensellik Testi	GSYİH, Gayri safi sermaye oluşumu (GSSO), toplam aktifler (TA), kullandırılan fonlar (Fon) ve mevduatlar (Mev)	Katılım bankaları ile GSYİH'ye ilişkin değişkenler arasında doğrudan ve güçlü bir nedensellik olmadığı ortaya konmuştur.
Hossain (2016)	Bahreyn, Bangladeş, İran, Endonezya, S. Arabistan, Malezya, Pakistan, Mısır, Türkiye, (1970-2014)	Vektör Otoregresif Çerçeve Yöntemi	Enflasyon, faiz oranı, reel döviz kuru ve reel çıktı büyümesi	Daha istikrarlı bir makroekonomik ortamın katılım finansı sektörünün gelişmesine fayda edeceği ve dolayısıyla ekonomik büyümeye olumlu katkısı olacağı öne sürülmüştür.
Rabaa ve Younes (2016)	Abu Dabi, S. Arabistan, Bahreyn, Birleşik Krallık ve Tunus (2001-2012)	Panel Veri Analizi	ROA, ROE, etik performans, endüstriyel üretim endeksi, tüketici fiyat endeksi ve finansal piyasa oranı	Katılım finansı sisteminin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri pozitif ve anlamlı olarak bulunmuştur.
Zirek, Celebi ve Hassan (2016),	İİT (Bahreyn, İran, Mısır, Endonezya, Ürdün, Tunus Kuveyt, Malezya, Moritanya, Katar, Sudan S.	Panel VAR Analizi	GSYİH, katılım bankacılığının büyüklüğü, yatırımları ve mevduat toplamı	Katılım mevduatı, kredi ve varlıklarının boyutunun genişletilmesi, daha fazla ekonomik büyümeye yol açmaktadır.

	Arabistan, , Türkiye, Yemen) (1999-2011)			
Wahab, Mufti, Murad ve Haq (2016)	Malezya ve Pakistan (2006-2014)	ARDL, Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Testleri	İthalat ve ihracat, gayri safi sabit sermaye oluşumu (GFCF) ve gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH)	Malezya'da katılım finansı sistemi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmuşken Pakistan'da ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.
Zirek vd. (2016)	İİT (Bahreyn, İran, Mısır, Endonezya, Ürdün, Tunus Kuveyt, Malezya, Moritanya, Katar, Sudan S. Arabistan, , Türkiye, Yemen) (1999-2011)	Panel VAR Yöntem	GSYİH, katılım bankacılığının büyüklüğü, katılım bankacılığının yatırımları, katılım bankacılığının mevduatı ve sermayesi işsizlik oranı, ihracat ve beşeri sermaye	Katılım mevduatı, kredilerinin toplam bankacılık araçları içindeki payının artması ekonomik büyümeyi de artırmaktadır. Ayrıca, uzun vadede ekonomik büyüme, Katılım araçlarındaki şoklara olumlu yanıt vermektedir.
Genç, Okumuş ve Artar (2016)	Türkiye (Temmuz-Eylül 2015)	Nicel Analiz, Anket, tanımlayıcı istatistikler ve Ki-kare istatistikleri	Çeşitli şehirlerden 727 hane halkı ve 109 işletme.	Müşterilerin katılım bankacılığı ilkelerine yönelik farkındalık düzeyi faiz anlamında iyidir. Ancak müşterilerin çoğu mudaraba, müşareke vb. uygulamalardan habersizdir.
Yıldırım ve Çakar (2016)	Türkiye (2016)	Anket (Yapısal Eşitlik Modeli)	Hizmet kalitesi, dini duyarlık ve farkındalık	Katılım bankacılığı kuruluşlarını etkileyen en önemli faktör tüketici hizmet kalitesidir.

Ali (2016)	Nijerya, Senegal, Güney Afrika ve Fildişi Sahili (2016)	Nitel Analizi	Büyüme potansiyeli fırsatları, zorluklar ve engeller	Katılım bankacılığının ve finansının işleyişi hakkında farkındalık yaratılması, personelin eğitimi, Afrika'da katılım bankacılığının gelişmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, katılım bankacılığının geliştirilmesinin hükümetler, politika yapıcılar, düzenleyici kurumlar, meslek birlikleri ve ilgili kurumlar tarafından teşviki ve kolaylaştırılması büyük önem arz etmektedir.
Kocak (2017)	Türkiye (2005-2015)	Granger Nedensellik Testi	GSYİH, sermaye stoku, işgücü ve katılım bankaları tarafından özel sektöre açılan krediler	Katılım finansının Türkiye'deki ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.
Kholvadia (2017)	Güney Afrika (2017)	Mülakat Tekniği	Katılım bankacılığının ürünleri sunan dört Güney Afrika bankasının her birinden temsilciler	İslam hukuku ilkeleri katılım bankalarının yasal yapısına dahil edilmesine rağmen, ekonomik gerçeklikleri bu bankaların yasal biçimlerinden farklıdır ve geleneksel bankacılık işlemlerini kopyalamıştır.

Ali ve Azmi (2017)	Hem katılım hem de konvansiyonel bankalara sahip 21 İKT üyesi ülke (2007-2013)	Panel Veri Analizi	GSYİH büyümesi, oynaklığı ve kredi ve mevduatı	Katılım bankacılığı, küçük olmasına rağmen ekonomik büyümeye yardımcı olurken ekonomik volatiliteye neden olmamaktadır. Sonuçlar ayrıca katılım bankacılığının seçili ülkelerde geleneksel bankacılığı tamamladığını da ortaya koymuştur.
Koçak (2017)	Türkiye (2005 4. Çeyreklik-2015 2. Çeyreklik)	Vektör Hata Düzeltmesine Dayalı Granger Nedensellik	Emek, sermaye ve katılım finansındaki gelişmeler ve GSYİH	Katılım finansmanının Türkiye'deki ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve tek yönlü bir etkisi bulunmaktadır.
Shaikh, Ismail, Shafiai, Ismail ve Shahimi (2017)	İran, Tunus, BAE Ürdün, Bahreyn, Moritanya, Mali Malezya, Kuveyt, Türkiye Kırgızistan, S.Arabistan, Togo, Benin, Kazakistan, Sierra Leone, Bosna, Irak, Senegal, Cezayir, Sudan, Kosova, Burkina Faso, Lübnan,	Nitel analizin gözlemsel yöntemi	Banka tutan çalışma çağındaki nüfus yüzdesi toplam nüfusun bir oranı olarak resmi bir finans kurumunda hesap.	Banka hesapları olan yetişkin nüfusun çoğunluğu düşükmüş. İKT ülkelerde, 48 ülkesinden 25'inde banka hesabı olan yetişkin nüfusun oranı %20'nin altındadır. Yeterli veriye sahip 36 ülkeden 26'sında mikro finans radarı altında yoksul yoksulların %10'undan daha azının bulunduğu bir mikro finans erişim açığı tahmin edilmiştir.

	Mısır, Nijerya, Pakistan, Uganda, Nijer, Yemen, Kamerun, Suriye, Özbekistan, Çad, Gabon, Arnavutluk, Endonezya, Tacikistan, Fildişi Sahili, Afganistan, Gine, Brunei, Bangladeş, Azerbaycan, Türkmenistan, Surinam Mozambik, Fas, (2014)			
Hamid, Najibullah ve Habibullah (2017)	Malezya (2005 1. Çeyreklik- 2015 3. Çeyreklik)	Sabit Etkili Paneli Regresyon Analizi kullanılmıştır	Müşteri mevduatları, toplam net gelir, çeyreklik cari pazarlama harcamaları, sektör toplam varlık büyüklüğü, katılım bankaları payı / konvansiyonel bankalar payı, sektör büyüme hızı, katılım bank. mevduatı büyümesi / konv. bank. mevduat	Katılım bankalar, anlamlı performans elde etmek için pazarlama çabalarını kullanmada iyi performans gösterir.

			büyümesi, aktif kârlılık ve öz kaynak kârlılığı	
Yüksel ve Canöz (2017)	Türkiye (2005-2016)	VAR Granger Nedensellik Analizi	GSYİH büyüme oranı, katılım bankacılığının toplam kredi tutarının büyüme oranı ve sanayi üretim endeksi	Katılım bankacılığının sektördeki düşük payı nedeniyle katılım bankacılığının Türkiye'de ekonomi ve sanayinin gelişmesine önemli bir etkisi bulunmamaktadır.
Jobarteh ve Hakan (2017)	Türkiye (2005-2015)	G. Nedensellik, Vekt. Hata Düzeltilme Modeli Çerçevesi	Reel GSYİH, katılım bankalarının sağladığı toplam finansman, mevduat	Katılım finansmanının büyümesinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, kısa ve uzun vadeli nedensellik mevcuttur.
Er ve Mutlu (2017)	Türkiye (2017)	Nitel Analizi: Anket Metodu	Demografik sorular, finansal okuryazarlıkla ilgili bilgi, tutum ve davranışsal sorular	Katılım finansı okuryazarlık endeks değeri, çeşitli araştırmalarda Türkiye için hazırlanan genel finansal okuryazarlık endeks değerlerinin altında hesaplanmıştır.
Alamgir (2017)	Bangladeş (2017)	Nitel analiz	Anket ve makaleler	Bangladeş'teki Katılım Bankacılığı faaliyetleri için tüm alanları kapsayan ayrı kanun ve kapsamlı standartların olmaması, İslam hukukuna uyum konularında çeşitli şekillerde zorluklar yaratmaktadır.

Erdoğan, Gedikli ve Genç (2018)	Bahreyn (2018)	Niteliksel gözlem analizi	Katılım finansı büyüklüğü katılım finansı ülke endeksi ve katılım bankacılığının toplam varlıklar içindeki payı	Ülkede katılım bankacılığı önemli bir büyüme gösterse de, ilgili alanda uzmanlaşmış insan kaynaklarında iyileştirme ihtiyacı ve müşterilerin katılım finansı araçlarından haberdar olmaması gibi zorlukların ele alınması gerekmektedir.
Habib (2018)	Ortadoğu, Güneydoğu Asya Müslüman ağırlıklı ülkeler (2018)	Nitel analizi	Düzenleyici ortam, katılım bankacılığının çalışanları ve müşterileri	Katılım bankalarının kendine özgü işleyiş mekanizması sektör ve müşteriler tarafından tam benimsenmemiş ve anlaşılmamıştır.
Işık (2018)	Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Suudi Arabistan (2001-2015)	Panel Veri Analizi	Kişi Başı Reel GSYH, Likit Varlıklar/Toplam Varlıklar, Net Getiri/Toplam Varlıklar, Öz Kaynak/Net Getiri Oranı, Şube Sayısı, Toplam Sermaye / Riskli Varlıklar Oranı, Toplam Varlıklar /Sermaye Oranı, Gel. Getirmeyen Finansman /Toplam Finansman, İş Gücüne Katılım, 15 Yaş Üstü İş Gücüne	Katılım bankacılığı fonlarının ve seçilen ülkelerdeki katılım finansına ait yeniliklerin ekonomik büyüme ile pozitif ve anlamlı ilişkiye sahip olduğu gösterilmiştir.

			Katılım ve Reel Gayri Safi Sermaye Oluşumu.	
Peediyekkal (2019)	Hindistan (2005-2017)	Nitel analiz	Endüstri arasındaki rekabet, tedarikçilerin pazarlık gücü, müşterilerin pazarlık gücü, yeni girenlerin tehdidi ve ikame tehdidi.	Katılım bankacılığının Hindistan'da tanıtılması, Hindistan ekonomisinin küresel ekonomi ile entegrasyonuna yönelik bir adım olacaktır. Ancak, farkındalık eksikliği Hindistan'da katılım bankacılığının uygulanmasında engel olarak görülebilir.
Berger, Boubakri, Guedhami ve Li (2019)	Hem katılım bankaları hem de konvansiyonel bankalara sahip 24 ülke. (2000-2014)	Regresyon Analizi ve Tanımlayıcı İstatistikler	Toplam aktifler, toplam özkaynaklar, toplam krediler ve toplam mevduatlar değişken olarak kullanılmıştır	Katılım bankalarının, özellikle bilançonun varlık tarafında, geleneksel bankalardan varlık birimi başına daha fazla likidite yarattığı, ayrıca geleneksel bankaların likidite yaratırken özellikle yüksek gelirli ülkelerde, finansal istikrarın azalmasına yol açtığı, katılım bankalarının likidite yaratmasının ise finansal istikrarın azalmasına yol açmadığını ileri sürmüşlerdir.
Aldalaien (2019)	Dubai (2018)	Anket (Tanımlayıcı analitik yaklaşım) (YerTutucu1)	Küçük ve orta ölçekli işletmelere sağlanan kredi imkânları ve turizm	Katılım bankaları ve katılım finansı sistemi, gayri safi yurtiçi hasıla

			işletmelerine sağlanan kredi imkânları	(GSYİH) önemli ölçüde katkıda bulunabilir.
Boubakri, Chen, Guedhami ve Li (2019)	Bahreyn, Bangladeş, Mısır, Endonezya, Irak, Ürdün, Kenya, Kuveyt, Lübnan, Malezya, Nijerya, Umman, Pakistan, Filipinler, Katar, Rusya, Suudi Arabistan, Senegal, Singapur, Güney Afrika, Sudan, Suriye, Tayland, Tunus, Türkiye, Birleşik Krallık, Tanzanya Cumhuriyeti, Yemen (1992-2014)	Tanımlayıcı İstatistikler	Toplam aktifler, krediler, mevduatlar, net gelir/toplam aktifler, katman 1 oranı, net krediler/toplam aktifler	Katılım bankalarının geleneksel bankalardan daha yüksek hisse likiditesine sahip olmuştur. Ayrıca çalışma, küçük katılım bankaları ve küresel finansal kriz esnasında likidite etkilerinin önemini da gözden geçirmiştir.
Masood (2020)	Pakistan (2007-2018)	Çok aşamalı olasılık örnekleme süreci kullanılmıştır.	Kârlılık Oranı, Likidite Oran, Nakit Mevduat Oranı, Aktif Kompozisyon Oranı, Sorunlu Krediler Oranı, Net Tahsilat	Katılım bankaları, kendilerini iflastan korumak ve sorunsuz operasyonlar gerçekleştirmek amacıyla iç ve dış faktörleri dengelemeye çalışırlar. Bu da

			Oranı, Rekabet Avantajı, Hizmet Kalitesi	finansal ve ekonomik sistemin volatilitesi azalır
--	--	--	---	--

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

BÖLÜM 3: VERİ VE METODOLOJİ

3.1. Veri Seçimi

Bu çalışma, katılım bankaları, GSYİH ve hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda varsayılan ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla katılım bankaları için varlık getirisi ve öz kaynak kârlılığı değişken olarak kullanılırken borsa performansı için endekslerin toplam getirileri, ekonomik değerlendirme amacıyla da GSYİH bir değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada Türkiye, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Katar olmak üzere 4 ülkede araştırmaya konu olan bankaların çeyreklik finansal tablolarından veriler elde edilmiş dolayısıyla da ilgili ülkelerin GSYİH'lerinin çeyreklik verilerinden yararlanılmış, araştırmanın bu dönemsel veri yapısına uygun olarak da günlük borsa verileri çeyreklik olarak ifade edilmiştir. Her ülke için GSYİH rakamları dünya bankası veri tabanından (Dünya Bankası, 2020), borsa verileri S&P veri tabanından (S&P Dow Jones Endeksleri, 2020) bankalara ait veriler ise araştırmada kullanılan ilgili bankaların web sitelerinden elde edilmiştir. Her ülke için kullanılan bankaların listesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Araştırmaya Dahil Edilen Bankaların Listesi

Ülke	Banka	Borsa
Bahreyn	Bahreyn İslami Bankası https://www.bisb.com	Bahrain Bourse (Bahrain Islamic Index) https://www.bahrainbourse.com/
Katar	Katar İslami Bankası https://www.qib.com.qa/en	Qatar Stok Exchange (Al Rayan Islamic Index) https://www.qe.com.qa/wp/mws/tabs/tab1
Suudi Arabistan	Al Rajhi Bankası https://www.alrajhibank.com.sa/en	Saudi Exchange (Saudi Arabia Domestic Shariah) https://www.saudiexchange.sa/
Türkiye	Albaraka Türk Katılım bankası https://www.albaraka.com.tr/en	Borsa İstanbul (BIST Katılım 50) https://borsaistanbul.com/tr/

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

3.2. Durağanlık Testi

Her ekonometrik teste geçmeden önce, zaman serilerinin durağanlığının test edilmesi önemlidir. Çünkü yapılacak analizde durağan olmayan verilerin kullanımından kaynaklanan sahte regresyonun önlenmesi gerekmektedir.

Bir serinin durağan olması için, belirli bir gecikme seviyesinde sabit bir ortalamaya, varyansa ve otokovaryansa sahip olması gerekir. Bu tür testleri yapmak amacıyla

literatüre çeşitli birim kök testleri kullanılmaktadır. Durağanlık testinde kullanılacak pek çok test olmakla birlikte bu çalışmada literatürde daha çok tercih edilen Augmented Dickey-Fuller (ADF, 1979) testi ile Elliot, Rothenberg ve Stock Point Optimal (ERS, 1996) testi kullanılmıştır.

3.3. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF, 1979)

ADF testi, bir zaman serisinin durağanlığını analiz etmede en yaygın kullanılan istatistiksel testlerden birisidir. Dickey ve Fuller bu istatistiksel testi 1979 yılında, zaman serilerinde birim kökün varlığını araştırmak ve tespit etmek için geliştirmiştir. ADF testinin sıfır hipotezi, zaman serilerinin birim köke sahip olduğu ve alternatif hipotezi ise zaman serilerinin birim köke sahip olmadığıdır. İlgili teste göre bir zaman serisinde birim kökü aşağıdaki şekilde test edilir (Greene, 2008).

- Gecikmeli Model

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i Y_{t-1} + \mu_t$$

-Sabit Parametrelili Model

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i Y_{t-1} + \mu_t$$

-Sabit Parametrelili ve Deterministik Trend İçeren Model

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_{1t} + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i Y_{t-1} + \mu_t$$

Y_t = t Zamanındaki Değişkenin Değeri

β_0 = Sabit Terim

β_{1t} = Deterministik Trend

μ_t = Hata Terimi

ADF testinin hipotezi şu şekilde kurulmuştur.

$H_0: \delta = 0 \rightarrow$ Serinin birim kökü mevcuttur.

$H_1: \delta < 0 \rightarrow$ Serinin birim kökü mevcut değildir.

3.3.1. Elliot, Rothenberg ve Stok Nokta Optimum (ERS, 1996) Birim Kök Testi (Dickey-Fuller Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (DFGLS))

DFGLS testi, 1996 yılında Elliot, Rothenberg ve Stock tarafından, ADF testinin bir modifiyesi ve bir uzantısı olarak geliştirilmiştir. Elliot ve arkadaşları, genelleştirilmiş en küçük kareler mantığını kullanarak Dickey-Fuller test istatistiğini değiştirmiştir. Bu testte zaman serisinin bilinmeyen bir ortalama ve doğrusal eğilimi varsa, test istatistiğinin diğer testlerden daha üstün olduğu söylenmektedir. Farklı çalışmalar, testin ADF'ye kıyasla küçük boyutlu verilerle çalışırken daha güçlü istatistiksel özelliklere sahip olduğunu kanıtlamıştır. (Elliott, 1996) DFGLS modelinde ADF testi sürecini gerçekleştirmeden önce zaman serisi indirgenir (detrend) ve sonra Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi ile dönüştürülmek suretiyle birim kök testi yapılır. DFGLS modelinin denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_t^d = \delta y_{t-1}^d + \sum_{i=1}^P \Delta y_{t-i}^d + v_t$$

3.3.2. Regresyon Analizi

İstatistiksel ve ekonometrik analizler yapılırken bağımlı değişken ile bağımsız değişken (ler) arasındaki ilişkiyi tahmin etmek amacıyla regresyon analizi, regresyon katsayılarının tahmininde ise Sıradan En Küçük Kareler (OLS) yöntemi, yaygın olarak kullanılmaktadır. Katsayıların tahmini, bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi yorumlamak için gereklidir. OLS denklemi aşağıdaki gibidir:

$$Y = \alpha\beta_1 X_{1i} + \beta_{2i} X_{2i} + \dots + \beta_k X_{ki} + \mu_i$$

3.4. Kalıntı Tanılama

Tanısal testler, tahmin edilen modeli sağlam ve tarafsız (yansız) hale getirmek amacıyla yapılır. Tanılama için en çok tercih edilen testler, seri korelasyon, heteroskedastisite ve normallik testidir.

3.4.1. Seri Korelasyon Testi

Regresyon analizinin varsayımlarından biri, kalıntıların karşılıklı olarak bağımsız olması gerektiğidir. Böyle bir varsayımın ihlali, kalıntıların seri olarak birbiriyle ilişkilendirilmesine neden olmaktadır. Seri korelasyonun varlığı, En Küçük Kareler

Yöntemi'nin (OLS) artık En İyi Doğrusal Tarafsız Tahminci (BLUE) olmadığı anlamına gelir. Bir serideki seri korelasyonun varlığını test etmek için, Breusch-Godfrey testi kullanılmaktadır. Breusch ve Godfrey (1978) tarafından geliştirilen modelin sıfır hipotezi, p'ye kadar herhangi bir sıranın seri korelasyonunun olmamasıdır. Breusch-Godfrey modeli şu şekilde gösterilmektedir: (Toor & Islam, 2019)

$$Y_t = \beta_1 + \beta_2 X_{2t} + \beta_3 X_{3t} + \dots + \beta_k X_{kt} + \rho_1 u_{t-1} + \rho_2 u_{t-2} + \dots + \rho_p u_{t-p} + \varepsilon_t$$

3.4.2. Heteroskedastisite Testi

Heteroskedastisite, kalıntıların ortak bir varyansı (σ^2) olduğu varsayımının ihlalidir. Heteroskedastisitenin varlığı ve varyans tahminlerinin yanlış olduğu veya regresyon parametrelerinin tahminlerinin yansız, olsa bile verimsiz olduğu anlamına gelir (Maddala, 1977). Breusch-Pagan-Godfrey (BPG), Harvey (1976), Glejser (1969), ARCH LM ve White'ın (1980) testleri, literatürde heteroskedastisitenin varlığını test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Heteroskedastisite kanıtı olması durumunda, standart hataları düzeltmek için ağırlıklı en küçük kareler yöntemi veya değişen varyanstan etkilenmeyen (robust) standart hata seçenekleri kullanılmalıdır.

3.4.3. Normallik Testi

Bir zaman serisinin normalliğini test ederken, birçok test, ya ampirik kümülatif dağılımın teorik normal kümülatif dağılımla karşılaştırmasına (Kolmogorov-Smirnov, Anderson-Darling, Chi-Square) ya da ampirik niceliklerin teorik normal niceliklerle (PPCC, Wilk-Shapiro) karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte, bu çalışma örnek çarpıklığı ve örnek basıklığına odaklanan normallik için Jarque Bera (1980) (JB) testini benimsemektedir. Çarpıklığı sıfıra ve basıklığı üçe eşit olan bir JB testi istatistiği, dağılımın sıfır çarpıklığa sahip olduğunu gösterir. Böylece serinin normal dağılıma uygun olduğu anlaşılabılır.

JB test denklemi aşağıdaki gibidir: (Thadewald & Büning, 2004)

$$JB = \frac{n}{6} \cdot \left(S^2 + \frac{(K-3)^2}{4} \right)$$

$$s = \hat{\mu}_3 / \hat{\mu}_2^{3/2} \quad \text{Çarpıklık}$$

Ve

$$K = \hat{\mu}_4 / \hat{\mu}_2^2 \quad \text{Basıklık}$$

3.5. Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif (ARDL) Sınır Testi

Pearson ve Shin (1995) ile Perasan ve diğerleri (2001), değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ve değişkenler arasındaki kısa dönemli dinamik etkileşimleri inceleyebilmek amacıyla ARDL sınır testini geliştirmişlerdir. Test, değişkenlerin 1 (0) ve 1 (1) olduğu varsayımına dayanmaktadır. Değişkenlerin aynı sırada entegre edilmesine ihtiyaç duymaması, aynı zamanda küçük ve sonlu örneklem büyüklüklerinin olduğu durumlarda verimli olması ARDL modelinin avantajlarından biridir. Ayrıca Haris ve Sollis (2003), ARDL tekniğini uygulayarak uzun dönem modellerinden de tarafsız (yansız) tahminlerinin elde edebileceğini belirtmektedir.

Genelleştirilmiş ARDL modeli:

$$Y_t = \gamma_{0i} + \sum_{i=1}^p \delta_i Y_{t-1} + \sum_{i=0}^q \beta'_i X_{t-1} + \epsilon_{it}$$

P = Bağımlı Değişkenin Gecikme Değeri

Q = Bağımsız Değişkenin Gecikme Değeri

ϵ_{it} = Hata Teriminin Vektörü

γ = Sabit

β ve δ = Katsayılar

3.6. Hata Düzeltme Modeli (ECM)

ARDL sınır testi, modelin değişkenleri arasında uzun vadeli bir ilişkinin varlığını kanıtlarsa, bu durumda değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü anlayabilmek için de ayrı bir test yapılmalıdır. Bu amaçla Granger (1981), eş bütünleşme ve hata düzeltme modelleri arasındaki ilişkiyi tanımlamış ancak daha sonra Granger ve Engle (1987), iki veya daha fazla değişken arasında eş bütünleşme varsa geçerli bir hata düzeltme modeline de ihtiyaç olduğu sonucuna varmıştır.

Basit bir hata düzeltme modeli şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\epsilon_t = y_t - \beta_{xt}$$

ARDL modelinin hata düzeltme versiyonu ise şu şekilde ifade edilir:

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta x_{t-i} + \sum_{i=1}^p \varepsilon_i \Delta z_{t-i} + \lambda_1 y_{t-1} + \lambda_2 x_{t-1} + \lambda_3 z_{t-1} + u_t$$

Λ : Uzun Vadeli İlişkiyi Temsil Eder.

β, δ ve ε : Kısa Vadeli Dinamikleri Temsil Eder.

μ_t : Bağımsız ve Benzer Dağılmış (iid)

3.7. Toda-Yamamoto (1995) Granger Nedensellik Testi

Granger (1969), tahmin sonuçlarının nedensellik testine tabi tutulmasının amacının değişkenler arasındaki ilişkiyi bulmak değil, aralarındaki nedenselliği test etmek olduğunu belirtmektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik etkisinin doğrulanması, tahmini güçlendirir. ARDL sınır testi değişkenler arasındaki nedenselliğin yönünü göstermediğinde, kurulan tahmini model yetersiz olacaktır. Bu araştırmada kurulan modelin tahmin edilmesi amacıyla Toda Yamamoto (1995) Granger Nedensellik Testi benimsenmiştir. Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Testi, değişkenin entegrasyon sırasına bakılmaksızın doğrulanabilmektedir. Toda Yamamoto Granger nedensellik testi aşağıdaki gibi açıklanmaktadır:

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^{h+d} \beta_i Y_{t=i} + \sum_{j=1}^{k+d} \gamma_j X_{t=j} + u_{yt}$$

Ve

$$X_t = \alpha + \sum_{i=1}^{h+d} \theta_i X_{t=i} + \sum_{j=1}^{k+d} \delta_j Y_{t=j} + u_{xt}$$

d: Değişkenin sistemdeki entegrasyon sırasının maksimum sırası

H & K: X_t ve Y_t 'nin optimal gecikme uzunluğu

İkili değişkenler için sıfır hipotezi ve alternatif hipotezler:

$H_0: \sum_{j=1}^k \gamma_j = 0$ X_t, Y_t 'nin Nedeni Değildir.

$H_0: \sum_{j=1}^k \delta_j = 0$ Y_t, X_t 'nin Nedeni Değildir.

$H_1: \sum_{j=1}^k \gamma_j \neq 0$ X_t, Y_t 'nin Nedenidir.

$H_1: \sum_{j=1}^k \delta_j \neq 0$ Y_t, X_t 'nin Nedenidir.

3.8. Analiz Sonuçları

3.8.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Veri analizinde ilk adım, durağanlık testi yoluyla zaman serisi verisinin özelliklerini incelemektir. Bunu yapabilmek için Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) testi ve DFGLS ERS optimal nokta testi uygulanmıştır. Her iki testte de zaman serilerinin birim köke sahip olduğunu belirten bir sıfır hipotezi ve zaman serilerinin durağan olduğunu belirten alternatif bir hipotez mevcuttur.

ADF modeline göre, olasılık değeri verilen önem düzeyinden küçükse veriler durağandır. Bu durumda, ölçü olarak, %5 anlamlılık düzeyi kullanılmıştır. DFGLS modeli, test istatistiğinde ise çıkan olasılık değeri kritik değerden küçükse veriler durağan kabul edilmektedir.

Aşağıdaki tablo, incelenen değişkenler için ADF ve DFGLS test sonuçlarını göstermektedir. ADF sonuçları, RotiTR, RoaB ve RoeB dışındaki tüm değişkenlerin sıfır hipotezini reddedemeyeceğini göstermektedir. Bu, değişkenlerin durağan olduğu anlamına gelmektedir. ADF testinin yanında işlemi doğrulamak amacıyla DFGLS testi de uygulanmış ve tablo sonuçlarına göre tüm değişkenlerin sıfır hipotezini reddedemeyeceğini dolayısıyla zaman serisinin normal düzeyde ve birinci farkta durağan olduğu sonucuna varılmış, bir başka deyişle ADF testi ile aynı sonuçlara ulaşılmıştır. Sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur

Tablo 8: Birim Kök Testi Sonuçları

Arttırılmış Dickey-Fuller (ADF) Testi (%5)						
Değişkenler	Değer			1.Farklılık		
	Kesmeli	Trendli	Kesmeli ve Trendli	Kesmeli	Trendli	Kesmeli ve Trendli
GSYİH (lnGdp):						
Bahreyn	0.4266	0.1405	0.9636	0.0969	0.0393	0.0442
Türkiye	0.9537	0.3648	0.0007	0.0550	0.6584	0.2069

Suudi Arabistan	0.0000	0.0031	0.6277	0.0018	0.0139	0.0001
Katar	0.2686	0.0094	0.1059	0.0122	0.0459	0.0024
Toplam Endeks Getirisi (lnRoti):						
Bahreyn	0.1751	0.8891	0.5890	0.1250	0.1524	0.0110
Türkiye	0.9999	0.9961	0.9429	0.7459	0.3630	0.7951
Suudi Arabistan	0.0623	0.0009	0.8780	0.2230	0.4379	0.0430
Katar	0.0006	0.0020	0.9417	0.3861	0.0206	0.0340
Varlık Getirisi (lnRoa):						
Bahreyn	0.9914	0.7160	0.9711	0.7883	0.4259	0.8781
Türkiye	0.6560	0.1216	0.9661	0.0421	0.0025	0.0172
Suudi Arabistan	0.0561	0.0571	0.6649	0.00000	0.00000	0.00000
Katar	0.0063	0.7431	0.8476	0.0572	0.0198	0.0053
Özkaynak Karlılığı (lnRoti):						
Bahreyn	0.2886	1.0000	1.0000	0.7224	0.5433	0.0695
Türkiye	0.9983	0.9069	0.9946	0.0102	0.0059	0.1599
Suudi Arabistan	0.0731	0.1043	0.5460	0.0000	0.0000	0.0000
Katar	0.0115	0.0015	0.2849	0.0003	0.0080	0.0000
DF GLS Testi						
Değişkenler		Kesmeli		Trendli ve Kesmeli		
		T-İstatistiği	Değer	T-İstatistiği	Değer	
GSYİH (lnGdp): Bahreyn	Düzey	-0.872747	-1.953381	-3.456003	-3.19	
	1.Farklılık	-2.852641	-1.953858	-2.306112	-3.19	
GSYİH (lnGdp): Türkiye	Düzey	-2.165434	-1.952910	-2.084769	-3.19	
	1. Farklılık	-1.246113	-1.954414	-1.651098	-3.19	
GSYİH (lnGdp): Suudi Arabistan	Düzey	-3.253838	-1.950687	-3.277077	-3.19	
	1.Farklılık	-1.360095	-1.950687	-1.676144	-3.19	
GSYİH (lnGdp): Katar	Düzey	-2.789039	-1.950687	-3.200090	-3.19	
	1.Farklılık	-1.675712	-1.950687	-1.908494	-3.19	
Toplam Endeksi Getirisi (lnRoti): Bahreyn	Düzey	-2.196909	-1.951332	-2.191971	-3.19	
	1.Farklılık	-1.579177	-1.951332	-1.977401	-3.19	
	Düzey	0.155973	-1.950687	-3.875037	-3.19	

Toplam Endeksi Getirisi (lnRoti): Türkiye	1.Farklılık	-7.051262	-1.951000	-7.618403	-3.19
Toplam Endeksi Getirisi(lnRoti) : Suudi Arabistan	Düzey	-3.104630	-1.950687	-5.917856	-3.19
	1.Farklılık	-5.444257	-1.951000	-6.166432	-3.19
Toplam Endeksi Getirisi (lnRoti): Katar	Düzey	-0.275003	-1.952910	-2.539651	-3.19
	1.Farklılık	-1.914974	-1.952910	-4.307523	-3.19
Varlık Getirisi (lnRoA): Bahreyn	Düzey	-0.660727	-1.952910	-1.395165	-3.19
	1.Farklılık	-0.135612	-1.952066	-4.369946	-3.19
Varlık Getirisi (lnRoA): Türkiye	Düzey	-1.513002	-1.951332	-1.447186	-3.19
	1.Farklılık	-2.521484	-1.951687	-2.716294	-3.19
Varlık Getirisi (lnRoA): Suudi Arabistan	Düzey	-1.227877	-1.951687	-3.773113	-3.19
	1.Farklılık	-3.192268	-1.950687	-4.730664	-3.19
Varlık Getirisi (lnRoA): Katar	Düzey	-3.551313	-1.950687	-9.015352	-3.19
	1.Farklılık	-5.829477	-1.951000	-12.38422	-3.19
Özkaynak Kârlılığı (lnRoi): Bahreyn	Düzey	-5.556528	-1.953381	-1.795982	-3.19
	1.Farklılık	-1.678715	-1.954414	-4.972787	-3.19
Özkaynak Kârlılığı (lnRoi): Türkiye	Düzey	-3.770502	-1.950687	-6.880725	-3.19
	1.Farklılık	-6.048785	-1.951000	-5.923098	-3.19
Özkaynak Kârlılığı (lnRoi): Suudi Arabistan	Düzey	-2.825601	-1.950687	-3.50521	-3.19
	1.Farklılık	-3.225110	-1.950687	-4.565472	-3.19
Özkaynak Kârlılığı (lnRoi): Katar	Düzey	-3.439734	-1.950687	-4.956322	-3.19
	1.Farklılık	-1.799475	-1.950687	-1.973111	-3.19

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

3.8.2. Regresyon Analizi Sonuçları

Regresyon testi bağımlı değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermektedir ve tablo 6' çalışmada kurulan modele ait regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Tablodaki sonuçlar Bahreyn'de GSYİH'nın varlık getirisi (ROA) üzerinde olumsuz, özkaynak kârlılığı (ROE) üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermekteyken yine de toplam endeks getirisi'nin (ROTI) ROA'yı olumsuz ve ROE'yi olumlu etkilediğini göstermektedir.

Türkiye örneğinde, GSYİH hem ROA hem de ROE üzerinde olumlu bir etki gösterirken, ROTI'nın, ROA'yı olumsuz ROE'yi ise olumlu etkilediği görülmektedir. Suudi Arabistan'da, GSYİH'nın ROA üzerinde olumsuz ROE üzerinde olumlu bir etkisi

gözlemlenirken ROTI'nin ROA üzerinde olumsuz ROE üzerinde olumlu bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Katar sonuçları, GSYİH'nın ROA performansını olumlu, ROE'yi ise olumsuz etkilediğini, ROTI'nın ise ROA üzerinde olumsuz bir etkisi ve ROE üzerinde olumlu bir etkisi bulunduğunu ortaya koymuştur. Sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Ülke	Bağımsız Değişken	
		Varlık Getirisi (lnRoa)	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)
GSYİH (lnGdp)	Bahreyn	-0.405406	0.089810
	Türkiye	0.040190	0.069532
	Suudi Arabistan	-0.706265	0.584444
	Katar	0.829891	-0.613107
	Bahreyn	-1.262501	0.633877
Toplam Endeksi Getirisi (lnRoti):	Türkiye	-0.892318	0.500315
	Suudi Arabistan	-1.669545	1.546904
	Katar	-2.024402	3.146555

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

3.8.3. Seri Korelasyon Testi Sonuçları

Çalışmada regresyondaki hata terimleri arasında otokorelasyonu test etmek amacıyla Breusch Godfrey testi kullanılması benimsenmiştir. Teste göre sıfır hipotezi $p_1 = 0$ iken, p 'ye kadar serideki herhangi bir sıranın seri korelasyonunun olmadığını gösterir. Bir serinin otokorelasyondan arınmış olması için ise olasılık değerinin 0,05'ten büyük olması gerekmektedir. Tablo 7 çalışılan zaman serileri üzerinde seri korelasyon testinden elde edilen sonuçları içermektedir. Sonuçlar, tüm veriler üzerinde seri korelasyonun mevcut olmadığını göstermektedir. Sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur

Tablo 10: Breusch Godfrey Otokorelasyon Testi Sonuçları

Değişkenler	Ülke	F-İstatistiği	Ki-Kare Olasılık Değeri (25)
GSYİH (lnGdp)	Bahreyn	11.62817	0.0733
	Türkiye	13.07604	0.0715
	Suudi Arabistan	11.79675	0.0731
	Katar	249.8857	0.0584
	Bahreyn	28.52836	0.0638

Toplam Endeks Getirisi (lnroti)	Türkiye	46.68785	0.0614
	Suudi Arabistan	8.610142	0.0793
	Katar	4.633936	0.1010

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

3.8.4. Heteroskedastisite (Değişken Varyans) Testi Sonuçları

Otokorelasyon testinden sonraki adım, verilerde değişen varyansın mevcut olup olmadığının test edilmesidir. Analizde değişen varyans hatalarını test etmek amacıyla Breusch-Pagan-Godfrey (BPG) testi ve Harvey testleri kullanılmıştır. BPG testi ve Harvey testi için sıfır hipotezi, tüm hata varyanslarının eşit olduğudur. Teste göre p olasılık değeri 0,05'ten büyükse sıfır hipotezi reddedilir ve seride anlamlı bir değişen varyans sorunu olmadığı sonucu ortaya konmuş olur. Tablo 8'de gösterilen sonuçlar, kalıntılar üzerinde değişen varyans sorunu olmadığını göstermektedir.

Tablo 11: Harvey ve Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedastisite Testi Sonuçları

Harvey Heteroskedastisite Testi Sonuçları		
GSYİH (lnGdp): Bahreyn		0.1196
GSYİH (lnGdp): Katar		0.3757
Toplam Endeksi Getirisi (lnRoti): Türkiye		0.1844
Breusch-Pagan-Godfrey Heteroskedastisite Testi Sonuçları		
Değişkenler	Ülke	P- Olasılık Değer
GSYİH (lnGdp):	Bahreyn	0.0001
	Türkiye	0.8093
	Suudi Arabistan	0.6410
	Katar	0.0020
Toplam Endeksi Getirisi (lnRoti):	Bahreyn	0.2531
	Türkiye	0.0221
	Suudi Arabistan	0.2037
	Katar	0.1086

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

3.8.5. Normallik Testi Sonuçları

Çalışmada kullanılan verilerinin uyumluluğunun kontrol edilmesi amacıyla Jarque-Bera testinden faydalanılmıştır. Testin sıfır hipotezi, kalıntıların normal dağıldığını ve alternatif hipotez ise kalıntıların normal dağılmadığını ifade etmektedir. Sıfır hipotezinin geçerli olabilmesi için Jarque Bera testi olasılığının %5 anlamlılık düzeyinden büyük

olması gerekmektedir. Aşağıdaki tablo da kalıntılar üzerinden Jarque Bera istatistiği testi sonuçları gösterilmektedir. Ulaşılan sonuçlar, Jarque Bera olasılık değerinin (p-value) %5 anlamlılık düzeyinden daha yüksek olduğunu ve doyasıyla kalıntıların tüm ülkeler için normal olarak dağıldığını işaret etmektedir.

Tablo 12: Jarque-Bera Testi Sonuçları

	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera	Olasılık
GSYİH (lnGdp):				
Bahreyn	0.027267	2.340901	0.674302	0.713801
Türkiye	-0.566572	2.918585	1.989740	0.369772
Suudi Arabistan	-0.756060	2.447260	3.996048	0.135603
Katar	-0.280442	2.361653	1.113202	0.573154
Toplam Endeks Getirisi (lnRoti):				
Bahreyn	-0.009460	1.871056	1.965430	0.374294
Türkiye	0.506485	3.553873	2.054864	0.357925
Suudi Arabistan	-0.561763	2.202915	2.925551	0.231593
Katar	0.020014	3.000596	0.002471	0.998765

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

3.8.6. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Kullanılan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmek için literatürde de sıkça kullanılan ARDL sınır testi uygulanmıştır. ARDL yaklaşımı, serilerin $I(0)$ veya $I(1)$ ile eşbütünleşik olup olmadığına bakılmaksızın kullanılabilir. Değişkenler arasında herhangi bir eşbütünleşme ilişkisi olmadığına dair sıfır hipotezi ($H_0: \alpha_3 = \alpha_4 = 0$), değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğuna dair alternatif hipotez ise ($H_1: \alpha_3 \neq \alpha_4 \neq 0$) şeklinde ifade edilmektedir. Tablo 10'da, ARDL sınır testi sonuçları sunulmuştur.

ARDL Testi sonuçlarına göre F-istatistik değerinin üst sınırının kritik değerden büyük olması, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda Bahreyn için bağımlı değişken olarak GSYİH (lnGdp) alındığında üst kritik değer (4.16) ile karşılaştırılan F istatistik değerlerinin (4.133433 ve 4.927561) %5 anlamlılık düzeyindeki sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda F-istatistiği değerinin 4,221889 ile üst

kritik 4,16 değerinden büyük olması da, bağımlı değişken olarak Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) alındığında yine değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Bahreyn için Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) bağımlı değişken olduğunda 3.62'lik alt kritik değerinden daha düşük (2.370623) çıkan F-istatistiği değeri, değişkenler arasında kısa dönemli bir ilişkinin olduğu anlamına gelmektedir.

GSYİH (lnGdp)'nin bağımlı değişken olduğu Türkiye için, üst kritik değerin %5 anlamlılık düzeyinde 10.80840 ve 6.119587 F-istatistik değerlerine sahip olmasından dolayı değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı aynı şekilde tespit edilmiştir. GSYİH (lnGdp) ile katılım bankalarının Varlık Getirisi (lnRoa) arasında hesaplanan 5,998733'lük F-istatistik değeri, %5 anlamlılık düzeyinde, uzun vadeli bir ilişkinin kanıtıdır. Ayrıca, Toplam Endeks Getirisi (lnRoti)'nin bağımlı değişken olması durumunda, %5 anlamlılık düzeyinde 3.16 ile 4.16 kritik değerleri arasında yer alan 3.527564 F-istatistik değeri sayesinde değişkenler arasındaki bir nedenselliğin mevcut olmadığı anlaşılmaktadır.

Suudi Arabistan için bağımlı değişken olarak GSYİH (lnGdp) alındığında test sonuçları (F-istatistik değeri 4,16) kritik değerin üzerinde F-istatistik değerleri (12.29598 ve 12.47275) yer aldığından, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu sonucuna varılmıştır. Toplam Endeks Getirisi (lnRoti)'nin bağımlı değişken olması durumunda ise 3,62 olan ve alt sınır kritik değerinin altında yer alan F-istatistik değerleri (2,523836 ve 2,518091) değişkenler arasında da kısa dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Katar için, üst kritik değerin (4,16) üzerinde hesaplanan F-istatistik değerleri (6,671837 ve 5,149718) bağımlı değişken olan GSYİH (lnGdp) ile değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca, alt sınır kritik değeri olan (3.62) altında hesaplanan F-istatistik değerleri (1.643325 ve 3.291934) Toplam Endeks Getirisi (lnRoti)'nin bağımlı değişken olması durumunda değişkenler arasında yine kısa dönemli bir ilişkinin mevcut olduğunu ifade etmektedir. Sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 13: ARDL Testi Sonuçlar

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	F-İstatistiği	I(0)	I(1)
GSYİH (ln Gdp)	Bahreyn:			
	Varlık Getirisi (lnRoa)	4.133433	3.62	4.16
	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	4.927561	3.62	4.16
	Türkiye:			
	Varlık Getirisi (lnRoa)	10.80840	3.62	4.16
	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	6.119587	3.62	4.16
	Suudi Arabistan:			
	Varlık Getirisi (lnRoa)	12.29598	3.62	4.16
	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	12.47275	3.62	4.16
	Katar:			
	Varlık Getirisi (lnRoa)	6.671837	3.62	4.16
	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	5.149718	3.62	4.16
Toplam Endeksi Getirisi (ln Roti)	Bahreyn:			
	Varlık Getirisi (lnRoa)	2.370623	3.62	4.16
	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	4.221889	3.62	4.16
	Türkiye:			
	Varlık Getirisi (lnRoa)	5.998733	3.62	4.16
	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	3.527564	3.62	4.16
	Suudi Arabistan:			
	Varlık Getirisi (lnRoa)	2.523836	3.62	4.16
	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	2.518091	3.62	4.16
	Katar:			
	Varlık Getirisi (lnRoa)	1.643325	3.62	4.16
	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	3.291934	3.62	4.16

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

3.8.7. Hata Düzeltme (ECM) Modeli Sonuçları

Değişkenler arasında eşbütünleşmenin tespit edildikten sonra bu değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü kontrol etmek gerekmektedir. Eşbütünleşme kanıtı gösteren modeller

arasında tespit edilen bu ilişkinin gücünü kontrol etmek amacıyla Hata Düzeltme Testi (ECM) uygulanmaktadır. Negatif bir ECM, sürecin uzun vadede yakınsadığını ifade etmekte ve dolayısıyla modelin kararlı olduğu anlamına gelmektedir. Aşağıda verilen Tablo 11'deki sonuçlardan, -0,031558 katsayı değeri ve 0,0006 p olasılık değeri, Bahreyn için GSYİH ile Özkaynak Kârlılığı (lnRoi) arasında uzun dönemli güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda toplam Endeks Getirisi (lnRoti) ve Özkaynak Kârlılığı (lnRoi) arasında da güçlü ve uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu da hesaplanan -0,078588 katsayı değeri ve 0,0012 p olasılık değeri sayesinde anlaşılmaktadır.

Türkiye için, GSYİH (lnGdp) ve Varlık Getirisi (lnRoa) değişkenlerinin katsayısı -0,056872 olarak hesaplanmış ve olasılık değeri p ise 0,0000 olarak bulunmuştur. Bu durumda GSYİH (lnGdp) ve Varlık Getirisi (lnRoa) arasında güçlü bir ilişkinin olduğu ifade edilebilir. Aynı zamanda GSYİH (lnGdp) ve Özkaynak Kârlılığı (lnRoi), Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) ve Varlık Getirisi (lnRoa) değişkenlerinin katsayıları sırasıyla -0,046523 ve -0,043625 olarak hesaplanmış olasılık değerleri ise sırasıyla 0,002 ve 0,002 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda da yine bu değişkenler arasında güçlü ve uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ortaya konmuştur. Tüm bu sonuçlar Türkiye için GSYİH (lnGDP) ve Varlık Getirisi (lnRoa) arasındaki ilişkinin güçlü ve uzun dönemli olduğu anlamına gelmekte iken ayrıca aynı sonuçlar GSYİH (lnGDP) ve Özkaynak Kârlılığı (lnRoi), Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) ve Varlık Getirisi (lnRoa) değişkenleri arasında da uzun dönemli güçlü bir ilişki olduğunun kanıtıdır.

Suudi Arabistan sonuçları, GSYİH (lnGdp) ve Varlık Getirisi (lnRoa), GSYİH (lnGdp) ve Özkaynak Kârlılığı (lnRoi) değişkenleri arasında hesaplanan -0,052278 ve -0,040663 katsayıları ve 0,00000 ve 0,00000 olasılıkları ile uzun dönemli güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Katar sonuçları ele alındığında GSYİH (lnGdp) ve Varlık Getirisi (lnRoa), GSYİH (lnGdp) ve Özkaynak Kârlılığı (lnRoi) değişkenleri arasında hesaplanan sırasıyla -0,058284 ve -0,034160 katsayıları ve 0,0001 ve 0,0004 olasılıkları sayesinde güçlü ve uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Sonuçlar Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 14: ECM Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	Olasılık
Bahreyn:			
GSYİH (lnGDP)	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	-0.031558	0.0006
Toplam Endeks Getirisi (lnRoti)	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	-0.078588	0.0012
Türkiye:			
GSYİH (lnGDP)	Varlılık Getirisi (lnRoa)	-0.056872	0.0000
GSYİH (lnGDP)	Varlılık Getirisi (lnRoa)	-0.046523	0.0002
Toplam Endeks Getirisi (lnRoti)	Varlılık Getirisi (lnRoa)	-0.043625	0.0002
Suudi Arabistan:			
GSYİH (lnGDP)	Varlılık Getirisi (lnRoa)	-0.052278	0.0000
GSYİH (lnGdp)	Özkaynak Karlılığı (lnRoi)	-0.040663	0.0000
Katar:			
GSYİH (lnGdp)	Varlılık Getirisi (lnRoa)	-0.058284	0.0001
GSYİH (lnGdp)	Özkaynak Karlılığı (ln Roi)	-0.034160	0.0004

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

3.8.8. Toda Yamamoto Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bu çalışmada Granger nedensellik testi, nedenselliğin yönünü daha iyi test etmek amacıyla uygulanmıştır. Tablo 12’de değişkenler üzerinde gerçekleştirilen Granger Nedensellik testinden elde edilen sonuçları göstermektedir:

Sonuçlar, Bahreyn’de GSYİH (lnGdp) ile Varlılık Getirisi (lnRoa), Varlılık Getirisi (lnRoa) ve Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) arasında nedensellik olmadığını ifade ederken, GSYİH (lnGdp) ile Özkaynak Karlılığı (lnRoi) arasında GSYİH (lnGdp)’den Özkaynak Karlılığı (lnRoi)’ye doğru tek yönlü ve anlamlı ilişki olduğunu ifade etmektedir.

Buna ek olarak, Özkaynak Karlılığı (lnRoi) ile Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) arasında Toplam Endeks Getirisi (lnRoti)’nden Özkaynak Karlılığı (lnRoi)’na doğru tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Ayrıca, sonuçlar Özkaynak Karlılığı (lnRoi)’ndan Toplam Endeks Getirisi (lnRoi)’ne doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

Türkiye örneğinde, sonuçlar tüm değişkenler (lnGdp, lnRoti, lnRoi ve lnRoa) arasında çift yönlü ve anlamlı bir nedensellik göstermektedir.

Suudi Arabistan’da, GSYİH (lnGdp) ile Varlık Getirisi (lnRoa) arasında ve GSYİH (lnGdp) ile Özkaynak Kârlılığı (lnRoi) arasında hiçbir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Ancak, Varlık Getirisi (lnRoa) ve Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) arasında Varlık Getirisi (lnRoa)'nden Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) 'ne doğru tek yönlü bir nedensellik mevcut olduğu, Özkaynak Kârlılığı (lnRoi) ve Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) arasında ise Özkaynak Kârlılığı (lnRoi)'den Toplam Endeks Getirisi (lnRoti) 'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Katar sonuçları, GSYİH (lnGdp)'dan Varlık Getirisi (lnRoa)'ne doğru GSYİH (lnGdp) ile Varlık Getirisi (lnRoa) arasında tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Varlık Getirisi (lnRoa) ve Toplam Endeks Getirisi (lnRoti), Özkaynak Kârlılığı (lnRoi) ve Toplam Endeks Getirisi (lnRoti), Özkaynak Kârlılığı (lnRoi) ve GSYİH (lnGdp) arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Sonuçlar Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 15: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Ülke	Sıfır Hipotezi	Olasılık	Yön
Bahreyn	lnRoa, lnGdp’nin nedeni değildir	0.1657	Nedensellik yok
	lnGdp, lnRoa’nın nedeni değildir	0.4354	
	lnRoi, lnGdp’nin nedeni değildir	0.1147	GSYİH’dan Roa’ya tek yönlü
	lnGdp, lnRoi’nin nedeni değildir	0.0003	
	lnRoa, lnRoti’nin nedeni değildir	0.3004	Nedensellik yok
	lnRoti, lnRoa’nın nedeni değildir	0.3713	
	lnRoi, lnroti’nin nedeni değildir	0.5309	Roti'den Roi'ye tek yönlü
	lnRoti, lnRoi’nin nedeni değildir	9.00E-06	
Türkiye	lnRoa, lnGdp’nin nedeni değildir	2.00E-07	Çift yönlü
	lnGdp, lnRoa’nın nedeni değildir	0.0005	
	lnRoa, lnRoti’nin nedeni değildir	5.00E-10	Çift yönlü
	LnRoti, lnRoa’nın nedeni değildir	7.00E-08	
	lnRoi, lnGdp’nin nedeni değildir	5.00E-07	Çift yönlü
	lnGdp, lnRoi ‘nın nedeni değildir	0.0001	

	lnRoi, lnRoti'nin nedeni değildir	8.00E-07	Çift yönlü
	lnRoti, lnRoi'nin nedeni değildir	2.00E-08	
Suudi Arabistan	lnRoa, lnGdp'nin nedeni değildir	0.1548	Nedensellik yok
	lnGdp, lnRoa'nin nedeni değildir	0.1128	
	lnRoa, lnRoti'nin nedeni değildir	0.0257	Roa'dan Roti'ye tek yönlü
	lnRoti, lnRoa'nin nedeni değildir	0.2239	
	lnRoi, lnGdp'nin nedeni değildir	0.1748	Nedensellik yok
	lnGdp, lnRoi'nin nedeni değildir	0.0878	
	lnRoi, lnRoti'nin nedeni değildir	0.0318	Roi'den Roti'ye tek yönlü
	lnRoti, lnRoi'nin nedeni değildir	0.6055	
Katar	lnRoa, lnGdp'nin nedeni değildir	0.1151	GSYIH'dan Roa'ye tek yönlü
	lnGdln, L.Roa'nin nedeni değildir	4.00E-12	
	lnRoa, lnRoti'nin nedeni değildir	5.00E-07	Çift yönlü
	lnRoti, lnRoa'nin nedeni değildir	8.00E-18	
	lnRoi, lnGdp'nin nedeni değildir	0.0089	Çift yönlü
	lnGdp, lnRoi'nin nedeni değildir	0.0292	
	lnRoi, lnRoti'nin nedeni değildir	0.0008	Çift yönlü
	lnRoti, lnRoi'nin nedeni değildir	0.0018	

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

SONUÇ

Katılım ekonomisi ve finansının bir ülkenin genel ekonomik ve finansal verileri üzerinde herhangi bir etkiye sahip olup olmadığı merak edilen ve özellikle son yıllarda çokça araştırılan konuların başında gelmektedir. Yapılan bu çalışmada da literatüre anlamlı bir katkı sağlamak amacıyla katılım ekonomisi ve finansı sisteminin en önemli unsuru olan katılım bankacılığının Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve borsa üzerindeki etkilerini tespit etmek amaçlanmıştır.

Analiz yapmak amacıyla 2011-2020 dönemini kapsayan verilerle Bahreyn, Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar olmak üzere dört farklı ülkede, önce katılım bankacılığının gelişimi açıklanmış arkasından katılım bankalarının Varlık Getirisi (ROA) ve Özkaynak Kârlılığı (ROI), performansları ortaya konmuş, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, Varlık Getirisi, Özkaynak Kârlılığı ve Toplam Endeks Getirisi (ROTI) arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla ise ARDL sınır testi ve Toda Yamamoto Granger nedensellik testleri kullanılmıştır. Zaman serilerinde daha fazla istatistiksel değişiklik gerektirebilecek durağan olmayan değişkenleri belirlemek amacıyla durağanlık testleri kullanılmıştır. Bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenlerin performansı üzerindeki etkisini test etmek için ise regresyon testleri yapılmıştır. Zaman serisinin En İyi Doğrusal Yansız Tahminci (BLUE-Best Linear Unbiased Estimator) olduğundan emin olmak amacıyla kalıntıların tanımlanması gerektiğinde heteroskedastisite (değişen varyans), otokorelasyon ve normallik testleri yapılmıştır.

Uygulanan bütün testlerden elde edilen sonuçlar; Bahreyn örneğinde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Varlık Getirisi, Toplam Endeks Getirisi ve Varlık Getirisi değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi olmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Ancak, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ile Özkaynak Kârlılığı, Toplam Endeks Getirisi ve Özkaynak Kârlılığı arasında güçlü bir tek yönlü ilişki olduğu kanıtlanmıştır.

Türkiye'nin test edilen değişkenlerinin tamamı (ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasıla, katılım bankasının varlık getirisi, borsanın toplam endeks getirisi, katılım bankalarının özkaynak kârlılığı) arasında çift yönlü bir ilişki gösterilmiştir.

Suudi Arabistan için Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Varlık Getirisi, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Özkaynak Kârlılığı değişkenleri arasında nedensellik ilişkisi saptanmamış Toplam

Endeks Getirisi'ni güçlü bir şekilde etkileyen Varlık Getirisi ile arasında anlamlı ve tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda Toplam Endeks Getirisi ve Özkaynak Kârlılığı arasında Özkaynak Kârlılığı'nın Toplam Endeks Getirisi'nin performansı üzerinde güçlü bir etkisi olan tek yönlü bir ilişkinin varlığı kanıtlanmıştır.

Katar testi sonuçları, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ile Varlık Getirisi arasında tek yönlü bir ilişkinin mevcut olduğunu ve Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın Varlık Getirisi üzerinde güçlü ve uzun vadeli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Katar sonuçları Gayrisafi Yurtiçi Hasıla ve Özkaynak Kârlılığı, Toplam Endeks Getirisi ve Varlık Getirisi, Toplam Endeks Getirisi ve Özkaynak Kârlılığı değişkenleri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi de göstermiştir. Tüm bu analizler sonucunda elde edilen sonuçlara göre, katılım bankacılığının Türk ve Katar ekonomilerine Suudi Arabistan ve Bahreyn ekonomilerine göre daha olumlu katkı sağladığını söylemek mümkündür. Özellikle son yıllarda Türkiye ve Katar'da yapılan çalışmalarda katılım ekonomisi ve finans sektörü ile ilgili yapılan düzenlemelerin katılım bankacılığı sisteminin büyümesinde ve gelişmesinde çok önemli bir rol oynadığı ampirik olarak ortaya konmuştur. Bunun aksine katılım ekonomisi ve finansı alanında yeterince çalışma ve düzenleme girişiminde bulunmayan Suudi Arabistan gibi pek çok ülkede katılım bankacılığının ekonomik ve finansal gelişime yeterince katkı sağlamadığı anlaşılmıştır.

Katılım finans merkezi olma niyetiyle pek çok atılım gösteren Türkiye'de bile henüz ulusal düzeyde bir katılım danışma kurulu oluşturulmamıştır. Ulusal bir yönetim organının olmaması, bazı insanlarda piyasada yer alan katılım finansı ürünlerinin uygun olup olmadığına ilişkin kafa karışıklığına neden olmaktadır. Böyle bir kafa karışıklığı, katılım finansı sektörünün uzun vadeli gelişiminde önemli bir konu olarak belirtilmelidir.

Katılım finansı sektörünün hükümetten gelen destek sayesinde performansı daha hızlı gelişebilir. Bu destek, katılım finansı olgusunu kabul eden ve ekonomide uygulanmasına izin veren düzenleyici sistemler şeklinde ortaya konabilir. Bu desteğe önemli bir örnek olan Türkiye'de katılım finansı sisteminin Türk hükümeti tarafından tanınması ve Türkiye'yi İslami bir finans merkezi haline getirme çabası, katılım bankacılığının çekiciliğinin, ekonomi üzerindeki ve finansal piyasalardaki olumlu anlamdaki performansının nedeni olabilir. Katılım bankacılığı ürünlerinin çoğu çifte vergilendirme (örnek olarak, bir varlığın satışında ve yeniden satışında, vergi tarafsızlığı kuralı

uygulanmazsa, işlem iki kez vergilendirilir ve bu nedenle işlem pahalı hale gelir) gibi sorunlarla karşı karşıyadır ve yine bu nedenle geleneksel ürünlere kıyasla katılım finansı ürünleri pahalı hale gelmektedir. Hükümetlerin bu tür konulara vergilerde muafiyet ederek müdahale etmesi, hem katılım bankaları hem de geleneksel bankalar arasında eşit ve adil bir rekabet ortamı oluşturulmasına katkıda bulunacaktır.

Katılım ekonomisi ve finansı ve özelde katılım bankacılığı uygulamaları, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ve olmayan ülkelerin hepsinde çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu tür sorunları çözme çabası takdire şayan olmakla birlikte ulusal ve hatta uluslararası düzeyde katılım finansı kurumlarının geliştirilmesi, bankacılık ürünlerinin halka sunulma biçimindeki karışıklığı önleyecektir.

Katılım finansı ürünlerinin tanıtılması ve müşterilere aralarından seçim yapmaları için çeşitli seçenekler sunulması katılım finansı ürünlerini kullanmayı yaygınlaştıracaktır. Bu tür bir tanıtım katılım bankacılığı uygulamalarını destekleyici bir ortamda hayata geçirilirse ekonominin büyümesinde ve finansal piyasaların gelişmesinde faydalı bir araç olabilmektedir. Böyle bir ortamın tesis edilmesi hem bankacılık personelinin hem de müşterilerin eğitimi ile mümkün olacağından halkı bilinçlendirme kampanyaları ve katılım finansı konusunda verilecek eğitimler sorunların çözülmesine ve finansal anlamda ilerleme ve gelişmenin sağlanmasına önemli katkılarda bulunacaktır.

Bu çalışmada nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkeler incelenmiştir. İslami hassasiyeti olan müşteriler genellikle İslam ilkelerine uygun bir yatırım tercihi yapmak isteyeceğinden, bu durum katılım finansı kurumları için bir avantaj haline gelmektedir. Bununla birlikte, nüfusunun çoğunluğu Müslüman ülkelere odaklanmak, katılım finansı sisteminin büyümesini ve dünyaya açılmasını sınırlandırmaktadır. Konu hakkındaki literatür incelendiğinde Müslümanların azınlık durumunda olduğu bazı ülkelerde de katılım bankacılığı uygulamalarının tercih edilebildiği görülmektedir. Örneğin İngiltere finansal piyasalarında katılım bankacılığını benimsemiş ve hem batıda hem de nüfusunun çoğunluğu Müslüman ülkeler arasında bir nevi katılım finansı merkezi haline gelmiştir.

Bütün bunlara ek olarak, katılım finansı sistemi ve katılım bankacılığının Afrika'daki gelişmekte olan ülkelere de uygulanması halinde daha faydalı olabileceği kanaati yapılan çalışmanın sonuçlarına bakılarak söylenebilir. Aynı zamanda katılım bankacılığının teminata ihtiyaç duymadan çeşitli yatırım ürünleri sunması ve böylece

farklı finansal geçmişlerden gelen müşterilerin finansal desteğe erişmesine izin vermesi görece fakir halkların Afrika ülkelerinin finansal piyasalarına katılımını da destekleyebilecektir.

Yapılan çalışma nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde katılım bankacılığının ekonomik ve finansal etkilerini incelemekle sınırlıdır. Ancak katılım finansı sisteminin ve katılım bankacılığı uygulamalarının etkisini daha iyi görebilmek amacıyla Müslümanların azınlıkta olduğu ülkelerde de çalışma yapmak ve incelemelerde bulunmak gereklidir. Böylece gelecek çalışmalar için de bir yön oluşturulduğu söylenebilir Aynı zamanda çalışma, katılım finansı uygulamalarının ampirik olarak anlaşılmasını sağlamakla kalmayacak katılım finansı ve katılım bankacılığının da geliştirilmesi için bir takım stratejik çözümler sunulması anlamında literatüre katkı vermiş olacak

KAYNAKÇA

- Abduh, M., & Chowdhury, N. T. (2012). Does Islamic Banking Matter For Economic Growth In Bangladesh. *Journal Of Islamic Economics* .
- Abduh, M., Brahim, S., & Omar, M. (2012). A Study Of Finance-Growth Nexus In Dual Financial System Countries: Evidence From Bahrain. *World Applied Sciences Journal* .
- Abdul Alim, E. (2014). *Global Leaders In Islmaic Finance: Industry Milestones And Reflections* . Solaris South Tower : John Wiley & Sons.
- Abdul Hamid, B., Najibullah, S., & Habibullah, M. S. (2017). Marketing Effectiveness Of Islamic And Conventional Banks: Evidence From Malaysia. N. Alam, & S. Rizvi İçinde, *Islamic Banking* (S. 51-80). Kuala Lumpur : Palgrave .
- Abdul-Aziz, S. (2017). A Non-Parametric Approach To Assessing Efficiency In Conventional And Participation(Islamic) Banks Of Turkey. *International Research Journal Of Finance And Economics* , 60-74.
- Abdullahi, S. I. (2013). Islamic Banking In West African Sub-Region: A Survey. *Arabian Journal Of Business And Management Review* , Vol 2, No.7, 28-47.
- Abedifar, P., Hasan, I., & Tarazi, A. (2016). Finance-Growth Nexus And Dual-Banking Systems: Relative Importance Of Islamic Banks. *Journal Of Economic Behavior & Organization*, Volume 132, 198-215.
- Ahmad, A. K.-U.-R. (2011). Islamic Banking And Prohibition Of Riba/Interest. *African Journal Of Business And Management* .
- Ahmad, W. L. (2008). Islamic Banking In The Uk: Challenges And Opportunities . *Kingston Business School: Kingston University, London , Masters Thesis* , 1-111.
- Ahmed, W. M. (2018). How Do Islamic Versus Conventional Equity Markets React To Political Risk? Dynamic Panel Evidence . *Journal Of International Economics* , 284-304.
- Aioanei, S. (2007). European Challenges For Islamic Banks . *The Romanian Economic Journal* , 7-20.
- Ajmi, A. N., Hammoudeh, S., Nguyen, D. K., & Sarafrazi, S. (2014). How Strong Are The Causal Relationships Between Islamic Stock Markets And Conventional Fianance System? Evidence From Linear And Nonlinear Tests . *Journal Of International Financial Markets, Institutions And Money*, 213-227.
- Al Amine, M. A. (2016). *Islamic Finance And Africa's Economic Resurgence; Promoting Diverse And Localized Investment*. New York: Palgrave Macmillan.

- Alam, N., & Rizvi, S. A. (2017). *Islamic Banking : Growth, Stability And Inclusion* . Gewerbestrasse: Palgrave Macmillan.
- Alamgir, M., Hossain, M., & Al Faisal, N. (2017). Issues And Challenges For Islamic Finance And Banking In Bangladesh In The Perspective Of Global Development . *Research Monograph* 24,, 1-76.
- Alaro, A.-R. A., & Hakeem, I. M. (2011). Financial Engineering And Financial Stability: The Role Of Islamic Financial System. *Journal Of Islamic Economics, Banking And Finance*, Vol. 7, No. 1, 1-14.
- Aldalaien, B. A. (2019). The Impact Of Islamic Banks On The Gross Domestic Product (Gdp): An Empirical Study In Dubai. *International Journal Of Business And Management*; Vol. 14, No. 4, 1-8.
- Alhajam, A. S. (2017). Demand And Supply Conditions For Islamic Banking And Finance In Lybia . *International Journa Of Islamic Economics And Finance Studies* , 1-27.
- Alharbi, A. (2016). Development Of Islamic Finance In Europe And North America: Opportunities And Challenges . *Interntional Journal Of Islamic Economics And Finance Studies* , 109-136.
- Ali, A. S. (2016). Islamic Banking And Finance In Sub-Saharan Africa: Recent Developments And Existing Challenges . *Conference Paper* , 1-11.
- Ali, M., & Azmi, W. (2017). Impact Of Islamic Banking On Economic Growth And Volatility: Evidence From The Oic Member Countries. N. Alam, & S. Rizvi İçinde, *Islamic Banking* (S. 15). Kuala Lumpur: Palgrave .
- Ali, S., Shahzad, S. J., Raza, N., & Al-Yahyaee, K. H. (2018). Stock Market Efficiency: A Comparative Analysis Of Islamic And Conventional Stock Markets . *Elsevier* , 139-153.
- Al-Sowailim, A., & Nazim, A. (2015). *World Islamic Banking Competitiveness Report 2014-15*. Ey.
- Archer, S., & Abdel Karim, R. A. (2002). *Islamic Finance; Innovation And Growth*. London: Euronomy Ve Aaoifi.
- Arshad, S. (2017). *Stock Markets In Islamic Countries: An Inquiry Into Volatility, Efficiency And Integration*. Switzerland : Palgrave Cıbr Studies In Islamic Finance .
- Artar, O. K., Okumuş, Ş., & Genç, E. G. (2016). Assessing Customer Awareness And Selection Criteria Of Islamic And Conventional Banks In Turkey. *Dogus University Journal Volume 17, Issue 2*, 255-271.
- Ashraf, D., & Alawode, A. (2018). *The Role Of Islamic Finance And Financing Long-Term Investments* . Jeddah: Global Report On Islmaic Finance .

- Askari, H., Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2010). *Globalization And Islamic Finance*. 2 Clementi Loop: John Wiley & Sons Pte Ltd.
- Askari, H., Iqbal, Z., Krichene, N., & Mirakhor, A. (2010). *The Stability Of Islamic Finance: Creating A Resilient Financial Environment For A Secure Future*. Singapore: John Wiley & Sons .
- Aslan, H., & Özdemir, M. (2015). Development Of The Islamic Finance In Turkey: A Questionnaire Study. *Kuala Lumpur International Business, Economics And Law Conference 7, Vol. 1* (S. 29-42). Kuala Lumpur : Isbn 978-967-11350-6-8.
- Ata, H. A., & Buğan, M. F. (2015). Comparison Of The Performances Islamic And Conventional Market Indices And Their Causal Relationship . *International Journal Of Business Mangement And Economic Research* , 455-462.
- Avcu, E. C. (2015). Katılım Bankacılığı ve Sukuk Modelleri. *Yüksek Lisans Tezi*, 45.
- Aysan, A. F., & Ozturk, H. (2017). Does Islamic Banking Offer A Natural Hedge For Business Cycles? Evidence From A Dual Banking System. *Journal For Financial Stability* , 22-38.
- Aysan, A. F., Disli, M., Ng, A., & Ozturk, H. (2016). Is The New Big? Islamic Banking For Smes in Turkey. *Economic Modelling* , 187-194.
- Ayub, M. (2007). *Understanding Islamic Finance* . London : John Wiley & Sons Ltd .
- Aziz, Z. A. (2013). Islamic Finance- Financial Stability, Economic Growth And Development . *Islamic Development Bank Prize Lecture* , 1-6.
- Aziz, Z. A. (2013). Islamic Finance: Financial Stability,Economic Growth And Development. *Islamic Development Bank Prize Lecture*, 1-6.
- Bahrain, C. B. <https://www.cbb.gov.bh/banking/> Adresinden Alındı.E.T. 07/12/2021
- Bahreyn Borsa. <https://www.bahrainbourse.com/indices?mkey=BIX> Adresinden Alındı.E.T. 07/01/2022
- Balli, F., Bruin, A. D., & Chowdhury, M. I. (2019). Spillovers And The Determinants In Islamic Equity Markets . *North American Journal Of Economics And Finance* .
- Bashir, A.-H. M. (2001). Assessing The Performance Of Islmaic Banks: Some Evidence From The Middle East. *Loyola Ecommons* .
- Bećirović, S. (2014). Analysing The Concept Of Islamic Banking. *Univerzitetska Misao*, 250-266.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Merrouche, O. (2013). Islamic Vs. Conventional Banking: Business Model, Efficiency And Stability. *Journal Of Banking And Finance* , 433-447.

- Belatik, A. (2019). *Global Islamic Bankers Survey 2019: Sustainability, Growth Drivers, And The Regulatory Challenge* . Manama: General Council For Islamic Banks And Financial Institutions .
- Berger, A. N., Boubakri, N., Guedhami, O., & Li, X. (2019). Liquidity Creation Performance And Financial Stability Consequences Of Islamic Banking: Evidence From A Multinational Study. *Journal Of Financial Stability*.
- Borsa Istanbul. <https://Borsaistanbul.Com/Tr/Sayfa/6842/Bist-Katilim-Endeksleri> Adresinden Alındı.E.T. 23/01/2022.
- Boubakri, N., Chen, R., Guedhami, O., & Li, X. (2019). The Stock Liquidity Of Banks: A Comparison Between Islamic And Conventional Banks In Emerging Economies . *Emerging Markets Review*, 210-224.
- Boukhatem, J., & Moussa, F. B. (2018). The Effect Of Islamic Banks On Gdp Growth: Some Evidence From Selected Mena Countries . *Borsa Istanbul Review*, 231-247.
- Canbaz, M. F. (2019). İslâmi Finans Aracı Olarak Karz-I Hasen Ve. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı*.
- Catak, C., & Arslan, S. Y. (2020). Does Islamic Banking Have A Future In Germany? Survey On German Muslims Perceptions . *Journal Of Economics, Finance And Accounting* , 187-197.
- Chapra, U. M. (1992). The Role Of Islamic Banks In Non-Muslim Countries. *Journal Institute Of Muslim Minority Affairs*, Vol. 13:2, 295-297.
- Dalkılıç, N., & Altun Ada, A. (2013). Sigortacılıkta Tekafül Sistem. *Sigorta Arastirmalari Dergisi*, 16.
- Dar, H., Azmi, S., Abdullah, O., Malik, R., Saba, I., Tratmono, A. S., & Ahmad, E. (2017). *Global Islamic Finance Report*.
- Dinç, Y. (2018). Economic Contributions Of Interest-Free Finance Models . *Journal Of Islamic Economics And Finance* , 175-194.
- Djennas, M. (2016). Business Cycle Volatility, Growth And Financial Openness: Does Islamic Finance Make Any Difference? *Borsa Istanbul Review*, 121-145.
- Djojosedjito, R. (2008). Mitigating Legal Risk In Islamic Banking Operations. *Humanomics Vol. 24*, 110-121.
- Dünya Bankası: <https://Data.Worldbank.Org/İndicator/Ny.Gdp.Mktp.Cd?Locations=Bh> Adresinden Alındı.E.T 22/05/2020.
- Egresi, I., & Belge, R. (2017). Islamic Banking In Turkey: Population Perception And Development Challenges. *Revista Română De Geografie Politică*, 30-55.

- El-Galfy, A., & Khiyar, K. A. (2012). Islamic Banking And Economic Growth: A Review. *Journal Of Applied Business Research*, Vol.28, No.5, 943-956.
- Elliott, G. T. (1996). "Efficient Tests For An Autoregressive Unit Root.". *Econometrica*, 813-836.
- Er, B., & Mutlu, M. (2017). Finacial İncusion And İslamıc Finance: A Survey Of Islamic Financial Literacy İndex . *İnternational Journal Of İslamic Economics And Finance Studies* , 1-22.
- Erdal, Y. (2014). Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması Ve Vergilendirilmesi. *Muhasebe Ve Finansman Dergisi*, 91.
- Erdoğan, S., Gedikli, A., & Genç, S. Y. (2018). Islamic Banking And Islamic Finance İn Bahrain. *3rd International Conference On Economics, Business Management And Social Sciences* (S. 57-73). Skopje : Icebss.
- Farahani, G., Yazdan, Sadr, & Hossein, S. M. (2012). Analysis Of Islamic Bank's Financing And Economic Growth: Case Study Iran And Indonesia. *Journal Of Economic Cooperation And Development*, 33, 4, 1-24.
- Farahani, G., Yazdan, Sadr, & Hossein, S. M. (2012). Analysis Of Islamic Bank's Financing And Economic Growth: Case Study Iran And Indonesia. *Journal Of Economic Cooperation And Development*, 33, 4 (, 1-24.
- Faye, I., Triki, T., & Kangoye, T. (2013). The Islamic Finance Promises: Evidence From Africa . *Sciencedirect*, 136-151.
- Finance, G. İ. (2016). *Islamic Finance: A Catalyst* . Washington: Islamic Development Bank Group .
- Gheeraert, L. (2014). Does Islmaic Finance Spur Banking Sector Development? *Journal Of Economic Behavior And Organisation*, 454-520.
- Gheeraert, L., & Weill, L. (2015). Does Islamic Banking Development Favor Macroeconomic Efficiency? Evidence On The Islamic Finance-Growth Nexus. *Economic Modelling*, Volume 47, 32-39.
- Göncüoğlu, M., & Karaahmetoğlu, M. (2014). Islamic Finance And Turkish Capital Markets . *Middle East Technical University Faculty Of Economics And Administrative Sciences* , 1-35.
- Görüş, M. Ş., & Özgür, Ö. (Tarih Yok). Determinants Of Islamic Bank Profitability İn Turkey: Bank Specific Factor Analysis. *Sakarya Journal Of Economics* .
- Grassa, R., & Gazdar, K. (2014). Law And Islamic Finance: How Legal Origins Affect Islamic Finace Development? *Borsa Istanbul Review* , 158-166.

- Grassa, R., & Hassan, M. K. (2015). Islamic Finance In France: Current State, Challenges And Opportunities . *Journal Of International Islmaic Economics And Finance Research* , 65-80.
- Greene, W. H. (2008). *Econometric Analysis 6th Edition*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Gundoğdu, A. S. (2018). An İnquiry Into İslamic Finance From The Perspective Of Sustainable Development Goals . *European Journal Of Sustainable Development* , 381-390.
- Habib, S. F. (2018). *Fundamentals Of Islamic Finance And Banking* . West Sussex: John Willey & Sons Ltd.
- Hailu, A. (2015). Challenges And Prospects Of Islamic Banking For Resource Mobilization In Ethiopian Commercial Banks. *St. Mary's University School Of Graduate Studies Department Of Accounting And Finance*, 1-75.
- Hakan, A. (2012). “Alternatif Bir Yatırım Ve Finansman Aracı Olarak Sukuk: Yapısı İşleyişi Ve Türkiye Piyasası İçin Öneriler”. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi*.
- Hamza, H., & Saadaoui, Z. (2018). Monetary Transmission Through The Debt Financing Channel Of Islamic Banks: Does Psia Play A Role? . *Research İn International Business And Finance* , 557-570.
- Hasan, M., & Dridi, J. (2010). The Effects Of The Global Crisis On Islamic And Conventional Banks: A Comparative Study. *IMF Working Paper*, 1-47.
- Hearn, B., Piesse, J., & Strange, R. (2011). The Role Of The Stock Market İn The Provision Of İslamic Development Finance: Evidence From Sudan. *Emerging Markets Review*, 338-353.
- Hearn, B., Piesse, J., & Strange, R. (2012). Islamic Finance And Market Segmentation: Implications For The Cost Of Capital . *International Business Review* , 102-113.
- Herdiana, D., & Aliludin, A. (2014). Comparing Determinant Of Profitability Between İslamic Banks And Conventional Banks İn Indonesia (Case Study: Eight İslamic Banks And Eight Conventional Banks İn Indonesia Period 2010-2013) . *Journal Of Business And Management*, 191-203.
- Hossain, A. A. (2016). Inflationary Shocks And Real Output Growth İn Nine Muslim-Majority Countries: Implications For Islamic Bankingand Finance . *Journal Of Asian Economics* , 56-73.
- Hossein, A., Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2014). *Challenges İn Economic And Financial Policy Formulation : An İslamic Perspective* . New York : Palgrave Macmillan .
- Hussain, M., Shahmoradi, A., & Turk, R. (2015). An Overview Of Islamic Finance . *International Monetary Fund* .

- Ikiz, A. S. (2020). Islamic Banking İn Turkey Facts, Figures And Prospects . *International Journal Of Economics And Political Sciences Academic Research*, 74-81.
- Imam, P., & Kpodar, K. (2015). Is Islamic Banking Good For Growth? *Imf Working Paper* , 1-33.
- Iqbal, M., & Llewellyn, D. T. (2000). *Islamic Banking And Finance: New Perspectives On Profit-Sharing And Risk* . Edward Elgar Publishing Limited: Cheltenham.
- Işık, N. (2018). Growth, İslamic Banking And Schumpeterian Vision: An Empirical Evidence From The Gulf Arab States . *İnternational Journal Of Islamic Economics And Finance Studies* , 1-16.
- Jaffer, S. (2011). *Global Growth, Opportunities And Challenges In The Sukuk Market*. Euromoney Books.
- Jammeh, B. E. (2010). Prospects And Challenges Of Islamic Banking And Finance İn United States: Lessons To Be Learnt From The Global Financial Crisis. *Htw University Of Applied Sciences . Dissertation* , 1-63.
- Jobarteh, M., & Ergeç, E. H. (2017). Islamic Finance Development And Economic Growth: Empirical Evidence From Turkey. *Turkish Journal Of Islamic Economics* , 31-47.
- Johnson, K. (2013). The Role Of Islamic Banking İn Economic Growth. *Thesis Paper*, 1-52.
- Kamali, M. H. (2007). A Shari‘Ah Analysis Of Issues İn Islamic Leasing(*). *Journal Of King Abdulaziz University: Islamic Economics*, Vol.20, No.1, 3-22.
- Kamışlı, D. Ö., & Esen, D. E. (2020). İslami Hisse Senedi Endeksleri Arasında Oynaklık İlişki Yapısı. *Journal Of Management And Economic Research*, 108-121.
- Kammer, A., Norat, M., Pinon, M., Prasad, A., Towe, C., Zeidane, Z., & Staff, I. (2015). *Islamic Finance: Opportunities, Challenges, And Policy Options* . İmf.
- Karapınar, A., & Dogan, I. C. (2015). An Analysis On The Performace Of The Participation Banks İn Turkey. *Journal Of Accounting And Finance Research*, 2-11.
- Karim, R. A.. Islamic Financial Services Board. *Islam And The Global Economy* . Wellington. www.İfsb.Org Adresinden Alındı.E.T 13/06/2006.
- Katar Borsa .
https://www.Qe.Com.Qa/Documents/20181/445838/Qe+Al+Rayan+Islamic+Index_Methodology.Pdf/D0ed61f2-399f-B7e7-8af5-09a7d71b45b0?T=1515527029859 Adresinden Alındı.E.T. 08/01/2022.

- Khan, M. A. (2003). *Islam Economics And Finance: A Glossary*. London: Routledge Taylor And Friends Group.
- Kholvadia, F. (2017). Islamic Banking in South Africa – Form Over Substance? *Accountancy Research*, Vol. 25 Issue: 1, 65-81.
- Kinyanjui, S. (2013). Challenges Facing The Developemnt Of Islamic Banking: Lessons From The Kenyan Experience . *European Journal Of Business And Management*.
- Koçak, E. (2018). İslami Finans ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 67-91.
- Lukonga, I. (2015). Islamic Finance, Consumer Protection And Financial Stability. *IMF Working Paper*, 1-39.
- Malik, A., & Halder, S. (2010). An Analysis Of İslamic Banking And Finance in West: Lagging And Leading . *Asian Social Science* , 1-8.
- Mannan, M. A. (1993). *Understanding Islamic Finance: A Study Of The Securities Market in An Islamic Framework*. Jeddah: Islamic Development Bank (Idb) , Islamic Research And Training Institute (Irti).
- Masood, O., & Javaria, K. (2020). Why Islamic Banks Are Not Competitive in Islamic Country: An Empirical Evidence From Pakistan Islamic Banking Sector. *European Journal Of Islamic Finance* .
- Masraf Al Rayan . <https://www.alrayaninvestment.com/english/al-ryan-qatar-etf-new/fund-overview/al-ryan-islamic-index-price-composition> Adresinden Alındı.E.T. 20/02/2022
- Mensi, W., Hammoudeh, S., Tiwari, A. K., & Al-Yahyaee, K. H. (2018). Impact Of Islamic Banking Development And Major Macroeconomics Variables On Economic Growth: Evidence From Panel Smooth Transition Models . *Economics Systems* , 1-40.
- Milleteler, B. *Un Data* . <https://data.un.org/data.aspx?Q=Bahrain&D=Popdiv&F=Variableİd%3a12%3bcrİd%3a48> Adresinden Alındı.E.T. 08/01/2022
- Minny, M., & Görmüş, Ş. (2017). The Impact Of Interest Rate Flutuations On The Participation Banks Profitability: Turkey Case. *International Journal Of İslamic Economics And Finance Studies* , 1-19.
- Mishra, D. L. (2018). Islamic Banking İn Uk, Challenges & Opportunities. *International Journal Of Academic Research And Development* , 86-94.
- Mohagheghniya, M. J., Khalighi, F., & Bakhtiyari, A. (2014). Investigating The Effects Of Islamic Banking Contracts On Economic Growth Of Iran. *International Letters Of Social And Humanistic Sciences*, Volume 41, 113-122.

- Mohamed, S., & Taitoon, J. A. (2019). *The Islamic Finance Development Indicator*.
- Mohieldin, M. (2012). Realizing The Potential Of Islamic Finance . *Economic Premise ; No.77. World Bank* .
- Mokhtar, H. A., Abdullah, N., & Al-Habshi, S. (2006). Efficiency Of Islamic Banking İn Malaysia: A Stochastic Frontier Approach . *Journal Of Economic Corporation* 27,2, 37-70.
- Muhammad Al Amine, M. A. (2016). *Islamic Finance And Africa's Economic Resurgence : Promoting Diverse And Localized Investment*. New York : Palgrave Studies İn Islamic Banking, Finance And Economics .
- Murat, Ç., & Kuran, T. (2015). Between Consumer Demand And İslamic Law: The Evolution Of Islamic Credits Cards İn Turkey. *Journal Of Comparative Economics* , 862-883.
- Muye, I. M., & Sheikh Hassan, A. F. (2016). Does Islamic Insurance Development Promote Economic Growth? A Panel Data Analysis . *Sciencedirect*, 368-373.
- Mzee, M. M. (2016). The Legislative Challenges Of Islamic Banking İn Tanzania . *Journal Of Law, Policy And Globalization* , 131-138.
- Okumuş, S. (2016). A Proposal For Constructing An Islamic Money Market Fund For The Turkish Market . *Finsal Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi*, 161-171.
- Ongena, S., & Şendeniz-Yüncü, İ. (2011). Which Firms Engages Small, Foreign, Or State Banks? And Who Goes Islamic? Evidence From Turkey. *Journal Of Banking And Finance* .
- Peediyekkal, J. P. (2019). Islamic Banking İn India: Prospects And Challenges . *International Journal Of Research İn Engineering, Science And Management Volume-2, Issue-1*, 1-9.
- Rabaa, B., & Younes, B. (2016). The İmpact Of The Islamic Banks Performances On Economic Growth: Using Panel Data. *International Journal Of Economics And Finance Studies* , 101-112.
- Radouani, A. (2015). Stability And Financial Performance Of Islamic Banks in Europe: An Empirical And Econometric Analysis. *London School Of Business And Finance* , 1-64.
- Rashid, A., & Jabeen, S. (2016). Analyzing Performance Determinants: Conventional Versus Islamic Banks in Pakistan. *Borsa Istanbul Review* , 92-107.
- Rıdvan, A. (2014). Sukuk Finans Modeli Ve Türkiye'deki Modelinin Araştırılması . *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran, Yüksek Lisans Tezi*.

- Rimes: <https://www.Rimes.Com/Data/İdealratings-Saudi-İslamic-Equity-İndices/AdresindenAlındı.E.T.23/02/2022>.
- Rosly, S. A., & Abu Bakar, M. A. (2003). Performance Of Islamic And Mainstream Banks In Malaysia . *International Journal Of Social Economics*, Vol.30, 1249-1265.
- S&P Dow Jones Endeksleri. S&P Global: <https://Www.Spglobal.Com/Spdji/En/İndices/Equity/Sp-Bahrain-Domestic-Shariah/#Overview> Adresinden Alındı.E.T. 20/05/2020.
- Sadoveanu, D. (2011). Islamic Banking In European Union Countries; Challenges And Opportunities. *Ces Working Paper* , 593-600.
- Sakarya, B. (2016). Financial Stability Of Islamic (Participation) Banks in Turkey. *MPRA Paper*, 1-27.
- Sarwer, M. S., Ramzan, P. D., & Ahmad, W. (2013). Does Islamic Banking System Contributes To Economy Development . *Global Journal Of Management And Business Research*, 61-70.
- Savaşan, F., Saraç, M., & Gürdal, T. (2013). Exploring The Demand Side Issues In Participation Banking In Turkey: Questionnaire Survey On Current Issues And Proposed Solutions. *Afro Eurasian Studies*, Vol. 2, Issues 1&2, 111-125.
- Sayim, F. (2012). The Development Of Participation Banking in The Turkish Finance Market. *Yalova University Of Economics And Administration Sciences* , 1-13.
- Schwartz, R. A., Byrne, J. A., & Wheatley, L. (2015). *The Economic Function Of A Stock Exchange* . New York : Springer International Publishing .
- Sercan, S. S. (2014). Alternatif Bir Finansman Aracı Olarak : Sukuk . *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Shaikh, S. A., Ismail, M. A., Shakai, M. M., Ismail, A. G., & Shahimi, S. (2017). Role Of Islamic Banking In Financial Inclusion: Prospects And Performance. N. Alam, & S. Rizvi İçinde, *Islamic Banking* (S. 33-49). Kuala Lumpur : Palgrave .
- Soage, A. (2020). An Overview Of Islamic Finance: History, Instruments, Prospects . *Journal Of The Sociology And Theory Of Religion* , 60-81.
- Staff. (2010, October 18). *Emirates247 News* . <https://Www.Emirates247.Com/News/Bfx-Launches-İslamic-Division-Bait-Al-Bursa-2010-10-18-1.305677> Adresinden Alındı
- Stringham, E. (2002). The Emergence Of The London Stock Exchange As A Selfpolicing Club . *Journal Of Private Enterprise*, Vol.17, No.2 , 1-18.
- Stringham, E. P. (2002). The Emergence Of The London Stock Exchange As A Self-Policing Club. *Journal Of Private Enterprise*, Vol.17,No.2, 1-19.

- Suhaimi, M. S., Md Fauzi, M. S., Noryatim, N., Noh, N. M., Shuhaimin, N., Jaafar, Q., . . . Muneeza, A. (2016). Service Based Contracts Used In Islamic Finance: A Comparison Of Hawalah, Wakalah, And Kafalah . *International Journal Of Management And Applied Research*, 160-171.
- Sulayman, H. I. (2015). Growth And Sustainability Of Islamic Finance Praticce İn The Financial System Of Tanzania: Challenges And Prospects. *Sciencedirect*, 361-366.
- Suudi Borsası: <https://www.saudiexchange.sa/wps/portal/tadawul/home?locale=ar> Adresinden Alındı.E.T. 23/02/2022.
- Szeles, Z., & Maszlag, Z. D. (2012). First European Movers İn Regulation Of Islamic Finance . *International Journal Of Economics And Finance Studies* , 297-306.
- Tabash, M. I., & Dhankar, R. S. (2014). Islamic Finance And Economic Growth: An Empirical Evidence From The United Arab Emirates . *Journal Of Emerging Issues In Economics, Finance And Banking* , 1069-1086.
- Tabash, M. I., & Dhankar, R. S. (2014b). Islamic Financial Development And Economic Growth: Empirical Evidence From United Arab Emirates . *Journal Of Emerging Economies And Islamic Research* , 15-31.
- Tabash, M., & Dhankar, R. (2014a). The Impact Of Global Financial Crisis On The Stability Of Islamic Banks : An Empirical Evidence . *Journal Of Islamic Banking And Finance* , 1-22.
- Tajgardoorn, G., Behname, M., & Noormohamadi, K. (2013). Islamic Banking And Economic Growth: Evidence From Asia. *Journal Of Modern Accounting And Auditing*, Vol.9, No.4, 542-546.
- Thadewald, T., & Büning, H. (2004). Jarque-Bera Test And İts Competitors For Testing Normality: A Power Comparison. *Econstor*, 1-25.
- Toor, E., & Islam, T. U. (2019). Power Comparison Of Autocorrelation Tests İn Dynamic Models. *International Econometric Review (Ier)*, 1-12.
- Tunay, K. B. (2016). İslami Bankacılık İle Ekonomik Buyume Arasında Nedensillik İlişkileri. *Yonetim ve Ekonomi* , 1-19.
- (2015). *Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015-2025*. İstanbul : Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- Ulussever, T. (2018). A Comperative Analysis Of Cooperate Governance And Bank Performance: Islamic Banks Versus Conventional Banks . *Dergipark: Research Journal Of Business And Management*, 34-50.
- Vahed, G., & Vawda, S. (2008). The Viability Of İslamic Banking And Finance İn A Capitalist Economy: Study . *Journal Of Muslim Minority Affairs* , 1-14.

- Varsak, D. S. (2017). Participation Banking in Turkey And Its Effects On The Turkish Financial System. *Journal Of Economic And Social Development In Balkan Countries* , 104-110.
- Vawda, M., Padia, N., & Maroun, W. (2013). Islamic Banking in South Africa: An Exploratory Study Of Perceptions And Bank Selection Criteria. *Proceedings Of The 2013 Saaa Biennial Conference*, (S. 941-973).
- Vernandos, A. M. (2010). *Current Issues in Islamic Banking And Finance: Resilience And Stability In The Presence System*. London : World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
- Wahab, M., Mufti, O., Murad, M. S., & Arif-Ul-Haq. (2016). The Study Of Co-Integration And Causal Link Between Islamic Bank Financing And Economic Growth. *Abasyn Journal Of Social Sciences – Special Issue*, 1-13.
- Warde, I. (2000). *Islamic Finance In The Global Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wong, C.-Y., & Eng, Y.-K. (2018). Is Optimal Islamic Financial Contract Stabilizing? The Perspective Of A New Keynesian Model With The Financial Accelerator . *Economic Modelling* , 121-133.
- Yildirim, I. (2015). Financial Efficiency Analysis İn Islamic Banks: Turkey And Malaysia Models . *Journal Of Economics, Finance And Accounting*, 289-300.
- Yildirim, İ., & Cakar, R. (2016). A Study On The Factors Influencing The Prefenece Of Islamic Banking . *Global Business Research Congress* , 1-12.
- Yüksel, S., & Canöz, İ. (2017). Does Islamic Banking Contribute To Economic Growth And Industrial Development İn Turkey? *Jurnal Ekonomi Dan Bisnis Islam*, 1-8.
- Zirek, D., Celebi, F., & Hassan, M. K. (2016). The Islamic Banking And Economic Growth Nexus: A Panel VAR Analysis For Organization Of Islamic Cooperation (Oic) Countries . *Journal Of Economic Cooperation And Development*, 37, 1, 69-100.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Angeline KUWARE	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Güney Afrika Üniversitesi
Fakülte	İktisat ve yönetim bilimleri fakültesi
Bölümü	Finans Yönetimi
Makale ve Bildiriler	
1. The Contribution of Islamic Finance to Sustainable Development in the Southern African Region Focusing on Angola, Mozambique, Zambia and Zimbabwe. ICISEF 2021	